

Ref KB 02

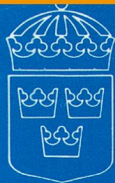
UTVÄRDERING AV FÖRSÖKS- VERKSAMHETEN MED 3-ÅRIG YRKESINRIKTAD UTBILDNING I GYMNASIESKOLAN

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2014

National Library
of Sweden

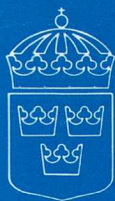
UTBILDNINGS-
DEPARTEMENTET

angående utvärdering av
försöksverksamheten med
treårig yrkesinriktad ut-
bildning i gymnasieskolan
Stockholm 1992

SOU 1992:25

Ref: K13 02

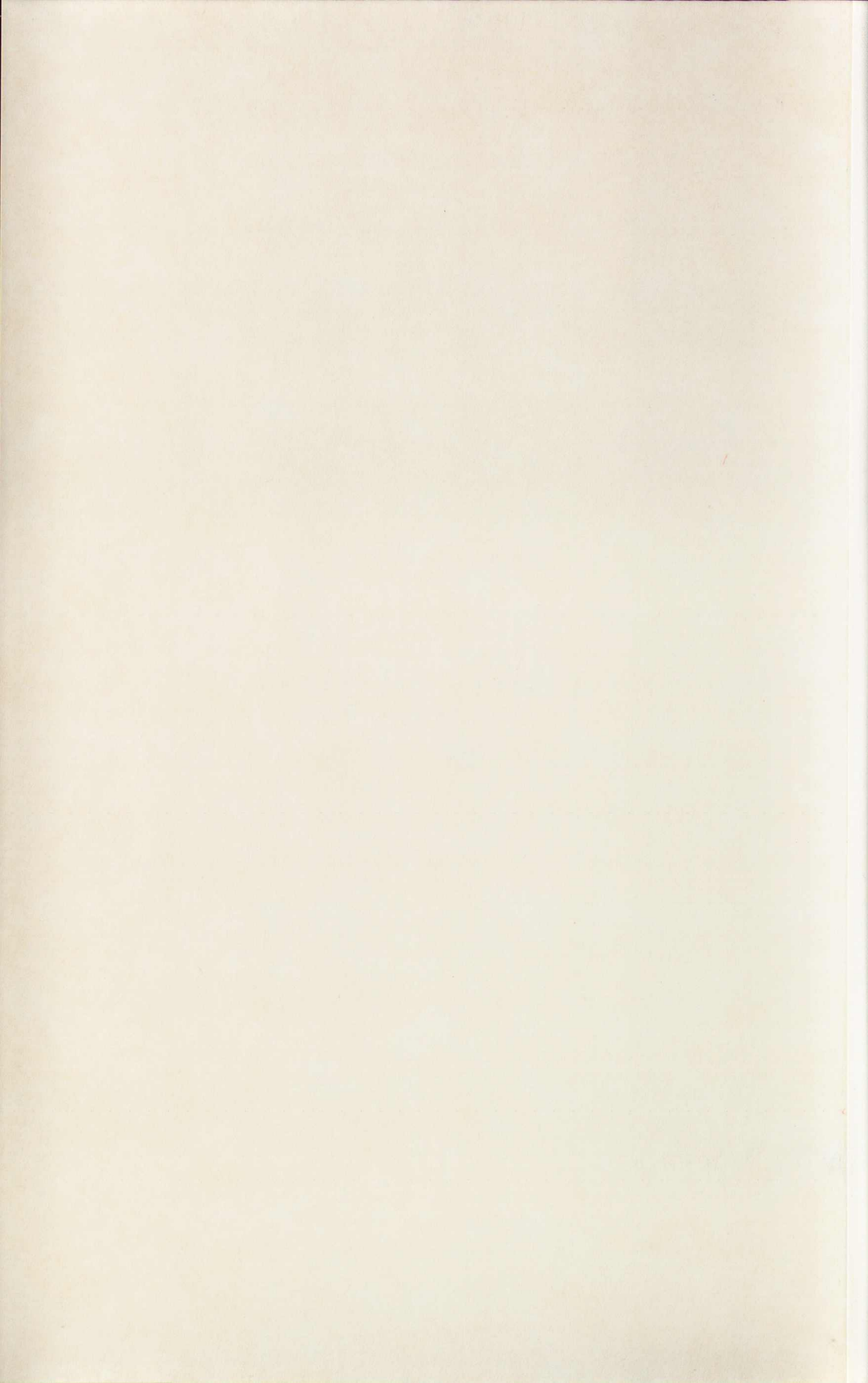
UTVÄRDERING AV FÖRSÖKS- VERKSAMHETEN MED 3-ÅRIG YRKESINRIKTAD UTBILDNING I GYMNASIESKOLAN

UTBILDNINGS-
DEPARTEMENTET

Slutrapport av utredningen
angående utvärdering av
försöksverksamheten med
treårig yrkesinriktad ut-
bildning i gymnasieskolan
Stockholm 1992

SOU 1992:25

Statens offentliga utredningar
1992:25
Utbildningsdepartementet

Utvärdering av försöksverksamheten med 3-årig yrkes- inriktad utbildning i gymnasieskolan

Slutrapport av utredningen angående utvärdering av
försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i
gymnasieskolan

Stockholm 1992

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1992

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget, som också på uppdrag av regeringskansliets förvaltningskontor ombesörjer remissutsändningar av dessa publikationer.

Adress: Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 Stockholm
Tel 08/739 96 30
Telefax: 08/739 95 48

Publikationerna kan också köpas i Informationsbokhandeln, Malm Morgsgatan 5, Stockholm.

Kommittén för utvärdering av försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan (U 1988:16) framlägger härmed sitt slutbetänkande. Tidigare har två delredovisningar gjorts - SOU 1989:90 samt SOU 1990:75. En specialstudie har också publicerats - Sextusen platser och tiotusen platser för försök i gymnasieskolan. Hur, var och varför? (SOU 1989:106).

Under utvärderingens gång har riksdagen fattat beslut om införande av en förändrad gymnasieskola. I långa stycken finns överensstämmelser mellan utformningen av försöksutbildningarna och utbildningarna i den nya gymnasieskolan. Erfarenheter från försöksverksamheten, som kommittén förmedlat, kunde beaktas i beredningsarbetet inför den proposition regeringen förelade riksdagen (prop. 1990/91:85), trots att inte utvärderingen avslutats. Förutsättningarna för kommitténs uppdrag har dock förändrats genom riksdagsbeslutet. Den avslutande rapporteringen kan rimligtvis inte få någon avgörande betydelse. Det är vår uppfattning att de erfarenheter, som redovisats under hand och i vårt slutbetänkande, ändå kan vara av värde också under genomförandet av den nya gymnasieskolan.

I synnerhet den andra delredovisningen innebar en förhållandevis ingående beskrivning av försöksverksamheten. Vi har därför valt att utforma slutbetänkandet som ett komplement till 1990 års rapport. Vi har med andra ord så långt möjligt undvikit att upprepa mer detaljerade beskrivningar och diskussioner, som återfinns i delrapporten.

Ronneby den 27 januari 1992

Claes Elmstedt

/Kerstin Mattsson

Förkortningar	7
1 Försöksverksamheten och utvärderingsuppdraget – en orientering	11
1.1 Inledning	11
1.1.1 Sammanfattning	15
1.2 Utvärderingsuppdraget och rapportens innehåll	15
2 Utvärderingens förutsättningar – försöksverksamhetens omfattning	19
2.1 Inledning	19
2.2 Försöksplatsernas fördelning	19
2.3 Elevrekrytering till olika linjer	21
2.3.1 Sammanfattning	25
3 Utvärderingens resultat	27
3.1 Hur påverkas tillgången på platser för arbetsplatsförlagd utbildning av konjunkurläge och ortens stolec och näringsstruktur?	27
3.1.1 Sammanfattning	32
3.2 Vilka effekter får en förlängd utbildning på rekryteringen till yrkesinriktad utbildning?	32
3.2.1 Sammanfattning	37
3.3 Är det möjligt att arbetsplatsförlägga stora delar av utbildningen och samtidigt ha högt ställda krav på kvalitet?	37
3.3.1 Sammanfattning	40
3.4 Tillhandahåller arbetsplatserna utbildade handledare?	40
3.4.1 Sammanfattning	45
3.5 Hur fungerar samarbetet mellan arbetslivet och skolan?	45
3.5.1 Sammanfattning	48
3.6 Träffas de avtal som behövs dels mellan skolhuvudmän och arbetsgivare, dels mellan arbetsgivare och arbetstagare?	49
3.6.1 Centrala överenskommelser	50
3.6.2 Lokala avtal	54
3.6.3 Avtal skola–arbetsplats	55
3.6.4 Sammanfattning	57
3.7 Vilka kostnader uppstår för staten, skolhuvudmännen och arbetsgivarna?	58

3.7.1	De samhällsekonomiska konsekvenserna	59
3.7.2	Kommunernas kostnader	61
3.7.3	Kostnader för företagen	63
3.7.4	Sammanfattning	65
4	Sammanfattning och konsekvenser	67
	Förteckning över tabeller	73
	Förteckning över bilagor	75

APU arbetsplatsförlagd utbildning
vt veckotimmar
åk årskurs

Länsbeteckningar:

AB Stockholms län
C Uppsala län
D Södermanlands län
E Östergötlands län
F Jönköpings län
G Kronobergs län
H Kalmar län
I Gotlands län
K Blekinge län
L Kristianstads län
M Malmöhus län
N Hallands län
O Göteborgs och Bohus län
P Älvsborgs län
R Skaraborgs län
S Värmlands län
T Örebro län
U Västmanlands län
W Kopparbergs län
X Gävleborgs län
Y Västernorrlands län
Z Jämtlands län
AC Västerbottens län
BD Norrbottens län

Treåriga yrkesinriktade linjer, beteckningar:

SOU 1992: 25
Förkortningar

Studiekod	Studievägens namn	åk
BY	Bygg- och anläggningsteknisk linje	1
BYBT	Gren betongteknik	2
BYGA	Gren gatu-, väg och ledningsteknik	2
BYMR	Gren murare	2
BYTG	Gren byggnadsträteknik	2
ELEI	El gren elektriker	1+2
ELIA	El gren industriell automation	1+2
ELIE	El gren industriell elektronik	1+2
ELIE	El gren industriell elektronik	1+2
FT	Fordons- och transportteknisk linje	1
FTBK	Gren bilteknik	2
FTML	Gren maskin och lastbilteknik	2
FTTS	Gren transportteknik	2
HA	Handelslinje	1+2
IN	Industriell teknisk linje	1
INBE	Gren bearbetningsteknik	2
INEM	Gren elmekanik	2
INUH	Gren underhållsteknik	2
NB	Naturbrukslinje	1
NBJS	Gren jordbruk kombinerat med skogsbruk	2
NBSB	Gren skogsbruk	2
NBTD	Gren trädgård	2
OM	Omvårdnadslinje	1+2
TB	Textil- och beklädnadsteknisk linje	1
TBKF	Gren konfektionsteknik	2
TBSN	Gren skinnsteknik	2
TBTK	Gren trikåteknik	2
TBTX	Gren textilteknik	2
VLBU	Vl gren omsorger barn och ungdomar	1+2
VT	Vvs-teknisk linje	1+2
HT	Hantverksteknisk linje	1
RE	Restauranglinje	1
LT	Livsmedelsteknisk linje	1
MT	Måleriteknisk linje	1
BV	Byggnadsplåt- och ventilationsteknisk linje	1
TÅ	Träteknisk linje	1
PT	Processteknisk linje	1

Studiekod	Studievägens namn
Be	Beklädnadsteknisk linje
Ba	Bygg- och anläggningsteknisk linje
Dk	Distributions- och kontorslinje
Ek	Ekonomisk linje
Ep	Estetisk-praktisk linje
Et	El-teleteknisk linje
Fo	Fordonsteknisk linje
Hk	Handels- och kontorslinje
Jo	Jordbrukslinje
Ko	Konsumtionslinje
Li	Livsmedelsteknisk linje
Mu	Musiklinje
Pr	Processteknisk linje
Sb	Skogsbrukslinje
So	Social linje
Ss	Social servicelinje
Te	Teknisk linje
Td	Trädgårdslinje
Tr	Trätekknisk linje
Ve	Verkstadsteknisk linje
Vd	Vårdlinje

1 Försöksverksamheten och utvärderingsuppdraget – en orientering

1.1 Inledning

Den nya gymnasieskola, som riksdagen i juni 1991 fattat beslut om (UbU 1990/91:16), får treåriga yrkesinriktade utbildningar. Även om de nya utbildningarna i vissa avseenden skiljer sig från dem som prövats i försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning, finns stora överensstämmelser. Utbildningstiden, ett ökat inslag av allmänna ämnen, arbetsplatsförlagd utbildning och ett begränsat antal ingångar i gymnasieskolan kännetecknade försöksverksamheten och har blivit än mer uttalat i den gymnasieskola, som skall införas. I fråga om linjestrukturen har riksdagen gått väsentligt längre än vad som prövats i försöket. Så har t.ex. en rad grenuppdelningar i försökslinjerna slopats.

Med hänsyn till det fattade riksdagsbeslutet kan naturligtvis frågan ställas om det är meningsfullt att slutföra utvärderingsarbetet. Den påverkan utredningen har haft på utformningen av den nya gymnasieskolan är baserad på de tidigare avgivna rapporterna. Bortsett från att utredningen enligt regeringens uppdrag är skyldig att avge en slutrapport, bedömer vi det värdefullt att erfarenheterna slutsummeras och att de i kommittédirektiven ställda frågorna besvaras. På grundval av riksdagsbeslutet är Skolverket på regeringens uppdrag i färd med att utforma måldokument för den nya gymnasieskolan. I det arbetet kommer Skolverket att ha nytta av de erfarenheter, som gjorts under försöket.

När erfarenheterna av försöket slutrapporteras kan det vara skäl att redan inledningsvis beröra försökets förutsättningar och uppläggning. Det är allmänt omvittnat att försöket startade med mycket kort tid för planering. Propositionen om försöksverksamheten lades i mars 1988, riksdagen fattade beslut i juni och i augusti skulle eleverna börja i den försöksvis anordnade utbildningen. Det innebar att all planering fick göras med reservation "under förutsättning att riksdagen beslutar".

Kommunala beslutsfattare fick ofta avstå från gängse remissförfarande och beredning av ärenden rörande försöken. Den korta framförhållningen fick också konsekvenser för eleverna och deras föräldrar. Eleverna hade sökt till tvååriga utbildningar i januari 1988. Under våren fick de veta att det sannolikt skulle bli treårig försöksutbildning i stället, men klart besked blev det först när skolan slutade i juni och åtskilliga elever fick besked om förändringen först när skolan började i augusti. Elever och föräldrar ställde ofta förvånat frågan: "Vet Ni inte hur Ni skall ha det, Finns det ingen planering på den här skolan?" Möjligheterna att

förbereda lärarkåren genom fortbildning blev ytterst begränsade liksom möjligheterna att skaffa ny utrustning till skolstarten. Vi har utförligt beskrivit problemen i de tidigare rapporterna och skall därför inte upprepa dem här, men vill ånyo betona betydelsen av en god framförhållning när en förändring av denna omfattning skall genomföras.

De första försöksårets 6 000 utbildningsplatser fördelades på 10 linjer till skolor spridda över hela landet. Ansträngningar gjordes för att åttastadkomma ett totalförsök i Värmland, men trots ambitionerna blev försöksplatserna inte fler än att bara hälften av utbildningsplatserna på yrkesinriktade linjer i Värmland kunde läggas på försökslinjer hösten 1988. Resterande platser fanns fortfarande på traditionella tvååriga linjer. Anledningarna till den något osystematiska spridningen över landet är flera. Dels blev den en följd av den snabba beslutsprocessen. Dels var intresset för deltagande från landets kommuner stort. Länsskolnämnderna och Skolöverstyrelsen utsattes för påtryckningar som ibland gjorde det svårt att inom länen få en genomtänkt struktur på försöket.

Till detta kommer att samtliga i försöket ingående utbildningar inte fanns med vid försöksstarten. Det första året ingick, som nämnts, 10 linjer och det tredje året ingick 18 linjer.

Resultatet blev att försöken startade i många kommuner utan att någon grundlig diskussion hade förts om hur försöken skulle genomföras och utvärderas. Man var med andra ord oftast osäker på t.ex. hur stort elevintresset var för de nya utbildningarna. Det förhållandet att nya utbildningar anordnades parallellt med tvååriga och inom samma utbildningssektor och att nya linjer tillkom under försökets gång, kom senare också att göra bedömningarna av elevintresset svåra. Man fick på många håll ett positivt urval till de nya linjerna, vilket också kom att göra utvärderingen av försöket än svårare. Dessutom har elevernas linjebyten och avhopp sannolikt påverkats av om eleverna kunnat avbryta en treårig försökslinje och fortsätta på en tvåårig linje på samma skola.

Trots att det alltså finns problem med försökets uppläggning, vill vi framhålla att ÖGY-försöken givit skolor, skolhuvudmän och skolmyndigheter mycket värdefulla erfarenheter, inte minst av arbetsplatsförlagd utbildning. Försöken har överlag skapat förbättrade kontakter mellan skola och arbetsliv. Under försöksverksamheten har fastare samarbetsformer utvecklats mellan skolor och arbetsplatser, liksom mellan skolorna och arbetsmarknadens parter. Inte minst har yrkesråden aktiverats och på många håll har försöken inneburit en renässans för dessa. Från att ha varit organisationer som pliktskyldigast har sammanträtt någon gång per år utan att egentligen ha några viktiga ärenden på dagordningen, har yrkesråden ibland blivit aktivt arbetande organ som tydligare medverkat i planering och genomförande av försöken. Som alltid, finns här skillnader mellan olika skolor men det sammanfattande helhetsintrycket är positivt.

Till de förbättrade kontakterna mellan skolor och arbetsplatser har också handledarutbildningen bidragit, liksom lärarfortbildningen, vilken i inte obetydlig utsträckning arrangerats i samarbete med näringslivets organisationer. Utöver de formella kontakterna kommer alla de informella som den arbetsplatsförlagda utbildningen givit upphov till och som inneburit att lärarna blivit verksamma ute i företag och att företrädare för företagen blivit hemmastadda i skolan. Vi återkommer till denna fråga senare.

Försöksverksamheten har gett ytterligare en positiv samverkansseffekt, nämligen det ökade samarbetet lärare emellan. Planering, fortbildning och allmänt behov av att lösa problem har lett till ökade kontakter mellan lärare. Det kan gälla lärare på den egna skolan men samarbetet skolor emellan har också ökat. Våra studier visar att även om ett gott samarbete mellan skola och arbetsplatser är en förutsättning för en fungerande utbildning, spelar också det "inre" samarbetet en stor roll. Ett gott samarbete mellan yrkeslärarna och lärarna i de allmänna ämnena är av stor vikt. I själva verket tycks just tidspressen och de oklarheter som präglade starten – och som vi ovan tog upp som ett problem – ha medverkat till ett utökat samarbete mellan de berörda lärarna. I många fall blev man helt enkelt tvingade att samarbeta för att klara situationen. Till detta bör dock läggas reservationen att en tendens också finns att de allmänna ämnena och deras problem i försöksverksamheten inte uppmärksammats i lika hög grad som karaktärsämnena.

Mycket återstår att utveckla, inte minst när det gäller samarbetet mellan lärare i olika ämnen. Ändå har försöksåren medfört att lärarna börjat finna former för ett utökat samarbete. I flera skolor har lärarna börjat arbeta i lärarlag, men även på de skolor där man inte infört detta säger de att man planerar mer tillsammans nu. Såväl lärare i karaktärs- som allmänna ämnen vill ha ett utökat samarbete mellan de olika lärargrupperna. Många yrkeslärare önskar att de allmänna ämnena i högre grad integreras i yrkesämnena. Men båda lärargrupperna tycker det är svårt att finna former för ett samarbete och man hänvisar vanligen till bristande gemensam tid. De allra flesta har framhållit att det förändrade arbetssätt som en integrerad undervisning utgör, måste få ta tid för att utvecklas. Dock har man redan på några skolor fått samarbetet att fungera, exempelvis i Charlottenberg där lärarna arbetar i ett välfungerande lärarlag som har lyckats få eleverna att genom karaktärsämnena se behovet av de allmänna ämnena.

I bland annat Värmland har de olika linjernas lärare haft kontinuerliga länsträffar, dock i varierande omfattning. Till exempel träffas FT-lärarna 2-3 ggr per termin. Initiativet till träffarna hade tagits av lärarna själva före försöksverksamheten. Viktiga frågor som gräns för godkänt, undervisningsmaterial etc. har diskuterats och lärarna har ansett att träffarna har varit väsentliga. Man har delat med sig av sina erfarenheter, samordnat material-

inköp och lånat utrustning av varandra – allt för att minska kostnaderna. Man strävar efter att åstadkomma en så likartad FT-utbildning som möjligt i länet. Vissa skolor har större kontakt med varandra än andra och de som inte har så mycket kontakt säger sig vilja öka den.

Försöksverksamheten har ställt stora krav på skolledare och lärare, men den har samtidigt ofta lett till ett förbättrat förändringsklimat på skolorna. Överlag har försöksverksamheten visserligen bedömts som tidskrävande och pressande, men samtidigt mycket positiv. I försöken har ett stort antal lärare och skolledare varit engagerade. Det innebär att en värdefull fond av erfarenhet byggts upp och att man på skolorna skapat arbetslag med goda kunskaper i försöksplanering och utvärdering. Den snabba starten gjorde att många problem fick lösas genom lokala improvisationer, något som för många kändes som en belastning, men som bidrog till att svetsa samman lärargrupperna och på så sätt paradoxalt nog förbättra försöksklimatet. De skolor, som i mer betydande utsträckning deltagit i försöket har därför skaffat sig en god förändringsberedskap inför införandet av en ny gymnasieskola.

Det har legat utanför vårt uppdrag att värdera den centrala styrningen av försöken, men med hänsyn till Skolverkets fortsatta arbete med utformningen av gymnasieskolan, vill vi ändå kort beröra denna fråga. Inför försöket utarbetades detaljerade kursplaner för de olika försökslinjerna. Planerna upptog i detalj vad studierna skulle omfatta, hur de skulle tidsmässigt organiseras och framför allt hur undervisningen metodiskt skulle bedrivas. Modulbegreppet fick en central plats och för varje ämne redovisades detaljerat modulernas innehåll och uppbyggnad. Till detta kom vidare centralt utarbetade utrustningslistor.

Ur försöks- och utvärderingssynpunkt är det lätt att motivera en sådan uppläggning, men den fick bestämda konsekvenser. De centrala planerna kom att på flera sätt detaljstyra verksamheten, samtidigt som de lokala förutsättningarna var mycket varierande. Även om de detaljerade kursplanerna ibland upplevdes som en god hjälp för att genomföra utbildningen och många elever tyckte att de krav som skolan ställde för första gången blev tydliga, ledde den hårda styrningen ofta till en stelbenthet och bristande flexibilitet.

Arbetet på skolorna kom ofta att präglas av en strävan att leva upp till kursplanernas planerings- och metदानvisningar och när utrustningen enligt planen inte gick att skaffa eller blev försenad blev detta frustrerande, även om målen gick att nå med annan planering eller annan utrustning. De principer för målstyrning av skolan som skall gälla i den nu beslutade reformeringen av gymnasieskolan, hade ännu inte fastslagits för försöksverksamheten. Modulindelningen av kurserna som ett sätt att strukturera kursinnehållet, blev därmed ofta tvingande. Resultatet blev att undervisningen ibland kom att organiseras på ett konstlat och pedagogiskt

mindre förnuftigt sätt, vilket knappast befrämjade inläringen även om uppläggningsen stod i överensstämmelse med måldokument. SOU 1992: 25
Kapitel 1

1.1.1 Sammanfattning

Invändningar kan göras mot uppläggningsen av försöksverksamheten. Såväl tidspressen som den osystematiska spridningen av försöksplatser har skapat svårigheter, inte minst från utvärderings-synpunkt. Vi vill emellertid också framhålla alla de positiva erfarenheter som skolledare, lärare, elever, handledare och företrädare för arbetslivet förmedlat. Vi vill också framhålla att det hade varit en stor nackdel att starta den nya gymnasieskolan, utan att huvuddragen kunnat prövas i det breda försök som nu kom till stånd. I det fortsatta arbetet med detaljutformning av den nya gymnasieskolan kommer berörda myndigheter, skolhuvudmän och skolpersonal att ha ett värdefullt stöd i erfarenheterna från ÖGY-försöken. Erfarenheterna har tillvaratagits redan i riksdagsbeslutet om den nya gymnasieskolan och i övrigt utgår vi från att de kommer att tas till vara också i arbetet med den vidare detaljutformningen.

1.2 Utvärderingsuppdraget och rapportens innehåll

Enligt regeringens direktiv till kommittén skall utvärderingen ge svar på följande frågor:

Hur påverkas tillgången på platser för arbetsplatsförlagd utbildning av konjunkturläge och ortens storlek och näringsstruktur?

Vilka effekter får en förlängd utbildning på rekryteringen av elever till yrkesinriktad utbildning?

Är det möjligt att arbetsplatsförlägga stora delar av utbildningen och samtidigt ha högt ställda krav på kvalitet?

Tillhandahåller arbetsplatserna utbildade handledare? Hur fungerar samarbetet mellan arbetslivet och skolan?

Träffas de avtal som behövs dels mellan skolhuvudmän och arbetsgivare, dels mellan arbetsgivare och arbetstagare?

Vilka kostnader uppstår för staten, skolhuvudmännen och arbetsgivarna?

UGY-kommittén har tidigare givit ut två rapporter av vilka den senare, som avlämnades hösten 1990 relativt ingående beskrev försöksverksamhetens omfattning, organisation och genomförande. Vi har valt att i denna rapport koncentrera oss på försöksresultaten och att ge svar på frågorna ovan. Tidigare redovi-

Rapporten blir därmed disponerad på följande sätt:

I kapitel två redovisas mycket kort försöksverksamhetens omfattning, utläggning av försöksplatser och elevrekrytering.

Det tredje kapitlet utgör rapportens centrala del. Baserat på de studier som vi genomfört och på annat tillgängligt material, redovisas här svaren på de frågor som ställts i utredningsdirektiven.

I ett avslutande fjärde kapitel ges en sammanfattning och diskuteras kortfattat värdet av de gjorda erfarenheterna med hänsyn till en tänkbar vidare utveckling av gymnasieskolan.

I utvärderingsarbetet har vi genomfört olika studier, som belyser olika delar av utredningsuppdraget. Vi har valt att redovisa några av de mer centrala studierna i slutet av rapporten. I vår sammanfattande redogörelse har dessa vävts in tillsammans med annat undersökningsmaterial. Den som bara vill ta del av utvärderingens resultat kan därför i första hand läsa kapitel tre. Den som vill ha fylligare beskrivningar, får detta i bilagedelen, där delar av insamlat material presenteras i sammanfattning. Vi vill också hänvisa till kommitténs delbetänkande från 1990.

De studier som redovisas i bilaga är följande:

- **Försöksverksamheten i Värmland.** I denna ges en detaljerad redovisning av bakgrund, genomförande och resultat av det försök som från hösten 1990 är landets enda fullskaleförsök.
- **ÖGY-försök i Blekinge hösten 1990.** Vi har under utredningsarbetet förutom Värmland, specialstuderat Stockholm, Vilhelmina/Lycksele och Blekinge. I bilaga redovisas Blekingestudien.
- **En samhällsekonomisk bedömning av den planerade utbyggnaden av gymnasieskolans yrkeslinjer med utgångspunkt från försöksverksamheten.**
- **Kommunernas kostnader för försöksverksamhet med treårig gymnasial yrkesutbildning i Gävleborgs län.**
- **Rekryteringen till gymnasiets 3-åriga yrkesförberedande försökslinjer.**

Utöver dessa studier baseras våra slutsatser på information av annat slag. Ett stort antal skol- och företagsbesök har gjorts, utöver dem som redovisas i delrapporter. Intervjuer har gjorts med företrädare för arbetsmarknadens organisationer. Vi har givetvis också tagit del av och begärt in fördjupade bearbetningar av studier, som genomförts av framför allt länskolnämnderna. I föregående års rapport redovisades mer noggrant hur vi organiserat dattainsamlingen och hur utvärderingsarbetet lagts upp. Det sista årets utvärdering har i stort följt samma schema och därför åter-

ges inte denna redovisning här. I stället hänvisas till sid. 20-21 i SOU 1992: 25
1990 års rapport.

Kapitel 1

2 Utvärderingens förutsättningar – försöksverksamhetens omfattning

SOU 1992: 25
Kapitel 2

2.1 Inledning

Försöksverksamheten inleddes 1988 med 6 000 intagningsplatser. I regeringens proposition i mars 1988 föreslogs att försöket skulle omfatta 5 000 platser men riksdagen ökade volymen i sitt beslut i juni samma år. Påföljande år lades ytterligare 4 000 platser ut och våren 1990 beslöt riksdagen att det tredje försöksåret skulle omfatta 11 200 intagningsplatser.

Från början omfattade försöket endast ett begränsat antal studievägar, men från hösten 1989 bedrevs försök inom i stort sett hela den yrkesinriktade sektorn av gymnasieskolan. Dock bör observeras att försöket på vissa linjer hade en mycket liten volym. Genom tillskottet av 1 200 platser hösten 1990 kunde försöket utvidgas till att omfatta alla intagningsplatser i Värmlands län. Först detta år – uppdragets slutår – skapades sålunda en av de nödvändiga villkor för en systematisk utvärdering av ÖGY-försökets huvudidéer, som enligt vår mening borde ha beaktats redan i inledningsskedet. De som påbörjade gymnasiestudier hösten 1990 når inte årskurs 3 förrän läsåret 92/93 och först då är det möjligt att få en mer fullständig bild av hur en treårig, yrkesinriktad gymnasieskola fungerar, framför allt då i relationerna till arbetsmarknaden.

2.2 Försöksplatsernas fördelning

Försöksplatsernas fördelning på studievägar under de tre försöksåren framgår av tabell 1. I tabellen redovisas inrättade intagningsplatser respektive år. Genom att alla platser inte fyllts är det faktiska antalet studerande något lägre.

Som framgår av tabell 1 är volymen på vissa linjer liten vilket givetvis påverkar de slutsatser som kan dras av försöket. Ett exempel är linjen för handel och administration som första året endast omfattade 210 intagningsplatser och där alltså endast ett litet elevantal hittills genomfört sista årskursen arbetsplatsförlagd utbildning. Hela utbildningssektorn omfattar cirka 7 000 linjeplatser och därutöver ett par tusen platser på specialkurser. Självfallet blir det många frågor som inte kan besvaras entydigt när detta försök utvärderas.

Tabell 1 Inrättade försökslinjer och tilldelade intagningsplatser läsåren 1988/89-89/90-90/91. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

LINJE	INTAGNINGSPLATSER					
	88/89		89/90		90/91	
	ANTAL	%	ANTAL	%	ANTAL	%
BY	296	4.7	408	4.1	432	3.9
ELEI	80	1.3	80	0.8	128	1.2
ELIA	224	3.6	304	3.1	328	2.9
ELIE	224	3.6	272	2.8	320	2.9
FT	752	12.1	992	10.1	1056	9.5
HA	210	3.4	660	6.7	990	8.9
IN	1 536	24.6	1 856	18.8	1 976	17.8
NB	352	5.6	640	6.5	720	6.5
OM	2106	33.8	2946	30.0	3 040	27.4
TB	136	2.2	208	2.1	224	2.0
VLBU	256	4.1	390	4.0	420	3.8
VT	64	1.0	72	0.7	104	0.9
HT			32	0.3	64	0.6
RE			336	3.4	416	3.7
LT			224	2.3	256	2.3
MT			56	0.6	88	0.8
BY			56	0.6	56	0.5
TÅ			144	1.5	168	1.5
PT			176	1.8	208	1.9
GR					112	1.0
Summa	6 236		9 852		11 106	

De senaste två läsåren har försök förekommit i samtliga län, även om volymen på vissa håll varit liten. I tabell 2 redovisas antalet intagningsplatser fördelade på län under de tre försöksåren. Av tabellen framgår den dominerande ställning Värmland haft i försöket, men också att de nya försöksplatser som kommit till under perioden, har kommit landets övriga län till del. Försökets spridning över landet har med andra ord upprätthållits.

Tabell 2 Den länsvisa utläggningen av försöksplatser läsåren 1988/89-89/90-90/91. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

LÄN	INTAGNINGSPLATSER		
	88/89	89/90	90/91
Stockholms	522	888	892
Uppsala	48	232	220
Östergötlands	266	306	322
Jönköpings	522	638	608
Kronobergs	110	266	266
Kalmar	94	350	334
Gotlands	46	92	122
Blekinge		64	64
Kristianstads	210	256	240
Malmöhus	322	360	360
Hallands	260	478	526
Göteborgs och Bohus	108	140	156
Älvsborgs	464	632	698
Skaraborgs	198	324	324
Värmlands	46	364	434
Örebro	1 194	1 288	1 950
Västmanlands	110	494	550
Kopparbergs	302	512	628
Gävleborgs	236	284	300
Västernorrlands	380	460	452
Jämtlands	162	258	258
Västerbottens	176	244	260
Norrbottens	224	608	828
	236	314	314
Summa	6 236	9 852	11 106

2.3 Elevrekrytering till olika linjer

I föregående års rapport gavs en fyllig redovisning av antalet sökande i relation till antalet utbildningsplatser, antalet tomma elevplatser och frekvensen studieavbrott. Vidare redovisades elevernas åldersfördelning på de olika studievägarna. Statistiska uppgifter av detta slag redovisas därför relativt sparsamt i denna rapport. I delstudierna belyses dessa frågor närmare och här skall endast två tabeller återges, dels en uppgift om platsutnyttjandet i årskurs 3 hösten 1990, dels könsfördelningen på de försökslinjer som inrättades 1988. I tabell 3 redovisas antalet utlagda platser hösten 1988 samt antalet tomma platser den 15 september åren 1988, 1989 och 1990. Tabellen visar med stor tydlighet skillnader mellan olika utbildningar. Antalet tomma platser i årskurs ett har under hela perioden varit mycket låg för flera utbildningar, medan många utbildningsplatser stått tomma på i första hand IN- och OM-linjerna. Intrycket består delvis om vi ser till andelen förstahandssökande till olika utbildningar och andelen lediga intagningsplatser (tabell 4). OM-linjens rekryteringsproblem blir emellertid alls inte lika tydlig, eftersom antalet tomma platser i förhållande till antalet intagningsplatser inte är anmärkningsvärt

stort. I tabellen ser vi också att fler försökslinjer tycks haft rekryteringsproblem. Antalet intagningsplatser till dessa är dock så litet att vi inte kan dra några säkra slutsatser. Av tabell 4 framkommer också att rekryteringsmönstren för treåriga linjer är relativt likartad som för de tvååriga. Värt att framhålla är kanske främst att den treåriga naturbruksutbildningen har haft en betydligt mer positiv rekryteringsbild än dess tvååriga motsvarigheter.

Tabell 3 Antal försöksplatser och antal tomma platser i åk 1, 15:e september, åren 88/89, 89/90 respektive 90/91 på olika linjer. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

LINJE	Antal platser 88/89	Antal tomma platser	Antal platser 89/90	Antal tomma platser	Antal platser 90/91	Antal tomma platser
BY	296	25	408	9	432	3
EL	528	11	656	21	776	12
FT	752	28	992	34	1056	24
HA	210	3	660	18	990	45
IN	1 536	147	1 856	259	1 976	240
NB	352	42	640	57	720	27
OM	2 106	71	2 946	82	3 040	308
TB	136	15	208	45	224	39
VLBU	256	3	390	6	420	32
VT	64	0	72	0	104	0
HT			32	1	64	3
RE			336	1	416	2
LT			224	19	256	27
MT			56	2	88	4
BV			56	8	56	3
TÅ			144	15	168	15
PT			176	30	208	48
GR					112	0
Summa	6 236	345	9 852	607	11 106	832

De uppgifter om tomma intagningsplatser och andel första-handssökande, som visas i tabellerna 3 och 4 kan tolkas på olika sätt. De avspeglar givetvis elevintresset för olika utbildningar. De kan emellertid också avspegla de svårigheter som finns att dimensionera utbildningar, inte bara med tanke på elevintresset, utan också i förhållande till arbetsmarknadens behov. Ungdomar och deras föräldrar fångar ofta upp signaler om behov och konjunkturner, som påverkar valet. IN-linjens rekryteringsproblem hänger sannolikt också samman med de dubbeltydiga budskap som ges. Å ena sidan markeras behovet av väl utbildad arbetskraft och antalet utbildningsplatser bestäms därefter. Å andra sidan tar många företag emot ungdomar och vuxna, som helt saknar utbildning inom det aktuella området och ger dem en kortare eller längre internutbildning. Många elever ser det därför som mindre viktigt att skaffa sig en industriell-teknisk utbildning, även om de räknar med att efter gymnasieskolan söka sig till sådant arbete.

Tabell 4 Andel förstahandssökande och andel lediga intagningsplatser (%) i september 1988, 1989 respektive 1990 på reguljära och försökslinjer. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

Linje	% Sökande			% Lediga intagningsplatser		
	88/89	89/90	90/91	88/89	89/90	90/91
BY	*	155	266	8.4	2.2	0.7
EL	*	137	149	2.1	3.2	1.5
FT	*	97	136	3.7	3.4	2.3
HA	*	85	132	1.4	2.7	4.5
IN	*	40	47	9.6	14.0	12.1
NB	*	50	102	11.9	8.9	3.7
OM	*	76	74	3.4	2.8	10.1
TB	*	72	97	11.0	21.6	17.4
VLBU	*	203	239	1.2	1.5	7.6
VT	*	82	97	0	0	0
HT	*	*	139		3.1	4.7
RE	*	*	260		0.3	0.5
LT	*	*	63		8.5	10.5
MT	*	*	176		3.6	4.5
BV	*	*	48		14.3	5.3
TÅ	*	*	67		10.4	8.9
PT	*	*	55		17.0	23.1
Ba	164	177	189	3.2	3.1	2.6
Et	150	131	129	3.2	4.2	3.5
Fo	137	118	107	7.0	7.6	6.3
Hk	81	83	74	7.2	8.0	6.7
Dk	153	225	249	12.7	11.6	8.6
Ve	59	53	41	14.9	17.8	18.8
Jo	198	97	83	9.1	13.4	10.8
Sb	94	84	73	19.0	24.1	26.1
Td	72	62	51	28.0	26.7	21.6
Vd	159	140	126	1.4	2.6	3.2
Ss	70	51	49	20.5	16.8	23.2
Ko	46	49	49	19.7	17.8	17.3
Be	152	129	115	10.9	10.4	10.8
Li	161	168	137	3.6	4.0	3.5
Tr	87	110	94	11.5	7.9	8.8
Pr	62	92	53	11.4	14.4	22.6
Du	64	61	60	12.6	13.8	11.3

* Beslut om försöksverksamhetens omfattning fattades efter ansökningstidens utgång - varför sökande till dessa utbildningar inte redovisas i sökandestatistiken.

Tabell 5 ger en uppfattning av studieavbrotten från försökslinjerna.

Det bör observeras att antalet försöksplatser till vissa linjer i den första intagningen var litet och att eleverna i denna försöksomgång haft möjlighet att lämna försöksutbildningen och gå till motsvarande tvååriga eller annan tvåårig utbildning på samma ort. Av detta skäl måste tabellen tolkas med viss försiktighet. En särskild undersökning på den årskull som började gymnasieskolan i Värmland hösten 1990 bör göras så småningom.

Tabell 5 Procentuell andel studieavbrott på olika linjer inom försöksverksamheten bland de elever som togs in hösten 1988. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

LINJE	ELEVER 15/9 1988	ELEVER 15/1 1991	PROCENT STUDIEAVBROTT
BY	287	255	11.1
EL	523	473	9.6
FT	725	559	22.9
HA	207	150	27.5
IN	1 383	1 000	27.7
NB	328	260	20.7
OM	1 789	1 337	25.3
TB	132	76	42.4
VLBU	226	158	30.1
VT	65	57	12.3
Total	5 665	4 325	23.6

Tabell 6 visar elevernas ålder i försöksverksamheten. Värt att notera är endast den stora andelen äldre elever inom hantverksutbildningen. Antalet försöksplatser är i och för sig mycket litet, varför några säkra slutsatser knappast kan dras. I samband med våra skolbesök har emellertid såväl lärare som elever framhållit att bilden sannolikt kommer att bestå. Man menar att mycket få tonåringar är tillräckligt yrkesbestämda för att satsa på den form av specialinriktade - och ofta snäva - yrkeskarriär som en hantverksutbildning innebär. Man har också framhållit att få ungdomar i själva verket har hunnit skaffa sig egna, tillräckliga kunskaper om arbetslivet för att känna till alla de olika yrken som hantverksutbildningen kan förbereda för.

Tabell 6 Elevernas åldersfördelning (i procent) på de olika linjerna 15/1 1991. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

LINJE	16 år	17 år	18 år	19 år	20 år	21 år
BY	80.8	17.8	1.2	0.2		
ELEI	97.6	1.6	0.8			
ELIA	85.6	13.4	0.6	0.3		
ELIE	85.2	12.3	1.6	0.3	0.3	0.3
FT	86.1	12.2	1.1	0.2		0.4
HA	84.4	12.8	1.7			1.1
IN	84.7	12.2	2.1	0.4	0.1	0.5
NB	87.8	9.1	1.1	0.1	0.3	1.6
OM	85.5	8.6	1.6	0.5	0.2	3.6
TB	77.6	9.8	3.3	2.2	1.6	5.5
VLBU	70.0	23.0	2.9	0.2	0.2	3.7
VT	86.5	13.5				
HT	35.1	10.5	5.3		1.7	47.4
RE	78.9	18.9	2.0			0.2
LT	86.0	13.6	0.4			
MT	79.8	19.0	1.2			
BV	93.7	6.3				
TÅ	89.0	8.2	0.7		0.7	1.4
PT	82.2	12.1	1.9	0.6	0.6	2.6
GR	75.2	18.4	1.8	0.9		3.7

I tabell 7 redovisas könsfördelningen i årskurs 1 den 15 september 1988, 1989 samt 1990 för de linjer som varit representerade hela försöksperioden. Könsfördelningen är den vi har kunnat se inom motsvarande tvååriga utbildningar.

Den ambition som fanns inför försöksverksamheten att minoritetskönet skulle belägga 20 % av platserna på linjer inom de utbildningar - verkstadsteknisk och vårdutbildning - som traditionellt rekryterar ensidigt, förverkligades inte. I beslutet om försöksverksamheten ingick i och för sig bestämmelsen att för att ett försök skulle få starta, 20-procentsmålet skulle vara uppfyllt. I praktiken fick länskolnämnderna rutinmässigt ge kommunerna dispens från detta krav.

Tabell 7 Könsfördelningen på försökslinjernas åk 1 15/9 läsåren 1988, 1989 och 1990, siffrorna anger % flickor. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

Linje	1988/89 15 sept	1989/90 15 sept	1990/91 15 sept
BY	0	0.5	0
ELEI	1.0	4.0	1.0
ELIA	2.0	6.0	1.0
ELIE	4.0	8.0	5.0
FT	5.0	3.0	4.0
HA	66.0	68.0	63.0
IN	9.5	6.0	4.0
NB	33.5	32.0	38.0
OM	87.0	86.0	86.0
TB	95.0	97.5	97.0
VLBU	93.0	93.0	95.0
VT	0	0	0

2.3.1 Sammanfattning

Redovisningen av försöksverksamhetens omfattning och utformning har varit relativt ingående i tidigare delrapporter. Av detta skäl har vi i denna slutrapport endast valt att presentera vissa bestämda uppgifter. Till detta beslut har bidragit att inga väsentliga förändringar har kunnat spåras i spridnings- och rekryteringsmönster över perioden. Att Värmland under försökets gång fick fullskaleförsök, har inte i någon avgörande utsträckning påverkat möjligheterna att utvärdera försöket.

Den ambition som ligger till grund för denna undersökning är att utvärdera den utbildning som erbjuds för kvinnor i den svenska arbetsmarknaden. Detta innebär att undersöka om utbildningen är tillräckligt omfattande och om den ger kvinnorna de verktyg som behövs för att kunna konkurrera på arbetsmarknaden. Detta innebär också att undersöka om utbildningen är tillräckligt flexibel och om den kan anpassas till kvinnornas behov. Detta innebär också att undersöka om utbildningen är tillräckligt kostnadseffektiv och om den ger ett bra värde för pengarna. Detta innebär också att undersöka om utbildningen är tillräckligt attraktiv och om den lockar tillräckligt många kvinnor. Detta innebär också att undersöka om utbildningen är tillräckligt relevant och om den ger kvinnorna de kunskaper som behövs för att kunna konkurrera på arbetsmarknaden. Detta innebär också att undersöka om utbildningen är tillräckligt flexibel och om den kan anpassas till kvinnornas behov. Detta innebär också att undersöka om utbildningen är tillräckligt kostnadseffektiv och om den ger ett bra värde för pengarna. Detta innebär också att undersöka om utbildningen är tillräckligt attraktiv och om den lockar tillräckligt många kvinnor. Detta innebär också att undersöka om utbildningen är tillräckligt relevant och om den ger kvinnorna de kunskaper som behövs för att kunna konkurrera på arbetsmarknaden.

Tabell 7. Utvärdering av utbildningen på kvinnors arbetsmarknad 1989 och 1990. Utvärdering av utbildningen på kvinnors arbetsmarknad 1989 och 1990. Utvärdering av utbildningen på kvinnors arbetsmarknad 1989 och 1990. Utvärdering av utbildningen på kvinnors arbetsmarknad 1989 och 1990.

Läsa	1989	1990	1991
BY	10	10	10
ELEI	10	10	10
ELIA	10	10	10
ELIE	10	10	10
FT	10	10	10
HA	10	10	10
IN	10	10	10
NB	10	10	10
OM	10	10	10
TB	10	10	10
VBU	10	10	10
VT	10	10	10

3.3.1. Sammanfattning

Bedömningen av utbildningsnivån för kvinnorna på arbetsmarknaden har varit relativt hög. Detta innebär att kvinnorna har tillräckligt utbildning för att kunna konkurrera på arbetsmarknaden. Detta innebär också att utbildningen är tillräckligt flexibel och om den kan anpassas till kvinnornas behov. Detta innebär också att utbildningen är tillräckligt kostnadseffektiv och om den ger ett bra värde för pengarna. Detta innebär också att utbildningen är tillräckligt attraktiv och om den lockar tillräckligt många kvinnor. Detta innebär också att utbildningen är tillräckligt relevant och om den ger kvinnorna de kunskaper som behövs för att kunna konkurrera på arbetsmarknaden.

I detta kapitel ges sammanfattande svar på de frågor, som ställs i kommittédirektiven.

3.1 Hur påverkas tillgången på platser för arbetsplatsförlagd utbildning av konjunkturläge och ortens storlek och näringsstruktur?

Det ligger i försökets natur att ett heltäckande svar inte kan ges på denna fråga. Genom att utbildningsplatserna har spridits ut över landet och på de flesta orter endast omfattat en mindre del av den yrkesinriktade utbildningen i gymnasieskolan har det lokala behovet av APU-platser varit mindre och oftast väsentligt mindre än vad det blir när den nya gymnasieskolan är fullt utbyggd. Ofta har försöket på en ort omfattat endast en del av utbildningsplatserna inom en utbildningssektor dvs. att treårig försöksutbildning har bedrivits parallellt med traditionell tvåårig utbildning inom samma sektor. I sådana fall har självfallet platsbehovet inom arbetslivet varit mindre än vid full utbyggnad. Även när försöket på en ort omfattat alla studieplatser på en studieväg kan försöksresultaten ha påverkats av att platser ackvireerats i grannkommuner som inte deltagit i försöket på den aktuella studievägen.

Förutsättningen för att ett säkert svar skall kunna ges är därför att totalförsök omfattande alla elever bedrivits inom en region. Så är fallet i Värmland men inte ens där har efterfrågetrycket på arbetsmarknaden motsvarat vad som blir fallet vid full utbyggnad. Det var nämligen först läsåret 1990-91 som försöket i Värmland blev heltäckande och det var därför endast i årskurs ett som alla Värmlandselever deltog i försöket det året. Behovet av APU-platser är störst i årskurs tre och i den fanns endast ca 50 % av de Värmlandsungdomar som började yrkesinriktad gymnasieutbildning hösten 1988. Dock bör sägas att vissa volymmässigt stora utbildningar som verkstadstekniska och fordonstekniska fick totalförsök i Värmland redan från starten hösten 1988.

Med dessa reservationer kan följande redovisas från Värmland. Utöver våra egna studier, har vi här också haft tillgång till andra studier, inte minst länskolnämndens rapport "Arbetsplatsförläggningen - fungerar den?". I denna besvaras frågan om arbetsmarknaden klarar efterfrågan med orden: "Det varierar. Och det varie-

rar inte efter några enkla variabler." Ur rapporten redovisar vi några resultat.

- Stora delar av utbildningen är arbetsplatsförlagd till 60 %. På några orter och för några utbildningar är arbetsplatsförläggningen mindre, ner till 40 %. Det verkar inte vara tillgången på platser som begränsar arbetsplatsförläggningen. Det kan vara lätt att få fram platser och ändå är APU:n mindre än 60 %. Saknas lämpliga arbetsplatser eller är det enklare att ha eleverna i skolan?
- Det går inte generellt lättare med arbetsplatsförläggning på någon speciell ort. Ibland har en skola lyckats bra med en linje och klart sämre med en annan.
- Det går inte heller att säga att det krävs en viss näringsstruktur för att förutsättningarna för APU skall vara uppfyllda. Vid till synes mycket lika yttre förutsättningar kan resultaten bli mycket olika. Särskilt tydligt är detta på industriell teknisk linje där orter med likartad industristruktur nått helt olika resultat.
- Mängden arbetsplatser verkar inte heller vara en avgörande faktor. Det är inte lättare för t.ex. Karlstad, som har en stor arbetsmarknad, att få fram platser än vad det är för Torsby, med sin begränsade arbetsmarknad.
- Inte heller då det gäller tillfredsställelsen med utbildningen kan man säga att det alltid fungerar bra på en viss linje, att skolledningen på en viss ort är mer tillfreds eller att vissa typer av arbetsplatser alltid ger bra resultat.

Omvårdnadslinjen skiljer sig här som i flera andra avseenden från övriga linjer så tillvida att den på alla försöksorter klarat platsackvireringen bra och där dessutom kvaliteten på platserna genomgående varit hög. Förklaringen till detta är att det finns en tradition och erfarenhet av arbetsplatsförlagd utbildning inom vårdsektorn. I försöksverksamheten har man kunnat bygga på befintliga kontakter och man har kunnat koncentrera sig på att utveckla det som tidigare varit praktik på arbetsplats till att bli utbildning på arbetsplats.

Vissa generella problem har noterats vilka haft sin grund i gymnasieskolans organisation.

Antalet försöksplatser inom respektive utbildningsväg och på respektive ort beslutades centralt. Styrande i sammanhanget har också de s.k. delningstalen varit. Detta har fått till följd att försöksplatserna inte alltid varit anpassade till det lokala arbetslivets behov och – vilket i detta sammanhang är viktigare – till antalet arbetsplatser som kunnat ta emot elever. Vi kan med andra ord säga att en viss utbildning ibland har varit överdimensionerad i förhållande till det lokala arbetslivet och i andra fall underdimensionerad i förhållande till det utrymme som kanske funnits. Den centrala regleringen har knappast befrämjat en anpassning till ortens storlek och näringsstruktur.

Inom fordonsutbildningen i Ronneby lades exempelvis en hel försöksklass om 16 elever ut hösten 1988. Ambitionen var då att inga försök med s.k. B-form, dvs. med halvklassintag skulle genomföras. Fordonsbranschen är emellertid inte så stor i Ronneby att den kan ta emot 16 elever ens när man har normala marknadsförhållanden och ännu mindre nu när djup lågkonjunktur råder i branschen. Resultatet blir att varje utbildningsplats på företag måste delas av två elever. Halva gruppen undervisas på skolan medan andra halvan får tillgång till APU-platserna. Detta innebär dels ett ökat lärarbehov på skolan med åtföljande högre kostnader, dels att varje elev inte får mer än knappt 50 % av undervisningstiden i årskurs tre på arbetsplats.

Vissa branscher har en sådan organisation att det varit svårt att ackvirera utbildningsplatser. Ett exempel är handelsområdet där man fortfarande våren 1991 saknar såväl centrala som lokala överenskommelser mellan skola, arbetsgivarorganisationer och fackliga organisationer. Erfarenheterna från denna utbildningssektor är att eleverna visserligen fått arbetsplatsförlagd utbildning i rimlig utsträckning men att kvaliteten varierat och att tillgången på utbildade handledare varit dålig. Det bör vidare noteras att försöket inom handels- och administrationssektorn endast omfattade 210 platser i årskurs tre läsåret 1990-91. På ett så litet försök går det inte att dra några slutsatser för en utbildningssektor som omfattar 7 000 intagningsplatser på linjer och dessutom 2 000 platser på grundskoleanknutna specialkurser. Självfallet har det begränsade försöket värde i andra avseenden men som test på om det går att skaffa tillräckligt med APU-platser har försöket ringa värde.

Försöket i Värmland blev redan från början fullskaleförsök inom omvårdnad, fordon, industriell teknik och i det allra närmaste också inom byggsektorn. På dessa områden kan man därför dra relativt säkra slutsatser beträffande platstillgången vid full utbyggnad. Som tidigare nämnts är tillgången tillfredsställande inom omvårdnadssektorn, även om situationen på många orter är ansträngd genom det stora behovet av olika typer av utbildningsplatser. Inom de tre industrisektorerna gäller med några undantag, att eleverna har kunnat få de planerade 60 procenten arbetsplatsförlagd utbildning, att utbildningen också med några undantag haft tillfredsställande kvalitet och att eleverna varit nöjda med sin APU. Noteras bör dock att förutsättningarna för att APU:n skall bli tillfredsställande är att eleverna får sin APU på flera arbetsplatser vilket innebär ett omfattande planeringsarbete för skolorna.

Utvärderingen har i huvudsak avsett förhållandena under läsåret 1990-91 eller tidigare. Detta innebär att effekterna av den nu rådande lågkonjunkturen endast till en del kommit till uttryck i utvärderingsrapporterna. Redan våren 1991 kunde vi konstatera att svårigheterna blev allt tydligare på olika håll.

Under utvärderingsperioden har konjunkturen svängt dramatiskt i Värmland. Detta är givetvis av stor betydelse för tillgången och kvaliteten på platser för den arbetsförlagda utbildningen. Konjunkturedgången medför konsekvenser både för antal veckor som är möjligt att arbetsplatsförlägga och inte minst innehållet i utbildningen. Den optimism som rådde i fråga om platstillgång då försöket startade 1988, har vänts till en oro och osäkerhet inför hur skolorna skall kunna hantera den uppkomna situationen. Redan under hösten 1990 började larmsignalerna komma. Exempelen på problematiska situationer är många, vi kan här bl.a. nämna FT-linjen i Årjäng, där man hittills anlitat sex personbilsverkstäder för APU. Två av dessa företag lägger ner sin verksamhet under våren 1991 och ytterligare ett ligger på fallrepet. De kvarvarande företagen har hittills kunnat ta emot en till två elever vardera. På Nobelgymnasiet i Karlstad trodde man under hösten 1990 att det fanns tillräckligt antal arbetsplatser att tillgå inför vårens APU vad gäller BY-linjen. Under våren visade det sig att så inte var fallet. Exempel finns också på företag som tillfälligtvis permitterar sin personal, några veckor eller längre perioder för att klara produktionsnedgången. Detta får till följd att eleverna plötsligt skall tillbaks till skolan igen eller flyttas till annat företag. Då spricker den uppgjorda APU-planeringen och frågan är om man då med tillfälliga lösningar kan bibehålla den kvalitet och det innehåll i utbildningen som eleven har rätt att få.

Dessa omständigheter har medfört att skolorna tvingas planera för en större del skolförlagd utbildning än vad man först trodde var nödvändigt. Därmed utsätts reformen för sitt "eldprov" eller som en rektor uttrycker saken:

"Det är bra att lågkonjunkturen kommer nu, så att systemet utsätts för press."

Hela det stora arbete som skolorna lagt ner på att faktiskt åstadkomma så nära 60 procents APU i åk 3 som möjligt, går om intet pga. konjunkturedgången. Konsekvenserna av ökad skolförläggning blir lokalbrist. Den utrustning och det undervisningsmaterial som skolan förfogar över blir också otillräcklig och dessutom saknas den lärarstab som krävs vid ökad skolförläggning. Detta hanteras på olika sätt. Tidigare planerade åtgärder har ofta kunnat utnyttjas hårdare genom till exempel införandet av tvåskift i skolverkstaden.

Vi har sålunda kunnat se hur den allt tydligare lågkonjunkturen har påverkat möjligheterna att lägga ut arbetsplatsförlagd utbildning på olika orter. Lågkonjunkturen har på flera ställen resulterat i konkurser, nedskärningar och nedläggningar av företag, som på ett ytterst påtagligt sätt har minskat antalet tillgängliga arbetsplatser, inte minst i glesbygden i Norrlands inland. Det allmänna åtstramningsläget har också i vissa fall påverkat företagets vilja att ta emot elever. På flera av de orter vi följt noggrant har vi sett hur det blivit allt svårare att uppfylla kvoten för arbetsför-

lagd utbildning för alla elever och man har ibland t.o.m. fått ta "hem" elever. Samtidigt har vi exempel där konjunkturnedgången inte orsakat svårigheter vad gäller arbetsplatsförläggning av utbildning.

Läget under läsåret 1991-92 är emellertid väsentligt sämre än ett år tidigare och vi har därför gjort en kompletterande telefonenkät i november 1991. Av denna framgår att byggbranschen fortfarande tar emot alla elever enligt uppgjorda planer, men man räknar hos Byggtreprenörerna - den dominerande arbetsgivarorganisationen - med att förhållandena blir väsentligt sämre våren 1992. Dels kommer branschen att få svårt att placera eleverna från årskurs tre på byggen, dels kommer man också att få svårigheter att ta emot de elever som lämnar gymnasieskolan till den färdigutbildning om ca 3 000 timmar som kompletterar skolutbildningen. Rekryteringen till byggutbildningen påverkas starkt av konjunkturen, men genom att det går 3-4 år mellan tidpunkten för ansökan och tidpunkten för inträdet på arbetsmarknaden ligger utbildningsintresset ofta ur fas med arbetsmarknaden. De elever som skall ut på en svag arbetsmarknad i vår sökte till byggutbildningen under brinnande högkonjunktur i januari 1989.

Inom fordons- och verkstadsbranscherna har man tappat APU-platser genom att företag försatts i konkurs eller därför att det helt enkelt inte finns något arbete på verkstäderna. Skolorna vittnar om att företagen så långt möjligt ställer upp men att kvaliteten på APU:n blir lidande. Om beläggningen på en fordonsverkstad är låg blir utbytet av utbildningen dåligt. En positiv effekt blir visserligen att handledarna får mer tid för eleverna men detta kompenseras inte bristen på övningsobjekt.

Även i de fall där företagen tar emot elever i samma utsträckning som tidigare blir inställningen från företagets sida en annan än i en högkonjunktur. Det är naturligt att företagen ser APU:n som ett led i sin rekryteringspolitik. Genom att under ett år ha ett antal elever på företaget får man en god rekryteringsbas och kan rekrytera medarbetare som man vet passar för företaget och arbetsuppgifterna. I ett läge där nyrekrytering inte är aktuell och när man i stället måste friställa arbetskraft blir intresset för att ta emot elever mindre.

Såväl företagsföreträdare som organisationsföreträdare har också ofta framhållit att det inte sällan finns en kortsiktighet i företagets sätt att planera - man behöver ingen arbetskraft nu och det finns inget större behov av kompetenshöjning - samtidigt som andra företag arbetar i ett mer långsiktigt perspektiv - "Vi kommer att behöva folk som kan så mycket som möjligt annars hänger vi inte med. Lågkonjunkturen kan ju inte vara för evigt." Så långt vi kunnat se finns här inte några enkelt branschbestämda skillnader. Snarare handlar det om skillnader mellan företag.

Trots de variationer vi har kunnat se är det omöjligt att se några regelbundenheter eller mönster som gör det möjligt att besvara

frågan ovan på något entydigt sätt. Naturligtvis finns regionala och lokala arbetsmarknadsvillkor som underlättar eller försvårar. I storstockholmsområdet blir givetvis inte lågkonjunkturen lika kännbar som i Vilhelmina. På vissa orter klarar man det trots till synes ganska dåliga odds, på andra gör man det inte trots en god arbetsmarknad. Vi återkommer till detta nedan, men det har under försöksverksamheten för oss blivit tydligt att de enskilda företagsledarnas medvetenhet om och uppfattade behov av långsiktig kompetensutveckling inom företaget tycks vara mer avgörande för deras vilja att ta emot elever för utbildning, än konjunkturläge eller bransch.

3.1.1 Sammanfattning

Kommittén konstaterar att försöket ännu inte haft en sådan omfattning ens i Värmland, att ett entydigt svar kan ges på frågan om tillgången på platser för arbetsplatsförlagd utbildning. Tillgången på platser har varierat på ett sätt som inte följer bestämda mönster. Branscher och verksamhetsområden som före försöksverksamheten har varit djupt engagerade i utbildning av ungdomar, har givetvis haft lättare att tillfredsställa skolornas behov under försöksperioden. Även för andra utbildningsområden gäller dock att platstillgång och ackquisition är starkt beroende av ett gott lokalt samarbete mellan skola och arbetsliv där enskilda personer - lärare, chefer, arbetsledare och handledare - ofta spelar en mycket viktig roll. Genom dessas entusiasm och engagemang i försöksverksamheten har man klarat anskaffningen även när förutsättningar i form av industristruktur eller konjunkturer varit dåliga. Våra undersökningar hösten 1991 visar trots detta, vad som närmast är en självklarhet: det blir svårare i en lågkonjunktur att skaffa utbildningsplatser än när industrin arbetar under mera normala förhållanden.

3.2 Vilka effekter får en förlängd utbildning på rekryteringen till yrkesinriktad utbildning?

En central fråga i försöksverksamheten har varit huruvida rekryteringsmönstret ändrats vad gäller gymnasieskolans yrkesinriktade sektor. Vissa av de tvååriga gymnasielinjerna har haft svårt att rekrytera sökande och framför allt den verkstadstekniska linjen har varit drabbad. Dels har den inte på långt när kunnat fyllas med förstahandssökande och dels har de flesta eleverna haft svaga studieresultat från grundskolan. I några uppmärksammade fall har linjen inte lockat förstahandssökande till ens var femte intagningsplats. Motsvarande förhållanden om än inte lika uttalade har gällt för linjerna konsumtion och social service.

Ett annat rekryteringsproblem har varit den sneda könsfördelningen inom framför allt teknisk industriell sektor. Trots omfattande ansträngningar från skolor, studievägledare, arbetsmarknadsintressenter och andra aktörer under de senaste två decennierna har det inte lyckats att rekrytera flickor till de tekniska utbildningsvägarna. En inbrytning har gjorts på den fyraåriga tekniska linjen där flickorna nu besätter var femte elevplats, men på linjer som fordon, verkstad eller bygg- och anläggning dominerar pojkarna helt. De flickor som undantagsvis tas in på dessa linjer avbryter ofta studierna redan första terminen. I en undersökning som SÖ gjorde för några år sedan visade det sig att endast var fjärde flicka som började på verkstadsteknisk linje fullföljde sina studier.

Ytterligare ett anmärkningsvärt förhållande är att rekrytering-
en till gymnasieskolan är relaterad till de sociala grupperingarna i
samhället. Elever med välutbildade föräldrar söker i större ut-
sträckning till treåriga teoretiska studievägar än elever med lågut-
bildade föräldrar och detta gäller även när förutsättningarna i öv-
rigt, t.ex. studieresultaten i grundskolan, är lika.

Försöksverksamhetens förutsättningar – avsaknaden av fullska-
lefförsök och den stora spridningen över landet –, liksom den korta
tid som försöket pågått samtidigt som konjunkturen drastiskt
har förändrats, gör att den fråga som ställs i direktiven är närmast
omöjlig att besvara. Problemets natur kräver avsevärt längre tids-
perspektiv.

I kapitel 2 berördes rekryteringsproblematiken. För att något
mer utförligt kunna belysa hur rekryteringen till gymnasieskolan
påverkats av försöket med treåriga yrkesutbildningar än genom
de uppgifter som normalt finns att tillgå, har vi tagit initiativ till
en studie av rekryteringen till de treåriga försökslinjerna. Denna
redovisas i rapportens slut.

Undersökningen bygger på de drygt hundratusen elever som
lämnade grundskolan våren 1988 och som utgjorde den första årskull
som kunde söka till de treåriga försökslinjerna. I undersökningen
har elevgruppen delats upp dels med avseende på genomsnittsbetyg
i årskurs 9 dels med avseende på socialt ursprung. Den senare
variabeln är definierad utifrån faderns yrke och/eller utbildning
i enlighet med vad som är vanligt i sociologiska undersökningar
av detta slag.

Studien visar att benägenheten att fortsätta i gymnasieskolan
efter grundskolan är relaterad till såväl grundskolebetyg som socialt
ursprung. Noteras bör att så gott som alla grundskoleelever söker
till gymnasieskolan, men att en inte obetydlig grupp ändå avstår
från erbjuden gymnasieplats även i fall när eleven fått sitt
förstahandsval tillgodosett. Av eleverna med genomsnittsbetyg
under 2,5 valde nästan en tredjedel att inte gå till gymnasieskola
medan motsvarande andel för elever med betyg över 4,5 var mycket
låg (ca 2 %).

Om man i stället ser till övergångsfrekvensen bland elever med olika socialt ursprung, visar undersökningen också på skillnader, om än inte fullt så stora.

I studien redovisas vidare hur valet av gymnasielinje är relaterat till såväl betyg i grundskolan som till social bakgrund. Ungdomar med låga betyg avstår från gymnasiestudier eller väljer tvååriga praktiska studievägar. För pojkarna innebär detta verkstadsteknisk, fordonsteknisk eller bygg- och anläggningsteknisk linje medan flickorna går till konsumtionslinjen eller till social servicelinje. I andra änden av skalan återfinns de treåriga studieförberedande linjerna där den naturvetenskapliga linjen lockar flest högbetygare. Betygsnivån för intagna på denna linje har normalt inget med konkurrens om platserna att skaffa. På de allra flesta orter kommer alla som söker till N-linjen in. Något annorlunda är det på den andra prestigelinjen, den samhällsvetenskapliga, där det ofta är hård konkurrens om platserna.

I rekryteringsstudien belyses också det ovan nämnda förhållandet att eleverna väljer studieväg efter social bakgrund.

I det följande redovisas linje för linje de resultat undersökningen givit vid jämförelse mellan rekryteringen till de treåriga försökslinjerna å ena sidan och motsvarande tvååriga å den andra.

3-årig industriell teknisk linje (2-årig verkstadsteknisk).

En liten, men märkbar förskjutning kan konstateras mot en högre social rekrytering. Vidare tog linjen emot 5 procent fler flickor än sin 2-åriga motsvarighet (8 procent mot 3 procent). Den största skillnaden gäller grundskolebetygen: 36 procent av eleverna hade ett medelbetyg på under 2,5, vilka bara var hälften så många som på verkstadsteknisk linje (63 procent), och 26 procent hade 3,0 eller högre mot 11 procent på den 2-åriga linjen.

3-årig el- och teleteknisk linje (2-årig el- och teleteknisk linje). Ingen skillnad kan konstateras mellan den 3-åriga och den 2-åriga linjen. Båda utgör prestigelinjer bland de yrkesförberedande linjerna, om det mått som används är elevernas sociala ursprung och deras medelbetyg från grundskolan. Exempelvis hade 75 procent av eleverna på den 3-åriga linjen och 72 procent på den 2-åriga ett medelbetyg i årskurs 9 på minst 3,0. 2 respektive 4 procent hade ett betygsgenomsnitt under 2,5. Andelen flickor bland nybörjarna (åk 9-avslutare) på de två linjerna var ungefär lika liten (2 respektive 3 procent).

3-årig fordons- och transportteknisk linje (2-årig fordons-teknisk linje). Betygsgenomsnittet hos eleverna på den 3-åriga linjen var något högre än för den 2-åriga, i övrigt tycks ingen skillnad föreligga i rekryteringen: 27 procent av eleverna tillhörde de årskurs 9-elever som fått ett betyg under 2,5, att jämföra med 37 procent av eleverna på den 2-åriga linjen; 24 procent respektive 18 procent hade minst

3,0. Andelen flickor var i båda fallen mycket låg (4 procent för den 3-åriga linjen, 3 för den 2-åriga).

3-årig bygg- och anläggningsteknisk linje (2-årig bygg- och anläggningsteknisk linje). Små skillnader kan konstateras såtillvida som att den sociala rekryteringsprofilen och betygsprofilen på den 3-åriga linjen höjts något. 45 procent av eleverna på den 3-åriga linjen hade ett genomsnittsbetyg på 3,0 och över mot 34 på den 2-åriga. 5 procent hade under 2,5 mot 18 procent på den 2-åriga linjen. Andelen flickor var låg (0 procent respektive 2).

3-årig handelslinje (2-årig handels- och kontorslinje, 2-årig distributions- och kontorslinje). Den sociala rekryteringen har i påfallande grad höjts, i synnerhet i jämförelse med rekryteringen till 2-årig distributions- och kontorslinje. 45 procent av eleverna på den 3-åriga linjen hade sitt ursprung i övre medelklassen eller medelklassen, vilket skall jämföras med 28 procent på 2-årig handelslinje och 24 procent på distributions- och kontorslinjen. Samma förändring kan konstateras vad gäller elevernas grundskolebetyg: 84 procent av nybörjarna (fortsättare från åk 9) på den 3-åriga handelslinjen hade minst 3,0 i betygs genomsnitt mot 52 procent för eleverna på 2-årig handelslinje och 32 procent för nybörjarna på distributions- och kontorslinjen. 1 procent respektive 10 och 27 procent hade ett betygs genomsnitt under 2,5. Ingen skillnad kan konstateras i andelen flickor, vilken utgjorde drygt 30 procent (31 respektive 34 och 33). Något fler elever på den 3-åriga linjen (74 procent) än på de 2-åriga hade kommit in på sitt förstahandsval.

3-årig naturbrukslinje (2-årig jordbrukslinje, 2-årig skogsbrukslinje samt 2-årig trädgårdslinje). De 2-åriga linjerna motsvaras av varianter inom den 3-åriga naturbrukslinjen som här tyvärr inte kunnat särskiljas. Det gör en direkt jämförelse mellan rekryteringsprofilerna på linjenivå vanskelig. Betygsprofilen hos nybörjarna på den 3-åriga linjen är dock något högre än hos nybörjarna på någon av de 2-åriga linjerna. I jämförelse med de 2-åriga jordbruks- och trädgårdslinjerna hade vidare andelen flickor minskat radikalt, från 42 procent till 29 procent på naturbrukslinjen. Detta torde dock hänga samman med att den starkt pojkdominerade skogsbrukslinjen (0 procent flickor bland nybörjarna) också räknats in i den 3-åriga naturbrukslinjen. Det har befarats att den traditionella rekryteringsbasen till den 2-åriga jordbrukslinjen, barn till bönder och lantarbetare, skulle ha försvunnit med införandet av den 3-åriga naturbrukslinjen. Så förefaller dock inte vara fallet. Elever från dessa grupper är proportionellt sett nästan lika överrepresenterade på den 3-åriga linjen som de var på den 2-åriga.

3-årig omvårdnadslinje (2-årig vårdlinje, 2-årig social servicelinje). Den 3-åriga omvårdnadslinjen hade en rekryteringsprofil som låg nära den hos den 2-åriga vårdlinjen, med skillnaden att medelbetyget hos eleverna var något högre och att andelen pojkar var fyra procent större (13 procent mot 9 procent). Den skilde sig däremot i alla avseenden mer från den 2-åriga sociala servicelinjen: där eleverna i regel hade lägre socialt ursprung och betydligt lägre grundskolebetyg och ännu mer sällan var pojkar (7 procent). 10 procent av eleverna på 3-årig omvårdnadslinje hade ett avgångsbetyg i årskurs 9 som understeg 2,5, mot 11 procent av eleverna på 2-årig vårdlinje och hela 45 procent av dem på den sociala servicelinjen. Andelen elever med ett genomsnittsbetyg på 3,0 och över var 72, 63 respektive 15 procent. Dessa skillnader ger med andra ord vid handen att elevgruppen på 3-årig omvårdnadslinje är heterogen: å ena sidan de elever med lägre socialt ursprung och lägre betyg som traditionellt sökt sig till 2-årig social servicelinje, å andra sidan dem med jämförelsevis högre socialt ursprung och med högre betyg som tidigare sökt sig till 2-årig vårdlinje.

3-årig textilteknisk linje (2-årig beklädnadsteknisk linje).

Ingen skillnad kan konstateras i rekryteringen – med ett undantag: andelen pojkar steg från 4 procent på den 2-åriga till 7 procent på den 3-åriga linjen. 13 procent av nybörjarna från årskurs 9 på 3-årig textilteknisk linje hade ett avgångsbetyg under 2,5 mot 13 procent av dem på 2-årig beklädnadsteknisk linje; andelen elever med betyg på 3,0, eller över var 66 respektive 60 procent.

I studien förs en diskussion om förmodade orsaker till förändringarna och i vilken utsträckning denna kan förmodas bli bestående vid en total övergång till 3-åriga utbildningslinjer. Författaren gör följande sammanfattning:

Det ligger inte inom ramen för denna studies syften att ta ställning till om de antydda, ganska blygsamma, förändringarna är önskvärda eller inte. Ett förhållande bör emellertid påpekas. Att flera 3-åriga försökslinjer fått en delvis "högre" rekrytering – nämligen om elevernas sociala ursprung och, framför allt, deras betygsnivå tas i beaktande – än sina 2-åriga motsvarigheter innebär möjligtvis att dessa linjer öppnat ytterligare en utbildningsväg för vissa kategorier av elever. De kan ha blivit ett alternativ för åtminstone en del elever ur lägre sociala grupper med inte alltför dåliga betyg från grundskolan, vilka önskade gå en klart yrkesorienterad linje men ändå ville behålla möjligheterna att fortsätta i högskolan. Detta är svårt att bedöma, eftersom valet mellan 2-åriga och 3-åriga linjen ofta inte var ett val i den meningen att båda varianterna av en linje var möjliga att välja inom en och samma kommun. Däremot bör man inte glömma att de elever som antag-

ligen *aktivt valde bort* de 3-åriga försökslinjerna (därom vittnar de skillnader i betygsgenomsnitt som redovisats och, i mindre utsträckning, skillnaderna i social rekrytering), dvs. elever med särskilt låga betyg och ofta med särskilt lågt socialt ursprung, inte upphör att existera. När – och om – alla 2-åriga yrkesinriktade linjer blir 3-åriga, kommer de att bli så illa tvungna att befinna sig bland dem som studerar på dessa linjer. Detta betyder rimligtvis att de skillnader i rekryteringen till dessa linjer som här diskuteras åter kommer att försvinna.

3.2.1 Sammanfattning

Kommittén vill när det gäller rekryteringsfrågan framhålla att den korta tid och de relativt sett, få utbildningsplatserna, gör långsiktiga bedömningar svåra. Med stöd av uppgifterna i kapitel 1, den fördjupade studie som genomförts och de intervjuer med lärare och skolledare som gjorts kan dock vi konstatera att försöksverksamheten med treåriga utbildningar inte visar på några påtagliga förändringar i rekryteringsmönstret till yrkesinriktade studievägar. Även om den fördjupade studien är gjord på den första försöksomgången, finns inget som talar för att bilden har ändrats när försöket utvidgats till att gälla fler intagningsplatser och linjer. Snarare tycks de små skillnader som den fördjupade studien påvisar till försökslinjernas fördel komma att utjämnas. Så har t.ex. andelen kvinnliga elever på industriell teknisk linje (IN) sjunkit tillbaka till samma låga nivå som den har på tvåårig verkstadsteknisk linje.

3.3 Är det möjligt att arbetsplatsförlägga stora delar av utbildningen och samtidigt ha högt ställda krav på kvalitet?

Under försöksverksamheten har givetvis den arbetsplatsförlagda utbildningens kvalitet diskuterats ofta av framför allt berörda yrkeslärare, men frågan har också kommit upp i samtal med elever. Intrycken kan synas något motstridiga, vilket kanske inte är så konstigt eftersom många skolor ännu prövar sig fram.

Generellt framhålls att den arbetsplatsförlagda utbildningen är mycket viktig. Eleverna lär sig sådant som skolorna aldrig kan ge på samma sätt – verklighet, arbetsgemenskap, arbetsdisciplin m.m. Samtidigt har frågan ofta kommit upp om APU verkligen innebär utbildning. Många menar att det snarare är fråga om en mer förberedd och välplanerad praktik än en direkt utbildning. Vi har också kunnat konstatera att vissa skolor har stort förtroende för arbetslivets möjligheter att bidra medan andra tycker att "vi är bäst på att utbilda". Grundinställningen påverkar givetvis bedöm-

ningen av den arbetsplatsförlagda utbildningens kvalitet och uppfattningarna om vilka möjligheter som finns att förändra och förbättra. Det värde man tillmäter arbetslivets medverkan påverkar uppenbarligen också vilja att finna vägar för att komplettera det arbetsplatserna inte klarat av att ge.

Det vi kan konstatera är att många skolor ställer stora krav på kvalitet - man planerar noga, man diskuterar med handledare och man följer noga upp vad eleverna lärt sig. Givetvis finns också exempel på att man "tar vad man får", att tillsynen är bristfällig, att både elever och handledare är oklara över vad APU:n skall ge. Över lag är dock medvetenheten, enligt vår erfarenhet, mycket stor. Under perioden har vi också sett hur allt fler lärare börjar få ett grepp om hur arbetslivet ser ut och vad arbetsplatserna kan erbjuda. Vår bedömning är att en process i många skolor har startat där man i högre grad ser skola och arbetsplats som två kompletterande system.

Den centrala regleringen har i vissa fall erbjudit problem. Det lokala arbetslivet ser olika ut och det finns skillnader mellan branscher. Det generella beslutet om fördelningen av APU över årskurser har ibland gjort det svårt att fullt ut utnyttja skolornas respektive arbetsplatsernas kapacitet och fördelar. Här har skolorna ofta försökt vara tämligen regeltrogna - man har med andra ord sökt fördela APU:n enligt föreskrivna normer och centrala avtal. I enstaka fall har man emellertid medvetet omfördelat APU:n, vilket enligt vår mening, tycks ha befrämjat användningen av arbetsplatser som en utbildningsresurs. Ett tydligt exempel på detta är försöket med fordonsteknisk utbildning i Ängelholm. I samråd med arbetsplatserna har man lagt huvuddelen av APU:n i årskurs 2. Detta har givit företagen möjlighet att ge det som de kan samtidigt som skolans uppföljningsansvar har varit lättare att förverkliga eftersom man kunnat komplettera det eleverna inte lärt sig i åk 2.

Eleverna är, som väntat, överlag nöjda med APU:n. Många av eleverna framhåller i själva verket att man borde få vara ute i företaget mer. Samtidigt förekommer kritik. Man tycker att man "får göra samma sak hela tiden" och "det blir en hel del dötid", men över lag upplever elever att "det är på riktigt" och "man lär sig mer". Jämfört med våra erfarenheter från "vanlig praktik" tycks eleverna ställa större krav på APU. Man har större förväntningar och, även om en hel del elever har ganska vaga föreställningar om den detaljerade plan som ligger bakom utbildningen, visar man tydligare sin besvikelse. Eleverna tycks oftare vända sig till skolan när de inte får lära sig det de skall eller när de får göra samma sak hela tiden. En källa till missnöje bland en hel del elever har under perioden varit att de anser att de bidrar till produktionen utan att få ersättning för detta. De ser sig själva inte som enbart elever och, inte minst elever inom byggområdet förstår inte varför de inte kan få betalt.

En återkommande fråga som rör kvalitetsaspekten är att handledarna ofta är osäkra på vad "godkänt" innebär. Ibland släpper de igenom alla - då blir godkänt egentligen "har gjort" eller "har varit närvarande". Ibland ställer handledarna för stora krav i förhållande till utbildningsmålen - de kräver "fullgott yrkesmannaskap".

Kvalitetsfrågan är givetvis oerhört central. Under försöksverksamheten har vi sett en betydande variation, men denna variation är knappast större än den mellan olika skolors reguljära undervisning. Vårt svar på frågan ovan är att arbetsplatser kan ge utbildningsinslag av hög kvalitet under förutsättning att kvalitetsfrågan kontinuerligt diskuteras och hålls aktuell. Tre insatser är enligt vår bedömning av vikt för att upprätthålla och förbättra kvaliteten i APU:n likaväl som i den skolförlagda utbildningen.

Planeringen av utbildningen i sin helhet är självfallet nödvändig. Denna kräver vad gäller den arbetsplatsförlagda utbildningens insatser av såväl lärare som av företrädare för skolhuvudman, arbetsplatser och berörda organisationer.

Erfarenheterna visar att lärarnas möjligheter att hålla kontakt med elever och handledare, dvs. tillsynen, tycks vara minst lika viktig. Genom täta kontakter blir handledarna säkrare, skolan får ett bättre underlag för att planera och bedöma i vilken utsträckning enskilda företag utgör lämpliga utbildningsplatser och man får ett bättre underlag för uppföljningen. En tät kontakt befrämjar, enligt vår mening, inte bara APU:n utan även den skolförlagda utbildningen - den ger en form av "inbyggd fortbildning" för lärarna.

På samma sätt är uppföljningen av elevernas tid i företagen av stor betydelse. Ansvaret för utbildningen åvilar skolan och dess lärare och utan möjligheter till uppföljning kommer lärarna inte att kunna göra den nödvändiga bedömningen av elevernas kunskaper och färdigheter. Under försöksverksamheten har uppföljningen varit tidskrävande och genom att årskurs 3 har dominerats av APU har det ibland varit svårt att följa upp och komplettera utbildningen i årskurs 3.

På frågan om kvaliteten i utbildningen kan uppehållas samtidigt som stora delar av den förläggs till arbetsplats bör två sektorer särskilt behandlas. Det är omvårdnadssektorn och byggsektorn, där den ställda frågan samstämmigt besvaras med "ja". En generell bedömning bland alla berörda är att ett tillfredsställande utbildningsresultat inom dessa områden är uteslutet om inte stora delar av utbildningen sker på arbetsplats. Det som skiljer dessa sektorer från övriga är att man där har en utbildningstradition enligt vilken stora delar av utbildningen alltid skett på arbetsplats. Detta förhållande kan indikera att även andra sektorer kommer att kunna nå lika långt när systemet med arbetsplatsförlagd utbildning blivit etablerad.

3.3.1 Sammanfattning

Från skollärares, lärares och arbetslivsföreträdares sida har under försöket betydande insatser gjorts för att garantera en arbetsplatsförlagd utbildning av god kvalitet. Även om bilden inte är helt entydig, vill vi framhålla att dessa strävanden många gånger har varit framgångsrika, trots brist på erfarenhet och tid.

Vi kan konstatera att utbildningar och branschområden som av tradition arbetsplatsförlagat delar av utbildningen - bygg- och vårdsektorerna - i stort sett entydigt bedömer att arbetsplatsförlagningen höjer kvalitén på utbildningen. Inom dessa branscher har man heller inte haft problem med bedömningen av vad som är godkänd prestation eller genomfört utbildningsavsnitt. I de branscher som inte tidigare haft någon motsvarighet till arbetsplatsförlagd utbildning har just dessa frågor vållat mycken diskussion och frågor till SÖ och länskolnämnder. En grund för detta kan vara de detaljerade kursplaner som styr försöket. Men här har naturligtvis också ovanan spelat in. I ett längre perspektiv, och mot bakgrund av de första årens erfarenheter, torde såväl lärare som arbetsplatsföreträdare relativt väl kunna bedöma vad som är tillfredsställande med hänsyn till de mål som ställts upp för respektive utbildning.

3.4 Tillhandahåller arbetsplatserna utbildade handledare?

Proposition 1987/88:102 föreslog att handledare skulle ha en utbildning om sju dagar, för att få information om den nya utbildningen samt stöd att fullgöra sina uppgifter.

Vi kan här inledningsvis konstatera att vissa generella mönster går att urskilja. Inom vårdsektorn är det lätt att rekrytera handledare, vårdskolorna ger en systematisk handledarutbildning och med få undantag får eleverna under APU:n handledning av handledarutbildad personal. I ett branschavtal inom byggsektorn regleras den tid handledaren skall avsätta för sitt uppdrag.

Med en avtalslösning garanteras eleverna rimlig handledningstid. Å andra sidan finns branscher där frågan om handledning inte avtalsreglerats och där handledningen varit bristfällig. I avsnittet om avtalsfrågor nedan behandlas vissa tvistigheter beträffande ersättning till företagen för den tid handledarna varit frånvarande från arbetet i samband med handledarutbildningen.

Trots de mer generella mönstren, måste vi emellertid också konstatera att försöket pågått så kort tid att de olika lösningarna på handledarfrågan och de olika problemen är legio. Nedan ger vi några exempel.

I Blekinge, för att nämna ett exempel, har olika problem i

- de riktigt små företagen har svårt att ställa upp och detta har inte främst med kostnader att göra. I ett företag med två-tre anställda kan man helt enkelt inte skicka bort en man på handledarkurs även om företaget får betalt. Önskemål finns därför att handledarutbildning ordnas på kvällstid,
- utbildade handledare försvinner t.ex. genom att personal befordras eller byter företag. Vid ett stort företag har ett antal anställda varslats om uppsägning. Bland de varslade finns en av de två handledarna vid företaget,
- alla handledare kommer inte att ha fullständig utbildning. På en ort har endast hälften av fordonshandledarna deltagit alla dagarna,
- en viss dubbling av handledare behövs på företagen. Sjukdom, tjänsteresor och annat gör att företag som bara har en utbildad handledare inte kan garantera att handledaren finns tillgänglig när eleverna skall ut på APU,
- på något företag har man inte fått fram handledare av det skälet att Metallfacket ställer krav på att handledarna skall ha viss facklig utbildning och de som varit påtänkta som handledare har inte velat genomgå denna.

I Värmland har det har funnits och finns olika uppfattningar om vilka som skall delta i utbildningen. På vissa håll kan den enskilde personen anmäla intresse för att delta i handledarutbildning, medan på andra håll deltagare väljs ut av arbetsledning, fackorganisation, personalavdelning eller företagsledning.

Skolornas personal framhåller vikten av att det är "rätt sorts personer" som är handledare; de som på "ett bra sätt kan instruera elever och har rätt inställning" till dem. På till exempel IN-linjen i Hammarö och Karlstad rekryteras såväl "personer på golvet" som arbetsledare, medan de flesta handledare i Kristinehamn är arbetsledare och i Årjäng huvudsakligen kollektivanställda. På BY-linjerna i Torsby och Filipstad har lärarna framhållit att både facket och byggmästarföreningen anser att det viktigaste är att någon på ett bygge ansvarar för eleven, t.ex. en platschef - inte nödvändigtvis de som arbetar direkt med eleverna. "Platschefen har redan all kunskap som behövs". Liknande tankegångar har bygglärare i Arvika; det bästa vore om lagbasen ansvarade för eleverna. Detta bl.a. motiverat med att lagbasar oftare är stationära till skillnad mot byggnadsarbetare som är mycket mer rörliga. På t.ex. FT-linjen är det vanligt med småföretag varför det ofta är ägarna själva som deltar i handledarutbildningen. Elever däremot har ansett att för deras del är det bättre när mekanikern är handledare och inte verkmästaren.

Vid ett stort företag i Arvika (VME) har man medvetet rekryterat sina tre huvudhandledare just för att de är intresserade av

och ser positivt på ungdomar. Två av dem är dessutom aktiva i ungdomsverksamhet. Dessutom finns ett flertal "underhandledare" - somliga med och andra utan utbildning. Som platschefen uttrycker sig om val av handledare:

"De skall ha de rätta ögonen."

Generellt sett kan vi påstå att det har varit svårt att rekrytera till handledarutbildningen och även att behålla deltagarna till kommande kurstillfällen. Anledningar till detta är av många slag; sättet deltagarna rekryteras på har vi redan berört ovan. Till detta kommer att små företag ofta har svårt att avvara någon på arbetstid både till att handleda elever eller delta i utbildning, större företag med stor orderingång har inte tid, entreprenörsföretag som ofta flyttar runt, t.ex. på bygg- och VVS-sidan har just på grund av detta svårt att delta. Å andra sidan kan redan utbildade handledare inom dessa områden komma någon annan skola eller andra elever till godo på annan ort.

Vid ett företag vi har besökt framkom att det tidigare fungerat bra under den tid då inbyggd utbildning förekom. Under försökstiden utsåg utbildningsledningen på företaget i samråd med skolans yrkeslärare 15 personer "från golvet" till att delta i handledarutbildning som gavs på annan ort. Av dessa har flera redan bytt arbete men det väsentliga i det här sammanhanget som vi vill framhålla är, att de kvarvarande som vid höstterminens start 1990 skulle fungera som handledare inte visste att de hade denna funktion när eleverna kom. På ett annat företag med lång erfarenhet av att ta emot elever uppger huvudhandledaren att det inte alls är svårt att rekrytera handledare. Dessa tycker det är roligt med den treåriga utbildningen, att eleverna nu i 3:an är mycket kunnigare än eleverna i den tvååriga utbildningen.

"Nu är det verkligen utbildning det är fråga om, just för att man utnyttjar den kompetens som vi på företaget har."

Variationerna i sättet att organisera handledarutbildning har varit stora. Utbildningen har antingen arrangerats av skolan själv eller i t.ex. Komvux regi. En uppdelning av utbildningen, i olika perioder eller sammantaget vid ett tillfälle, har gjorts på olika sätt. Som exempel kan vi nämna att Nobelgymnasiet i Karlstad tidigare köpt utbildning av Komvux men från och med hösten 1990 genomför utbildningen själv. Inom byggområdet försökte man att förlägga handledarutbildning centralt i Karlstad, för att underlätta deltagande. Försöket uppges inte ha fungerat. Deltagarna ansåg fortfarande det var lika svårt att ta sig till utbildningen.

De flesta linjer och skolor hade i slutet av höstterminen 1990 genomfört 1 till 3 dagars handledarutbildning och några få hade genomfört upp till 7 dagar. På OM-linjen har utbildningen delats upp på två kurstillfällen omfattande fem respektive två dagar. På NB-linjen har man fått anpassa utbildningen till praktiken och ge en stor del av utbildningen individuellt ute på gårdarna eftersom dessa handledare har svårt att komma ifrån, särskilt om de har

djur. Vad gäller skogsutbildningen har man börjat ge "modulanpassad handledarutbildning" i anslutning till maskinmoduler.

Den allmänna uppfattning som vi har mött i kontakten med företrädare både för skolan och arbetslivet är att handledarutbildningen är viktig, värdefull, ja, till och med "alldeles nödvändig". Både företagare, handledare och yrkeslärare har vittnat om att "utbildningen är ett måste för ett bra resultat". Och lärarnas erfarenhet efter de första åren är, att de handledare som är utbildade också är de som har fungerat bäst i sin handledarfunktion med eleven.

Vi har träffat handledare som gärna vill lära sig "konsten att lära ut" det man redan kan; de säger sig behöva pedagogisk utbildning i form av framför allt metodiska knep. En svårighet som framhållits har varit att handledarna själva kan sitt arbete så bra och att det "sitter i kroppen så stabilt" att det kan vara svårt att urskilja vad en elev i åk 1, 2 eller 3 skall lära sig av hela deras stora fond av kunnande. Om handledare har svårt att särskilja elevers inlärningsbehov på olika nivåer, finns en risk att de kräver fullgott yrkesmannaskap långt innan eleven haft någon som helst möjlighet att inhämta det. De glömmer därvid att eleven är under utbildning.

Vi ser det som självklart att de företag som har tidigare erfarenheter av utbildning, kanske egna företagsskolor, haft ett helt annat utgångsläge, vad gäller förståelsen av elevers stegvisa inläring än de som i och med försöksverksamheten tagit emot elever för första gången. Däremot innebär inte företagets erfarenhet av tidigare utbildning automatiskt att de tar till sig "det försöksvisa i försöksverksamheten" utan det kan lika gärna innebära en ovilja eller oförmåga till förändring.

Under våra besök har vi även mött inställningen hos handledare att det inte är "utbildning" de vill ha; det är snarast utvecklade kontakter med skolan som önskas.

"Är det nå't vi kan så är det vårt jobb. Det vi behöver veta är hur skolan ser på vår uppgift och vad vi kan bidra med. Hur vi skall ta emot eleverna, t.ex.?"

"Kan skolan ha något att lära oss?"

"De trodde inte att vi kunde något om eleverna. Rent praktiskt klarar vi oss men kunskapen om skolan är bra att få och nödvändig."

Kanske kan det vara så att handledare känner sig nedvärderade i sitt yrkeskunnande när skolans personal skall ge dem *utbildning*; de har snarare betonat vikten av att få information och kontakt och framför allt att få komma till skolan som miljö, för att bättre förstå hur och vad eleverna fått lära sig före den arbetsplatsförlagda utbildningen - då handledarens utbildningsuppgift vidtar. De olika reaktioner vi mött när det gäller handledarutbildningen, måste ses som ett av flera uttryck för att det krävs både tid och medvetna insatser innan de två olika världarna - skolan och ar-

betslivet - har "kuggat in" i varandra och hittat de goda formerna för samverkan.

De flesta utbildade handledare vi talat med har framhållit att handledarutbildningen varit viktig på två sätt. För det första har de fått information om den nya utbildningen samt råd om hur de skall fungera som handledare och de är nöjda med kontakten med skolan och över att ha fått se hur den fungerar. De har sagt sig uppskatta delar av utbildningsinnehållet. Information om gymnasieskolan i stort eller om ungdomars utveckling har däremot inte uppskattats särskilt mycket. För det andra har flera handledare framhållit det väsentliga med att få tillfälle att träffa andra handledare och kunna diskutera de egna problemen som t.ex. modul-innehåll, uppläggning och gräns för godkännande av moduler. Ett större företag har även anordnat egna träffar för sina handledare. Vid dessa tillfällen har de förutom ovan nämnda frågor fått diskutera den sociala sidan av sin nya funktion.

I stort sett alla handledare är positiva till att ta hand om elever och de tycker att APU:n i den nya utbildningen är bra. Enligt deras sätt att se hinner eleverna lära sig mer och i lugnare takt än i den tvååriga utbildningen. De anser också att kontakten med lärarna är viktig och positiv. På de företag som IN-linjens elever i Charlottenberg kommer till, framhåller handledarna att de har en tät kontakt med yrkeslärarna. Denna täta kontakt ser både lärare och handledare som en kontinuerlig handledarutbildning och -utveckling.

Flera handledare betonar vikten av att hitta meningsfulla uppgifter för eleverna; det får inte bli tråkigt, de skall inte bara stå och titta på. För att nå detta mål krävs en flexibilitet från såväl skolans som företagets håll. På ett företag uppger handledarna att en viktig uppgift för dem är att "fostra elever, t.ex. lära dem att hålla tider".

Inom omvårdnadslinjen synes handledarutbildningen fått en långt större positiv effekt än vad arrangörerna kunde tänka sig. Från flera håll har vi fått rapporter om den glädje och den uttalat positiva inställning som handledare, både inom hälso- och sjukvård, men kanske framför allt inom hemtjänst och social service, visat över att de äntligen fått delta i en fortbildningskurs. På låga nivåer inom serviceyrken, hör det till ovanligheterna att "få gå på kurs".

De flesta lärare vi talat med har varit positiva till handledarutbildningen och nöjda med handledarnas insatser under den arbetsplatsförlagda utbildningen. Citatet nedan, från FT-linjen i Torsby, tycker vi sammanfattar deras syn på handledarfunktionen.

"Handledarutbildningen har varit bra och positiv. Vi möter nu större förståelse för eleverna och deras behov men handledarna ställer också större krav på eleverna än tidigare."

Eleverna å sin sida är i stort sett mycket nöjda med den handledning de fått under APU, men det varierar givetvis med person. En del handledare går igenom modulerna, diskuterar före godkännande tillsammans med elever, ser till att elever kommer runt på företaget osv. medan andra inte tar ett sådant ansvar. Två snickarelever i åk 3 som just självständigt satt upp inredning i ett kök säger:

"Det är bra om handledaren finns tillgänglig men inte är med hela tiden."

3.4.1 Sammanfattning

Ett samlat intryck är att det på en hel del orter varit svårt att rekrytera till och få handledarutbildningen att fungera på ett bra sätt. Många skolledare, lärare och företrädare för arbetslivet har betonat att det kommer att ta tid att bygga upp en fungerande organisation. Utbildning måste ges kontinuerligt eftersom skolorna hela tiden "tappar" utbildade handledare. Konjunkturedgången medför att redan utbildade handledare *kanske* avskedas eller permitteras. Å andra sidan kan det kärva ekonomiska läget i stället betyda att personalomsättningen minskar.

Sammanfattningsvis konstaterar vi att arbetsplatserna ställer upp med handledare, att dessa oftast är kunniga, engagerade och fungerar väl i samarbetet med skolan *men* att de långtifrån alltid har den föreskrivna utbildningen. Skillnader finns mellan branscher men vanligt är att handledarna av olika skäl, ofta tidsbrist, inte hunnit delta i hela handledarutbildningen. Vidare ger utvärderingen vid handen att omsättningen inom handledarkåren är stor och att rekryteringen av handledare måste bli en fortgående process.

3.5 Hur fungerar samarbetet mellan arbetslivet och skolan?

Utformningen av de treåriga yrkesinriktade utbildningarna har förutsatt ett närmare samarbete mellan skolan och arbetslivet än vad som varit vanligt på flertalet tvååriga linjer. Undantag finns naturligtvis. Så har till exempel kontakterna mellan skola, arbetsliv och arbetsmarknadens organisationer av hävd varit mycket täta vad gäller byggtutbildningen. Icke desto mindre har försöksverksamheten inneburit krav på uppbyggnad av nya kontaktnät och effektivare samverkansformer. Erfarenheterna från den gångna perioden är blandade. Ett av våra starkare intryck från ÖGY-verksamheten i stort är emellertid att den har varit en period, då man började finna nya kommunikationsvägar mellan skola och arbetsliv. De positiva erfarenheterna, uttryckta av många skolle-

dare, lärare, handledare och företagsledare är viktiga att framhålla i detta sammanhang.

Till de positiva effekterna av ÖGY-försöket hör breddningen av de informella kontakterna mellan skola och arbetsliv. Genom lärarfortbildningen, handledarutbildningen, nyutrustning av skolor och framför allt genom den arbetsplatsförlagda utbildningen har antalet kontakttillfällen mellan skolpersonal och arbetslivsföreträdare ökat stort. Skolan har härigenom fått en direkt återkoppling i frågor om vad respektive branscher kräver av nyutbildad personal, man har fått ta del av den tekniska utvecklingen och inblick i frågor rörande arbetsorganisation och personalutveckling. Branschföreträdarna å sin sida har fått klart för sig de övergripande målen för gymnasieutbildningen, mål som innebär mer än bara yrkesförberedelse.

Många branschorganisationer har, genom bl.a. de centrala yrkesnämnderna, lagt ned ett omfattande arbete på att utbilda representanter i yrkesråd och andra skolkontaktorgan, vilket skapat ökad förståelse för hur skolan arbetar. Den vitalisering av kontakterna mellan skola och arbetsliv som ÖGY-försöket åstadkommit kommer båda parter att ha nytta av särskilt med tanke på riksdagsbeslutet om den nya gymnasieutbildningen. Den, liksom försöksverksamheten, förutsätter att en del av utbildningen förläggs till arbetsplatser och i riksdagsbeslutet framhålls tydligt behovet av goda kontakter och gemensam planering.

I vårt delbetänkande från 1990 behandlades frågan om kontakterna mellan skola och arbetsliv relativt noggrant. Med tanke på detta och mot bakgrunden av den generellt positiva bilden, vill vi här endast kortfattat behandla några frågor, som varit aktuella under utvärderingsperioden.

I ett särskilt avsnitt behandlas de avtal som ligger till grund för de formaliserade kontakterna mellan skola och arbetsplats. Allmänt kan sägas att där avtal tecknats där fungerar de formella kontakterna väl medan det är sämre där avtal inte tecknats. Även här gäller dessutom iakttagelsen att utbildningssektorer som av tradition har haft någon form av företagsförlagd utbildning visat sig ha goda såväl formella som informella relationer mellan skola och arbetsplats.

Ett påtagligt problem i sammanhanget har varit det statsbidragssystem som gällde fram till och med läsåret 1990-91 och som innebar att staten betalade kommunerna ett driftbidrag för gymnasieskolan baserat på antalet undervisningstimmar (ett nytt statsbidragssystem har nu trätt ikraft, men våra iakttagelser gjordes när det gamla statbidragssystemet gällde).

I statsbidraget till försöksverksamheten ingick ett bidrag motsvarande två lärarveckotimmar per klass om 16 elever för tillsyn och arbetsplatskontakter i samband med elevernas APU. I åtskilliga fall har detta tolkats som att lärarens arbetsplatskontakter skall omfatta två veckotimmar per klass oavsett var eleverna är place-

rade eller hur mycket tid som reellt erfordras för att klara kontakterna. Självfallet har detta orsakat problem speciellt i trakter där läraren varit tvingad att köra bil 20 mil för att besöka en enda elev.

Ett annat uttryck för bidragssystemet var den planerade lärarinsatsen under APU:n i åk 3. Till kommunerna utgick ett schabloniserat bidrag motsvarande två lärarveckotimmar per klass om 16 elever i åk 3. Den lärarinsats som fordras för att utbildningen skall bli effektiv och meningsfull varierar emellertid med hänsyn till bl.a.

- avstånden mellan skola och APU-arbetsplatser liksom avståndet mellan de olika arbetsplatserna
- antalet elever på en och samma arbetsplats
- hur erfarna handledare skolorna lyckats rekrytera
- hur komplicerade modulerna är som arbetsplatsförlagts
- kunskaps- och färdighetsnivån hos eleverna
- hur mycket av schemamässig planering som ingår i lärarens tillsyn.

Utgångspunkten för den lokala dimensioneringen av lärarinsatsen under APU:n bör självfallet vara behovet av insatser med hänsyn till faktorerna som redovisats ovan. Lokalt har man gjort statsbidragsschablonen till måttstock för tillsynsinsatserna och då har dessa ofta blivit otillräckliga. Med det nya sektorsanslaget markeras dock tydligare behovet av faktisk prövning av tillsynsbehovet.

Till de formella kontakterna mellan skola och arbetsliv hör de lokala yrkesrådets verksamhet. Yrkesråden har överlag vitaliserats i samband med ÖGY-försöken bl.a. som en följd av att råden fått konkreta arbetsuppgifter av en typ som man saknat tidigare. Råden har på flera orter engagerats i arbetet med att ackvirera APU-platser, i handledarutbildningen men också i frågor rörande nyanskaffning och komplettering av utrustning. På skolor där man tidigare hade yrkesråd med ansvar för flera industriella utbildningar har man ofta delat upp ansvarsområdena så att det blivit ett yrkesråd för varje försökslinje. Möjligheten att via yrkesråden tillföra skolorna specialistkompetens har därmed ökat. Bland annat har våra studier av försöksverksamheten i Värmland understrukit de lokala yrkesrådets betydelse.

På många håll vittnar både skol- som arbetslivsrepresentanter om att försöksverksamheten inneburit en vitalisering och förbättring av yrkesrådets funktion. Genom att yrkesråden endast är rådgivande, har ständigt frågan uppkommit om och om igen hur yrkesrådets status skall kunna höjas. Ett förslag från en skolledare är att skolplanen bör innehålla avsnitt kring skolans arbetslivskontakter.

Yrkesråden fungerar olika väl inom olika branscher. På de flesta håll har de fungerat relativt bra vad gäller t.ex. FT-utbildningen, men på några orter har yrkeslärare sagt att de vet inte om

att något yrkesråd existerar. På IN-utbildningens område i Värmland har de flesta lärare sagt att yrkesråden fungerar dåligt utom på tre orter där de fungerar mycket bra. Där har yrkesrådet varit till stor hjälp vid inköp och utvärdering av utrustning. Byggsidans yrkesråd är på det flesta orter aktiva och fungerar bra.

Yrkeslärarna säger sig ha liten eller ingen kontakt med branschorganisationerna. Detta gäller såväl arbetstagar- som arbetsgivarföreträdare och central respektive lokal nivå. FT-lärarna har t.ex. haft få kontakter med MAF. BY-lärarna har haft bra kontakter med yrkesnämnden och byggmästarföreningen. Lärarna på IN-linjen har, med något enstaka undantag, inte haft någon kontakt alls med Metall och enligt deras utsago har VF givit viss information på endast två orter. Några IN-lärare i Arvika säger:

"Vi minns när vi var på kurs för 3-4 år sedan och VF propagerade för reformen, det skulle inte bli några problem eftersom kompetens och utrustning fanns ute i svensk industri. Det stämmer ju, men den som stod och pratade hade inte varit på verkstadsgolvet och pratat med de som har hand om produktionen."

Även några handledare i Filipstad har dåliga erfarenheter:

"Det är tur att man får veta något om utbildningen från skolan, för Metall och VF har vi hört mycket lite ifrån."

Handledare i Arvika, Karlstad, Hagfors och Grums betonar däremot motsatsen. De anser att Metall har visat intresse för utbildningsfrågor såväl centralt som lokalt och på sina håll engagerat sig mera än tidigare i yrkesrådets verksamhet.

3.5.1 Sammanfattning

Redan inledningsvis framhölls betydelsen av kontakterna mellan skola och arbetsliv och vi har också i tidigare avsnitt i detta kapitel haft anledning att beröra frågan. Vi kan utöver vad som tidigare sagts konstatera att såväl de formella som de informella kontakterna mellan skola och arbetsliv förbättrats genom försöken. Framför allt har de ofta lett till en vitalisering av yrkesrådets verksamhet. Handledarutbildningen och lärarfortbildningen har inneburit att kontakterna mellan de båda parterna förbättrats men i första hand har den arbetsplatsförlagda utbildningen lett till bestående och berikande kontakter mellan skola och arbetsplatser.

3.6 Träffas de avtal som behövs dels mellan skolhuvudmän och arbetsgivare, dels mellan arbetsgivare och arbetstagare?

SOU 1992: 25
Kapitel 3

Avtalsfrågan har inte direkt behandlats i kommitténs tidigare rapporter. Vi har därför valt att här relativt ingående redovisa de avtalsfrågor som aktualiserats i försöket.

I propositionen "Utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan" (1987/88:102) berörs avtalsfrågorna under rubriken "Elevernars arbetsrättsliga ställning vid arbetsplatsförlagd utbildning". Föredragande statsrådet fastslår där att något anställningsförhållande inte skall föreligga för elever under utbildningen. Eleven skall med andra ord vara elev även under den tid utbildningen är förlagd till arbetsplats utanför skolan. Som konsekvens av detta ställningstagande anförs i propositionen:

... självfallet är det skolan som skall anta elever till utbildningen och *träffa överenskommelser* om erforderligt antal utbildningsplatser med företag och institutioner samt därefter också ombesörja placeringen av eleverna vid de aktuella arbetsplatserna Mellan enskild elev och arbetsplats träffas således inget *avtal*.

Beträffande överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter sägs i propositionen:

Även om det inte skall råda något anställningsförhållande mellan enskilda gymnasieelever och de olika företag och myndigheter där utbildningsmoment kan vara förlagda finns det skäl för parterna på arbetsmarknaden att mellan sig reglera ett antal frågor som föranleds av att skolan skall få utnyttja arbetsplatserna för sin verksamhet. Situationen på arbetsplatsen kommer ju uppenbart att påverkas av elevernas närvaro där. Så måste t.ex. frågor om hur handledarna skall tas ut och om deras villkor lösas mellan arbetsgivaren och de anställda. Ett annat exempel på frågor som kan behöva lösas är de rubbningar i arbetets normala gång som kan uppstå då delar av en hårt utnyttjad maskinpark skall tas i anspråk för utbildningen. Frågor som dessa och andra problem som uppkommer genom att arbetsgivarens och arbetstagarens inbördes förhållande påverkas av den arbetsplatsförlagda utbildningen kan exempelvis regleras i kollektivavtal. I en del fall kan lokala överenskommelser vara en lämpligare form.

För analysen av hur avtalsfrågorna har lösts har vi haft kontakt med representanter för arbetsmarknadens parter, centralt och regionalt, samt med ett antal skolföreträdare, fr.a. i sydsverige. Uppgifter har lämnats av Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), Verkstadsföreningen (VF), Motorbranschens Arbetsgivareförbund och Byggnadsentreprenörerna på arbetsgivarsidan, samt av Landsorganisationen (LO), Metallindustriarbetareförbundet, Byggnads-

3.6.1 Centrala överenskommelser

★ *Fordons- och verkstadsbranscherna:*

Med något enstaka undantag har centrala överenskommelser tecknats som bl.a. reglerar frågor om handledarnas ställning, ansvarsfrågor, lunchersättning och andra ersättningsfrågor till eleverna, samt skyddsfrågor.

Det gick trögt att få de första överenskommelserna till stånd. Som ofta på arbetsmarknaden väntade alla på att Verkstadsföreringen och Metall skulle bli klara först och därmed skapa ett modellavtal. Förhandlingarna mellan dessa parter drog ut på tiden beroende på att Metall hävdade att gällande utbildningsavtal borde tillämpas. Det skulle innebära att riksdagsbeslutet om att eleverna skulle vara elever även under den arbetsplatsförlagda utbildningen sattes ur spel. Motsättningen var anmärkningsvärd i skenet av att ledande företrädare för LO, TCO och SAF redan i oktober 1987 hade framhållit sin enighet om elevstatusen i ett brev till statsministern.

Så småningom kom berörda parter överens om att riksdagsbeslutet om elevstatus skulle ligga till grund för ett avtal och den 21 februari 1989 skrev VF och Metall under en överenskommelse som sedan fick stå modell för andra branscher.

En viss irritation väcktes självfallet ute på skolorna över förseringen, men den enda påtagliga olägenheten var att handledarutbildningen kom igång senare än vad skolorna önskat. De flesta större branscher tecknade avtal i direkt anslutning till överenskommelsen mellan VF och Metall. Ett väsentligt undantag är HA-linjens område där det fortfarande våren 1991 inte finns någon central överenskommelse varken för handels- eller för kontorssektorn.

Avtalet mellan VF och Metall redovisas nedan i sammanfattning. Siffrorna nedan hänför sig till paragrafnummer i avtalstexten. Avtalet mellan Motorbranschens Arbetsgivareförbund och Metall är i allt väsentligt likalydande. De två punkter där avtalen skiljer sig åt noteras i texten nedan.

I § 1 slås fast att eleven är elev och inte anställd och att verksamheten på arbetsplatsen skall avse nyinlärnning enligt kursplan. Vidare stadgas att utbildningen skall ske under direkt ledning av handledare anställd hos företaget.

§ 2 stadgar att *lokal överenskommelse* skall finnas som reglerar frågor rörande handledare samt hur introduktion av eleven skall genomföras. Det som sägs i denna paragraf har dock endast i begränsad omfattning uppfyllts vilket vållat en del tvister. I Motor-

branschavtalet anmärks särskilt att eleven skall vara försäkrad mot sakskada gentemot såväl företaget som tredje man.

I § 3 fastslås att skolstyrelsen har ansvaret för att utbildningen genomföres enligt gällande kursplan. Vidare regleras ansvaret för kontakterna mellan skola och arbetsplats.

Vid företaget där APU förekommer skall yrkesombud utses. Detta är samma stadgande som finns i yrkesutbildningsavtalet. Detta stadgas i § 4 i vilken också anges formerna för hur ombudet skall utses. Enligt § 5 kan lokalt yrkesombud i vissa fall ersättas med regionalt ombud.

Den centrala delen av avtalet gäller handledare, hur dessa skall rekryteras, utbildas och avlönas. Hur § 6 tolkats och tillämpas behandlas närmare på sidan 8. Allmänt kan sägas att detta är den paragraf som vållat mest diskussion, fr.a. kring ekonomiska frågor, en diskussion som i huvudsak involverat skolor och kommuner.

De följande paragrafernas innehåll framgår av rubrikerna och behöver inte ytterligare kommenteras. Här stadgas bl.a. att eleven skall följa företagets arbetstider, dock att natt- och helgarbete förutsätter dispens av yrkesnämnden. Vidare föreskrivs att elev har förtur till feriearbete och anställning enligt förutsättningar i yrkesutbildningsavtalet.

I § 10 regleras hur förflyttningen av elev från ett företag skall ske i fall av t.ex. olämpligt uppförande. Vidare finns i § 11-13 bestämmelser om introduktion av elev, lokala yrkesråd samt om yrkesnämndens skyldighet att aktivt engagera sig i utvärderingen av försöksverksamheten.

Viktigt är § 14 där det fastslås att elev har rätt till kostersättning med 38 kr./dag när eleven har sin utbildning företagsförlagd. Detta är en ersättning för bortfallen skollunch och skall inte ses som en ersättning för utfört arbete.

Denna fråga är intressant även ur skattesynpunkt och har prövats av länsskattemyndigheten i Skaraborgs län hösten 1990. Enligt myndigheten var ersättningen inte skattepliktig enligt då gällande lagstiftning och skulle heller inte bli det enligt den lagstiftning som gäller från 1991.

§ 15 stadgar att företaget skall tillhandahålla personlig skyddsutrustning om eleven saknar sådan. För Motorbranschen sägs dessutom att företaget skall förse eleven med överdragskläder enligt samma regler som gäller i Bil- och traktorverkstadsavtalet.

★ *Byggbranschen:*

En överenskommelse motsvarande den för verkstads- och motorbranscherna har träffats mellan Byggförbundet å ena sidan samt Svenska Byggnadsarbetareförbundet och Statsanställdas förbund å den andra. Huvudinnehållet är detsamma som i avtalen för

verkstads- och motorbranscherna, men på några punkter skiljer sig de båda avtalen åt. I byggavtalet har man sålunda preciserat den tid som handledaren skall disponera för sin handledaruppgift. Avtalet säger att om ej annat överenskommes skall följande gälla:

Antal elever	Handledartid/dag
1-2	1 tim
3-5	2
6-8	4
9-11	6
≥12	8

Tiderna gäller oavsett om eleverna omfattar fler yrkesgrupper. I samma paragraf stadgas att handledaren skall ha oförändrad lön under handledningstiden. Vidare har parterna kommit överens om att "Skolan svarar för samtliga kostnader förenade med utbildningen respektive fortbildningen. Detta gäller såväl lön som övriga kostnader". Denna del av överenskommelsen har vållat vissa tvister eftersom den ju gjorts upp över huvudet på den som skall betala, nämligen skolan.

En unik bestämmelse som inte finns i några andra avtal än byggbranschens är "Ersättning till skolan för elevarbeten".

5.1 Ersättning för elevarbeten

För det av eleverna utförda arbetet vid utbildning på arbetsplats betalar företaget till skolan eller till RYK (regionala yrkeskommittén) kronor 14 per utbildningstimme i åk 2 och kronor 18 per utbildningstimme i åk 3.

Vid ackordsarbete skall 40 % av beloppet tas ur ackordet. Samtliga inarbetade medel, exklusive administrationsersättning på max. 10 % skall täcka kostnader för de i 5.2 angivna ändamålen. Därest de av företagen inbetalda elevmedlen överstiger kostnaderna i punkt 5.2 skall överskjutande medel utnyttjas för elevsociala ändamål enligt överenskommelse mellan skolan och RYK.

5.2 Utrustning – förstärkt kostersättning

Varje elev skall från ovanstående medel erhålla en nödvändig och likvärdig utrustning avseende kläder och verktyg enligt bilaga. Vidare skall varje elev uppbära förstärkt kostersättning under den arbetsplatsförlagda utbildningen med kr. 6/tim.

5.3 Administration av elevmaterial

Administrationn av elevmedlen kan handhas antingen av skolan eller RYK efter beslut i respektive RYK. I de fall

Bestämmelserna innebär att pengar går fram och tillbaka mellan skola och arbetsplats. Dels betalar skolan ett belopp 11 kr./tim till företaget för handledning och dels betalar arbetsplatsen ett större belopp tillbaka till skolan för elever i åk 2 och 3. Orsaken till att skolan får betalt ligger långt tillbaka i tiden. Inom byggbranschen är arbetsplatsförlagd utbildning regel i det nuvarande gymnasiet och större delen av undervisningen i åk 2 är förlagd till byggarbetsplatser. Det har med rätta ansetts att eleven utträttar ett produktivt arbete och för detta får skolan betalt. Betalningen delas upp så att företaget står för 60 % och ackordslaget för 40 %. Parterna har valt att i försöksverksamheten fortsätta med samma system, även om det i någon mån strider mot principen om elevstatus.

Pengarna återgår dock så gott som helt till eleverna såväl i den traditionella gymnasieutbildningen som i försöksverksamheten. Dels får eleverna en kostersättning som är högre än i andra branscher, dels får de skyddskläder och verktygsutrustning. Detta baseras på traditionen att byggnadsarbetare själva får hålla sig med verktyg. Värdet av verktyglådan - som eleven får behålla - är ca 5 000 kr.

★ *Handels- och kontorssektorn:*

De centrala avtalsfrågorna har efter de inledande tvistigheterna lösts på ett för berörda parter tillfredsställande sätt inom verkstads-, fordons- och byggbranscherna. Motsatta förhållanden råder på handels- och kontorsområdena. Här har kort sagt ännu inga centrala överenskommelser träffats våren 1991. Enligt företrädare för Handelsanställdas förbund är en orsak att betydligt fler organisationer finns på deras arbetsmarknad än vad som är fallet inom exempelvis byggsektorn.

På handelns område finns två stora arbetsgivarorganisationer, Handelns Arbetsgivarorganisation(HAO) som tillhör SAF-sfären och kooperationens KFO som står utanför SAF. På arbetstagar sidan finns såväl Handelsanställdas förbund som Handelstjänstemannaförbundet. Det senare organiserar t.ex. Systembolagets personal. Trots splittringen finns yrkesnämnd. Utbildningsavtal finns också inom branschen, men något avtal för ÖGY-försöken har inte kommit till stånd.

För kontorssektorn finns varken yrkesnämnd eller utbildningsavtal. Dock existerar en partsgrupp för kontorsutbildning med representanter för LO, TCO, SACO och SAF. Tidigare har även SÖ varit representerat i gruppen. Frågan om centralt avtal har drivits hårt, men utan framgång, av Handelsanställdas förbund.

Trots avsaknaden av avtal har arbetsplatsförlagd utbildning ändå kommit till stånd enligt intentionerna i ÖGY-försöken. Standarden på APU:n har dock på sina håll varit låg och utbildningen av handledare bristfällig. Många elever har handletts av helt utbildade handledare.

3.6.2 Lokala avtal

I de centrala överenskommelserna stadgas att avtal skall finnas mellan de lokala parterna vid företaget. I det centrala avtalet för livsmedelsbranschen, som i huvudsak överensstämmer med den tidigare refererade överenskommelsen för verkstadsindustrin, stadgas som exempel:

Beslut om medverkan i arbetsplatsförlagd utbildning skall föregås av överenskommelse mellan de lokala parterna vid företaget. Överenskommelse om arbetsplatsförlagd utbildning träffas mellan skolan och företaget. Överenskommelsen skall vara skriftlig och tillstyrkt av den lokala fackliga organisationen. I överenskommelsen skall bekräftas att ansvars- och olycksfallsförsäkring för elev i arbetsplatsförlagd utbildning tecknas av skolan.

I de lokala avtalen regleras hur många utbildningsplatser som skall finnas vid det enskilda företaget, hur många handledare som skall utbildas, hur introduktionerna av eleverna skall organiseras och att facklig information skall ges.

Dessa avtal har vållat problem. Inom byggområdet har avtal tecknats hundraprocentigt. Inom HA-sektorn har inga avtal tecknats, eftersom det inte finns något centralt avtal.

Inom Metalls avtalsområde, dvs. verkstads- och motorbranscherna, har avtal tecknats inom vissa regioner, medan inom andra mindre än hälften av arbetsplatserna har avtal. Som exempel kan nämnas att alla berörda arbetsplatser i Blekinge har avtal, medan på en ort i norra Sverige sex företag av sju saknar avtal. Orsakerna till bristerna är flera och följande har redovisats:

- förhandlingar har helt enkelt inte påkallats
- företagen vill känna sig för och inte binda sig, eftersom typöverenskommelsen innehåller preciserat antal APU-platser för tre år
- parterna har förhandlat men ej kommit överens
- informationen har varit dålig om just de lokala avtalen. En stordiaserie från SÖ informerar om centrala partsavtal och om avtal mellan skola och företag, men ingenting nämns om lokala avtal
- från Metall påpekas att informationen från VF till medlemsföretagen inte varit tillfredsställande.

Trots frånvaron av lokala avtal har APU:n fungerat i stort inom Metalls avtalsområde. På en ort i sydsverige har några bilföre-

tag vägrat skriva avtal med lokala facket. I stället har företagen betalat skadestånd med 3 000 kr. läsåret 89/90. Samma gäller läsåret 90/91, då några företag gått med på höjt skadestånd till 5 000 kr. Ett företag har vägrat betala, och här kan enligt uppgift tvisten dras till Arbetsdomstolen.

Från Metalls sida understryks att om inte fullständiga avtal om den arbetsplatsförlagda utbildningen finns så gäller egentligen gängse utbildningsavtal. Enligt detta skall eleven vara anställd och ha lön. Metall har dock inte drivit denna fråga utan agerat som om avtal funnits även i de fall där lokala överenskommelser saknats.

3.6.3 Avtal skola-arbetsplats

I förutsättningarna för försöken med arbetsplatsförlagd utbildning ingår att avtal skall träffas mellan skola och arbetsplats innan elever placeras på arbetsplatsen. Det är skolstyrelsen som är avtalsparter på skolsidan men oftast har styrelsen uppdragit åt rektor att teckna avtalen.

Avtalen mellan skola och företag skall främst reglera

- antalet utbildningsplatser och formerna för utbildningen
- omfattningen av APU årskursvis
- handledarens roll
- utbildning av handledare och de ekonomiska villkoren för denna
- ersättning från skola till företag
- kontaktpersoner och deras ställning.

Vidare regleras oftast frågor om arbetstider, ordningsföreskrifter, omplaceringsfrågor, arbetsmiljöfrågor och fråga om skadestårdsansvar.

Vanligtvis har skriftliga avtal tecknats mellan skolor och företag, men frekvensen varierar mellan branscherna. Bygg är hundraprocentiga. Inom verkstads- och fordonsbranscherna är avtal mycket vanliga, medan handeln även här uppvisar brister. Orsaken till att man från företagets sida inte velat teckna avtal är dels att man velat "känna sig för" och inte "binda sig", dels att man inte velat ställa upp på handledarutbildningen. Men även inom handelssektorn pekar man på väl fungerande regioner:

... Växjö där det rakt igenom fungerat bra till följd av att man byggt vidare på befintlig kultur. Dessutom är yrkesområdet starkt ... (citater ur PM från Handelsanställdas förbund)

Några större problem att leva upp till de tecknade avtalen har inte funnits. Tvister och irritationer har i stort sett koncentrerats till två frågor nämligen handledarutbildningen och elevernas arbetstider. Vad gäller elevernas arbetstider har tvisterna gällt att skolan velat ha andra (avkortade) arbetstider än vad de företag tillämpat som tagit emot elever. Dessa tvister har dock lösts efter

hand. Från företagens och fackens sida är man angelägen om att eleverna inte kommer och går hur som helst och man menar med all rätt att det ligger ett utbildningsvärde i att eleverna deltar under hela arbetsdagen.

Vad gäller handledarna så har de centrala parterna träffat överenskommelser av typen:

Skolan svarar för samtliga kostnader förenade med utbildningen respektive fortbildning. Detta gäller såväl lön som övriga kostnader.

Den som skall betala är ju inte part i den överenskommelsen och i avtal mellan företag och skola kan i stället stå:

För utbildningen erhåller företaget ersättning med belopp som överenskommit mellan företaget och skolstyrelsen.

Den centrala frågan är vad skolan eller skolhuvudmannen skall betala till handledarens företag för att handledaren deltar i en dags utbildning. Handledaren själv har uppburit sin ordinarie lön och därmed inte direkt berörts av några avtalstvister.

I realiteten har ersättningar under handledarutbildningen utgått med mellan 0 och 1 200 kr./dag, och någon enhetlig avtalstolkning har inte funnits annat än på byggområdet. Men de löner som varit aktuella under försöksperioden har 8 timmars lön + sociala kostnader motsvarat 1 200 kr. och detta har skolorna betalat. Dock har det fordrats förhandlingar om avtalstolkningen inom skolorna och byggarbetsgivarna varit överens.

Inom övriga branscher har avtal träffats företag för företag. Vissa stora företag har varit generösa och "bjudit" på handledarens arbetstid. I andra fall har skola och företag delat på kostnaderna, och slutligen har man i ett antal fall slutit samma överenskommelse som den för byggbranschen, dvs. att skolan betalar alla kostnader fullt ut.

Argumenten från skolorna för att slippa betala hela kostnaden för handledarutbildningen har oftast varit att man inte budgeterat tillräckligt med pengar för kostnaden och att man inte velat begära tilläggsanslag. I de fall företagen eller deras organisationer hävdade att hela den verkliga kostnaden skall belasta skolorna har argumentet varit att den verkliga kostnaden måste redovisas där den hör hemma. I annat fall blir inte förutsättningarna i ÖGY-försöket realistiska.

Ett bekymmer med handledarutbildningen har varit att de uttagna handledarna blivit förhindrade att delta i delar av utbildningen. De ordinarie arbetsuppgifterna har i många fall lagt hinder i vägen under delar av eller hela utbildningsdagar. En slutsats av detta är att handledarkurser måste erbjudas flera gånger och även som kvällskurser. Små företag, som i och för sig gärna ställer upp med elevplatser, kan ofta inte avvara en tilltänkt handledare under sju hela utbildningsdagar även om de får betalt för arbetstiden.

Ett problem som redovisats för verkstadsutbildningen vid enstaka skolor är att man ej kunnat skriva sådana avtal att eleverna fått ut föreskrivna 60 % av utbildningstiden på företaget. Företagen har då hävdade att man inte haft erforderlig maskinutrustning för de aktuella modulerna och skolorna har instämt i detta. Orsakerna torde dock vara att man från skolans sida tolkat läroplanen alltför bokstavligt och på de aktuella skolorna räknar man med att klara APU:n bättre nästa läsår.

OM-linjen intar en särställning genom att landstingen ofta är huvudman för såväl skolan som för huvuddelen av APU-arbetsplatserna. Vidare finns en mångårig tradition i fråga om utbildning förlagd till vårdinstitutioner. Detta gör att man ofta underlåtit att teckna formella skriftliga avtal, men man har ändå haft av berörda parter accepterade överenskommelser. Det förhållandet att landstingskommunala skolor även utnyttjat primärkommunala APU-arbetsplatser har inte ändrat helhetsomdömet. För OM-linjen har dessa frågor lösts smidigt.

3.6.4 Sammanfattning

Kommittén kan konstatera att de flesta branscher tecknade centrala överenskommelser mellan arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer våren 1989. Ett undantag är handels- och kontorsområdet där man fortfarande våren 1991 saknar centralt avtal.

I avtalen slogs fast att eleverna skulle ha elevstatus och inte avlönas. Däremot reglerades lunchersättning centralt. Byggbranschens avtal skilde sig från övriga såtillvida att byggföretag och ackordslag gemensamt skulle avsätta 14-18 kr. per arbetad elevtimme i åk 2 respektive 3 till ändamål som skulle komma eleven till godo. Pengarna används till förstärkt måltidsersättning, till skyddskläder och till en kvalificerad verktygsutrustning som eleverna får behålla efter avslutad utbildning.

Lokala avtal har tecknats hundraprocentigt inom byggsektorn, men i övriga branscher saknas avtal på många arbetsplatser. APU har fungerat ändå, men på någon ort har det blivit tvister till följd av att arbetsgivarsidan inte velat teckna lokala avtal. Orsaken har ofta varit att man velat "vänta och se" och inte binda sig för att kontinuerligt ta emot elever. Metallindustriarbetareförbundet anser dock att man uppträtt välvilligt och ställt upp som om avtal funnits. Man understryker dock att rent principiellt gäller utbildningsavtalet mellan VF och Metall så länge inte annat överenskommit. Enligt utbildningsavtalet skall eleven vara anställd och ha lön.

Bortsett från handels- och kontorsområdet har avtal i allmänhet tecknats mellan skola och företag. Avtalen har reglerat antalet elevplatser, elevernas status, arbetstider, försäkrings- och ansvarsfrågor, men fr.a. utbildning av handledare. Problem har på vissa

håll uppstått när det gällt ersättning till företag för den tid handledarna varit borta från sina arbeten för utbildning.

Inom OM-sektorn har formella avtal saknats i betydande utsträckning, men på grund av branschens struktur och på grund av att arbetsplatsförlagd utbildning varit tradition har försöksverksamheten inom vårdområdet varit relativt problemfri.

3.7 Vilka kostnader uppstår för staten, skolhuvudmännen och arbetsgivarna?

I föregående års rapport (SCU 1990:75) gavs en redovisning av framför allt huvudmännens kostnader för försöket. Dels redovisades en utredning som RRV gjort på regeringens uppdrag, dels en studie som vi gjort. I rapporten "Vad kostar en ny gymnasieskola?" redovisade RRV kostnaderna i fyra kommuner och på grundval av dessa uppgifter beräknades vad den nya skolan totalt skulle komma att kosta när den är fullt utbyggd.

UGY genomförde en enkät i 34 skolor som deltog i försöket. Såväl UGY som RRV kunde med rimlig precision beräkna kostnaderna för undervisning, lärarfortbildning, handledarutbildning, planering, samordning osv. Däremot var osäkerheten större när det gällde kostnader för lokaler och utrustning. Orsakerna till osäkerheten på detta område är svårigheten att särskilja vad som är investeringar förorsakade av ny utbildning och vad som är normal förnyelse av lokaler och utrustning. Många kommuner har byggt om verkstäder och skaffat ny utrustning i samband med ÖGY-försöket, men det har varit fråga om förnyelse som ändå skulle kommit till stånd. Eventuellt har åtgärderna blivit tidigare lagda men faktum kvarstår att hela kostnaden inte kan tillskrivas ÖGY-försöket. Detta förklarar varför kostnaderna för om- och nybyggnad av lokaler varierar mellan 0 och 10,5 milj. per avdelning om 16 elever på fordonslinjen. På samma sätt redovisades i UGY:s enkät variationer mellan 0 och 2,2 milj. för IN-linjen.

Samma variationer kom fram i UGY-enkäten i fråga om utrustningskostnader. För fordonsutbildningen varierade kostnaderna per 16-grupp mellan 0,42 och 1,7 milj. medan motsvarande extremvärden för IN var 0,88 resp. 4,0 milj.

Sedan föregående rapport redovisades har vi genomfört ytterligare undersökningar rörande kostnaderna för försöksutbildningen. Frågan om kostnader för skola och företag har tagits upp vid samtliga skol- och företagsbesök. Den information vi på detta sätt fått har kompletterats med mer systematiska, men mer avgränsade studier. Vi har låtit genomföra en samhällsekonomisk totalbedömning av kostnaderna för den treåriga yrkesutbildningen. Den rapport finns i bilaga till detta betänkande. Vidare har kostnaderna för skolhuvudmännen mer detaljerat studerats vid försöks-skolorna i Gävleborgs län. Dessutom har vissa beräkningar in-

hämtats beträffande kostnaderna för den treåriga yrkesutbildningen i Stockholms kommun och från Nobelgymnasiet i Karlstad. Resultaten av dessa analyser redovisas i sammanfattning i detta kapitel. Slutligen har kostnaderna för de företag som varit engagerade i försöket i Gävleborgs län studerats. Resultatet av denna studie redovisas också i detta kapitel.

3.7.1 De samhällsekonomiska konsekvenserna

Som bilaga till propositionen 1987/88:102 om utvecklingen av yrkesutbildningen i gymnasieskolan redovisades en samhällsekonomisk kostnads-intäktsanalys av propositionens huvudförslag. Analysen utgick från den modell för gymnasieskolans utbyggnad och det beräkningsunderlag som hade redovisats i den s.k. ÖGY-utredningen (SOU 1986:2). På vårt uppdrag har en ny analys genomförts, enligt samma principer men med nu kända förutsättningar och med de kostnadsförutsättningar som försöksverksamheten givit. Eftersom rapporten redovisas i sin helhet i slutet av detta betänkande ges här endast en kort sammanfattning av resultaten.

De samhällsekonomiska kostnaderna fördelar sig på följande poster:

- Genom att utbildningstiden förlängs med ett år för, enligt tidigare beräkningar, 48 000 studerande minskar livsarbets-tiden och därmed uppstår ett produktionsbortfall som uppgår till 3,3 miljarder per år för dem som alternativt skulle vara sysselsatta på den öppna arbetsmarknaden. Detta är den i särklass största enskilda kostnadsposten.
- För 7 500 ungdomar är alternativet till tredje gymnasieåret inskolningsplatser i arbetsmarknadsmyndigheternas regi. Även för denna grupp uppstår ett produktionsbortfall som kan beräknas till 480 milj.kr. per år.
- Kostnaden för utbildning av handledare omfattande dels rena utbildningskostnader, dels produktionsbortfallet under de sju dagar utbildningen omfattar kan beräknas till 75 milj. kr. per år. Under de första åren blir denna kostnad högre. De 75 miljonerna gäller i fortvarighetstillstånd.
- De samhällsekonomiska kostnaderna för APU:n, i form av bl.a. produktionsbortfall för handledarna uppskattas till 700 milj. per år.
- Ökat lärarbehov i gymnasieskolan kostar 200 milj. per år.
- Ökat lokalbehov motsvarar en ökad årskostnad av 120 milj.
- Nyutrustning direkt föranledd av reformen ger en årlig samhällsekonomisk kostnad på ca 300 milj.
- Fortbildning av lärare kostar 85 milj. per år.
- Slutligen har skolorna andra kostnader bl.a. i form av ökad administration som kan uppskattas till 210 milj. per år.

Sammantaget ger dessa poster en total årlig kostnad för samhället som uppgår till 5 470 milj.kr. Kalkylen upptar inte några studiestödskostnader. I en samhällsekonomisk beräkning är detta ingen kostnad utan endast en omfördelning mellan yrkesverksamma och studerande. Endast om själva transaktionen drar kostnader, t.ex. administrationskostnader, är det fråga om en real kostnad.

Mot dessa samhällskostnader skall ställas samhällsekonomiska intäkter som i huvudsak utgöres av

- högre arbetsproduktivitet efter ytterligare ett års utbildning
- minskad arbetslöshet efter ett tredje gymnasieår
- minskad arbetslöshet hos andra grupper.

Utifrån olika förutsättningar beträffande produktivitetsökning och diskonteringsränta beräknas de samhällsekonomiska intäkterna diskonterade till samma år som kostnaderna inträder. Beroende på val av parametrar blir den samhällsekonomiska intäkten mellan 6,4 och 10,4 miljarder kr. per år. Även den försiktigaste bedömningen av intäkterna ger alltså ett positivt bidrag till samhällsekonomin med 900 milj.kr. per år.

I utredningen påpekas särskilt att

kalkylens värde ligger också i att frågeställningen strukturerats på ett sätt som gör det möjligt att identifiera olika inkomst- och kostnadsposter och därigenom få en uppfattning om hur reformen påverkar den totala samhällsekonomin. Särskilt viktigt är att beslutsfattarna får möjlighet att bedöma inkomstsidan av reformen och inte, som är det mest vanliga, enbart kostnadssidan. Vad som till syvende och sist bestämmer om en reform skall genomföras eller inte är dock inte den samhällsekonomiska kalkylens resultat utan beslutsfattarens värderingar.

I utredningen förs också en diskussion om vilka som får intäkterna respektive drabbas av kostnaderna, hushållen, företagen, staten eller kommunerna.

Slutsatserna i denna del blir att

för företagen torde reformen ge en vinst, speciellt för de företag som medverkar i den arbetsplatsförlagda utbildningen. För hushållen ökar utgifterna samtidigt som en omfördelning sker till de ungdomar som genomgår den nya utbildningen. För den offentliga sektorn liksom för hela samhället ger reformen en långsiktig vinst. Fördelningen av kostnaderna och intäkterna mellan stat och kommun visar att det krävs ett betydligt mindre totalt överskott för att staten skall få ett positivt netto än för kommunerna. Materialet tyder på att kommunerna får bära en betydande del av kostnaderna samtidigt som kommunernas intäkter av reformen blir förhållandevis små.

Flera analyser har gjorts beträffande kommunernas kostnader eller framför allt merkostnader till följd av ÖGY-försöken. Vi redovisar här dels den ovannämnda analysen av merkostnader som vi gjort i Gävleborgs län, dels beräkningar av totalkostnader för utbildning på några ÖGY-linjer som tagits fram för Stockholms stad och Karlstads kommun.

I undersökningen i Gävleborgs län har vi försökt redovisa de kostnader som är specifika för försöket. Vi har därför inte tagit med baskostnader av typen "normala" lokal eller lärarkostnader. Studien baserar sig på en enkätundersökning som har riktats till de sju kommuner i länet som deltar i försöket. De kostnader kommunerna redovisat är följande:

- utrustningskostnader, dvs. maskiner, fordon och annan ny- eller kompletteringsutrustning som är direkt kopplad till försöket
- lokalkostnader, ny-, till- eller ombyggnad av egna lokaler eller hyra för externa lokaler
- initialkostnader för planering och igångsättning. Dessa kostnader avser i huvudsak nedsättning av undervisningsskyldighet för lärare
- projektledning
- utvärdering
- skolledning, extra skolledningsresurs direkt kopplad till försöket
- fortbildning
- extra läromedelskostnader
- information
- handledarutbildning
- ersättning till företag
- pedagogiska insatser.

För varje kostnadspost har sedan skolorna fått redovisa dels totalkostnader, dels vad som täcks av statsbidrag. De uppgivna kostnaderna har sedan delats upp i en driftkostnadsdel innefattande kostnader som återkommer oförändrade år från år, samt en kapitalkostnadsdel. Till den senare har förts kostnader av engångskaraktär, dvs. främst investeringar, men även personalinsatser av engångskaraktär har förts hit. Kapitalkostnaderna har sedan skrivits av med en sjundedel per år. Avskrivningstiden kan tyckas kort men man har inte räknat med någon ränta på investeringarna och i realiteten blir annuiteten drygt 14 % vilket med normal kalkylränta innebär en väsentligt längre avskrivningsperiod.

Eftersom studien rapporteras i bilaga, redovisas inga detaljresultat här utan endast totalkostnaderna för fyra linjer. Dessa anges i följande tabell som upptar genomsnittlig kostnad för länet samt lägsta och högsta kostnad för enskild skola. Kostnaderna re-

Tabell 8 Medel, högsta och lägsta kostnad för försöksverksamheten på olika linjer i Gävleborgs län (tusentals kr.).

Linje	Totalkostnad		Medel		Högsta	
	Lägsta totalt	stat	totalt	stat	totalt	stat
IN	14,25	9,42	24,19	11,57	26,55	13,52
EL	14,74	5,50	22,72	8,11	29,83	12,82
FT	19,61	9,47	22,72	9,71	25,74	13,47
VT	22,03	4,88	22,03	4,88	22,03	4,88

Genomsnittskostnaderna för försöksverksamheten ligger, som framgår, runt 23 000 kr. per elev och år för samtliga aktuella linjer med det sätt att räkna som vi använder här. Variationerna mellan högsta och lägsta kostnad är betydande och beror framför allt på variationer i kapitalkostnader. Andelen av kostnaderna som betalas av statliga medel varierar mellan olika linjer. Grovt sett täcks drygt 40 % av kostnaderna av statliga bidrag (vi bortser från VT då endast ett försök finns på den linjen).

Redovisningen av kostnaderna i Gävleborgs län koncentrerar sig på kostnader i samband med försöksverksamheten och upptar därför kostnader som skolorna inte kommer att ha i ett fortvarighetstillstånd. Om man vill ha svar på frågan: *Vad kostar en elev per år i 1990 års kostnadsläge när ÖGY-reformen är helt genomförd?* så får kalkylen göras med andra förutsättningar. Sådan kostnadsberäkning har vi fått genom samarbete med Karlstads och Stockholms kommuner. Frågeställningen har där varit den ovan nämnda, nämligen vad blir årskostnaden per elev på olika linjer utifrån de för respektive skolor aktuella förutsättningarna. I kostnadsberäkningarna har inkluderats allt dvs. även elevs andel av den centrala administrationen. Resultatet uttryckt i årskostnad per elev blir följande. Beräkningarna bygger på redovisade kostnader i 1990 års bokslut men är uppräknade till kostnadsnivån för läsåret 1991-92. För jämförelsens skull har även studieförberedande linjer och vissa tvååriga yrkesutbildningar medtagits i tabellen.

Tabell 9 Sammanställning av kostnader för de olika kommunala gymnasieutbildningarna i Karlstads kommun.

Linje	Adm.mat.	Undervisn.	Lokaler	Lärom m.m.	Totalt
E	9 195	16 397	6 653	3 498	35 742
Ep	9 111	18 791	15 625	3 941	47 468
H	9 195	17 173	7 330	3 160	36 857
HA	9 195	19 695	7 270	3 961	40 121
MU	9 111	47 799	13 437	3 605	73 951
N	9 137	18 754	7 770	3 631	39 291
S	9 153	16 097	7 080	2 657	34 987
So	9 111	22 436	8 150	2 375	42 071
T1-T3	9 101	20 547	8 878	4 558	43 085
T4	9 101	25 700	10 765	5 283	50 851
PU	9 195	22 403	5 797	3 463	40 856
ekonomi					
PU	9 111	55 757	7 324	3 041	75 232
musik					
ITK	9 157	38 947	11 617	3 798	63 677
BY	14 942	21 121	10 019	6 045	52 128
BV	14 942	28 903	25 399	17 429	86 674
EL	14 942	26 178	17 983	16 252	75 356
Frisör	14 942	17 983	9 823	6 249	48 998
FT	14 942	18 653	21 756	8 594	63 946
IN	14 942	20 921	18 728	14 058	68 650
Ko	14 942	31 877	9 894	4 958	61 662
LT	14 942	15 159	18 995	20 677	69 774
MT	14 942	27 120	20 104	12 253	74 420
RE	14 942	34 541	23 957	20 677	94 118
TB	14 942	15 805	14 073	8 008	52 829
VT	14 942	22 823	18 483	17 475	73 724

För Stockholms kommun har motsvarande beräkningar gjorts för samtliga studievägar i gymnasieskolan. Mönstret i stort är detsamma som ovan. Det vi kan konstatera är att variationer mellan linjer och orter finns men schablonmässigt kan sägas att årskostnaden för en elev i yrkesinriktad utbildning är ca 70 000 kr.

3.7.3 Kostnader för företagen

Våren 1991 genomförde vi en enkätundersökning bland samtliga företag i Gävleborgs län som tog emot elever i arbetsplatsförlagd utbildning. Undersökningen omfattade dels frågor rörande kostnaden för företagen men också frågor om hur företagen bedömde utbildningens kvalitet och vilka möjligheter företagen hade att ta emot elever i en vikande konjunktur. Vidare fick företagen uttala sig om hur samarbetet med skolorna fungerat. Här skall endast redovisas hur företagen bedömde sina kostnader för deltagandet i utbildningen. Svar har lämnats av 97 företag. 26 % av företagen har uppgivit kostnader för den arbetsplatsförlagda utbildningen. Medelkostnaden/timme är enligt vår undersökning 71 kr. Den högsta kostnad som ett företag uppgivit är 140 kr., och den lägsta

15 kr. (vilket ungefärligen motsvarar den ersättning företagen får från skolan).

Medelkostnad/vecka är 1 773 kr., och här varierar siffran från som lägst 122 kr. till som högst 5 600 kr. De företag som uppgivit årskostnad har räknat på samtliga elever och maximalt har ett företag kalkylerat med att deras insatser för utbildningen kostar 470 560 kr. Detta gäller ett stort företag som tar emot 32 elever varje år.

29 % av företagen uppger att de har inga extra eller endast marginella kostnader, medan 21 % inte har någon uppfattning om vad den arbetsplatsförlagda utbildningen kostar dem. 25 % av företagen anser att kostnaderna ungefärligen svarar mot den ersättning företagen erhåller från skolan.

En majoritet av företagen anser alltså, att deras åtaganden inte utgör någon större kostnad, delvis beroende på att man inte ordentligt räknat på detta, delvis beroende på att den ersättning man erhåller anses täcka merkostnaden.

39 % av företagen anser att deras insatser på sikt är lönsamma. Bland dessa ingår samtliga företag som angivit kostnader. Bland övriga synpunkter kan nämnas en företagare som apropå kostnaderna helt framt förklarar, att "Jag bjuder på mig själv", dvs. att företagaren i detta fall ger ungdomarna den handledning de behöver, utan att bry sig om vad det egentligen kostar hans (lilla) företag.

Andra företag påpekar, att kostnaderna kan beräknas utifrån faktorer som ett betydande produktionsbortfall vid handledarutbildningar, eller konstaterar det enkla faktum att kostsättningen till APU-eleverna utgör nära hälften av skolans ersättning till företagen.

Ett större företag har en halvtjänst för skolkontakter (prao, praktik och APU-elever) som sköter allt för- och efterarbete med bl.a. APU-eleverna (ELIE, IN). En sådan insats från ett enskilt företag medför givetvis betydande kostnader. Å andra sidan anser detta företag, att de insatser man gör utgör en investering för framtiden, och att man räknar med att investeringarna i "human-kapitalet" på sikt skall bli lönsamma.

Ett annat företag tar upp samma problematik; för att utbildningen skall vara effektiv skulle det behövas en halvtids utbildningsledare som planerade och genomförde de nödvändiga avsnitten i modulerna. Kostnaderna skulle då vara ca 137 000 kr./år. Detta är ett mindre företag inom det fordonstekniska yrkesområdet. I dagsläget anser man sig inte ha råd med sådana personalkostnader, men den goda viljan finns klart uttryckt.

Ett företag som räknat fram ett högt belopp per år för sina insatser, anser att "Med hänsyn till företagets kostnader bör ersättningen från skolan regleras till ett betydligt högre belopp per elev och timme".

Ett företag med ca 80 anställda och 7 utbildade handledare tar emot 31 elever från åk 1, 14 elever från åk 2 och 8 elever från åk 3. Tiden per elev varierar från 3 dagar till 9 veckor. Den årliga kostnaden för sitt utbildningsengagemang uppskattar företaget till ca 100 000 kr. Omräknat till elevveckor utgör kostnaden ca 900 kr./elev/vecka.

Ett stort företag med över 500 anställda tar emot 4 elever från varje årskurs. Tiden varierar från 4-26 veckor/elev. Den årliga kostnaden uppskattas till 210 000 kr. Omräknat till elevveckor utgör kostnaden 1 544 kr./elev/vecka. Företaget har 5 handledare.

Ett annat företag ger en fingervisning om hur man kan beräkna företagets kostnader för utbildningsinsatser: "med den typ av tillverkning vi har med korta serier och mycket inställningar av maskiner beräknas handledningen av en elev att uppta 2-3 tim./dag". Detta företag är verksamt inom IN-linjens verksamhetsområde. Ett större företag, som tar emot ett större antal elever under varje APU-period konstaterar, att "1 heltidstjänst åtgår/dag till handledning".

"Timkostnaden är mycket beroende på elevens motivation", skriver ett företag (med drygt 100 anställda). Kostnaden beräknas ligga mellan 30-100 kr. per timme för handledning av 1 elev. Samma företag påpekar också att ersättningen för handledarutbildning är för låg och fordrar tillskott från arbetsgivaren.

Ett mindre företag inom det fordonstekniska yrkesområdet kan å andra sidan notera att "T.ex. i början går det åt lite tid till att se vad eleven klarar av och instruera och då kostar det ju lite, men allt eftersom man ser var man har honom/henne så vet man vad de klarar och då kan de få växa med uppgifterna och ge dem ibland lite svårare jobb att utföra självständigt och då har man ju igen lite".

Ett företag påpekar, att elever ur åk 3 betalas med normal timlön när de "går i produktion". Företaget anser det vara bättre att eleverna sätts i produktion än att de under längre perioder skall handledas, eftersom det är "jobbigt att ha någon som alltid flåsar en i nacken" (som en handledare uttryckt sig). Då är det bättre att sätta dem i produktion och betala lön så att kunskaperna "får smyga sig på dem".

3.7.4 Sammanfattning

Försöksverksamheten har inneburit kostnader för stat, kommun och företag där framför allt de kommunala kostnaderna blivit betydande. En stor del av dessa kostnader är dock sådana att kommunerna förr eller senare skulle få dem även om gymnasieskolan förblivit oförändrad. I samband med försöket har kommunerna rustat upp lokaler och skaffat ny utrustning som motiverats av försöket men som egentligen inneburit en förnyelse som ändå be-

hövts. Vissa kostnader är självfallet direkt föranledda av försöket. Dit hör till exempel kostnader för handledarutbildningen men framför allt de kostnader som direkt följer av att eleverna tillbringat tre år i skolan i stället för två.

Den samhällsekonomiska beräkningen visar att samhället totalt vinner på att utbildningen på de yrkesinriktade studievägarna förlängs från två till tre år, men att kostnader och vinster är ojämnt fördelade mellan företag, hushåll, kommuner och staten. Påpekas bör dock att framför allt inkomstsidan baseras på grova antaganden som gör kalkylen, i likhet med andra kalkyler, osäker. Vi har dock valt att redovisa beräkningarna eftersom de utgör en direkt parallell till en analys som ÖGY-utredningen lät utföra.

Även om det inte låter sig bevisas med säkra ekonomiska kalkyler att en reform av yrkesutbildningen ger ett positivt saldo ligger ändå, enligt vår uppfattning, betydande vinster i en reformerad skola. Den ökade allmänutbildningen, de breddade studieprogrammen och det förhållandet att hela gymnasieskolan ger en bas för fortsatta högskolestudier utgör i sig tillräckliga motiv för en reformering av skolan.

Kommittén för utvärdering av försöksverksamheten med treåriga yrkesinriktade utbildningar i gymnasieskolan (U1988:16) påbörjade sitt arbete i januari 1989 och avslutar utvärderingen när riksdagen redan har fattat ett beslut om gymnasieskolan. Förutsättningarna för uppdraget har därmed radikalt förändrats. Till de förändrade förutsättningar, som riksdagsbeslutet innebär, kan läggas att riksdagen fattat beslut om ett förändrat ansvar för skolväsendet och en förändrad statlig styrning av detta; ett beslut som trädde i kraft den 1 juli 1991. De krav på detaljerade föreskrifter och en centralt mycket noggrant preciserad utformning som kom att prägla försöket, gäller med andra ord inte längre - det nya styrsystemet ger sålunda andra villkor för gymnasiereformen jämfört med försöket.

I tidigare rapporter kunde vi peka på en rad konsekvenser av försöksuppläggningsen. Det är vår uppfattning att dessa och andra erfarenheter som redovisats har tagits till vara i riksdagsbeslutet. Detta har motiverat ett relativt kortfattat slutbetänkande. Med anledning av att våra tidigare delbetänkanden relativt noga redovisat försöksverksamheten, har vi i slutbetänkandet valt att inte i detalj upprepa den information, som redan redovisats och beaktats.

Enligt regeringens direktiv skall utvärderingen av försöksverksamheten ge svar på följande frågor:

Hur påverkas tillgången på platser för arbetsplatsförlagd utbildning av konjunkurläge och ortens storlek och näringsstruktur?

Vilka effekter får en förlängd utbildning på rekryteringen av elever till yrkesinriktad utbildning?

Är det möjligt att arbetsplatsförlägga stora delar av utbildningen och samtidigt ha högt ställda krav på kvalitet?

Tillhandahåller arbetsplatserna utbildade handledare? Hur fungerar samarbetet mellan arbetslivet och skolan?

Träffas de avtal som behövs dels mellan skolhuvudmän och arbetsgivare, dels mellan arbetsgivare och arbetstagare?

Vilka kostnader uppstår för staten, skolhuvudmännen och arbetsgivarna?

Förutsättningarna för att besvara frågorna har inte funnits fullt ut. Detta hänger för det första samman med att försökstiden från utvärderingssynpunkt varit kort. Som den omfattande och förhållandevis mycket komplicerade försöksverksamhet det varit fråga om, måste man räkna med att det tar tid innan verksamheten sta-

bilieras tillräckligt, för att man säkert skall kunna uttala sig om vilka problem som är så svåra att lösa att åtgärder måste vidtas.

Invändningar kan för det andra göras mot uppläggnings- och försöksverksamheten. Såväl tidspressen i samband med försökets start som den osystematiska spridningen av försöksplatser skapade svårigheter, inte minst från utvärderingssynpunkt.

Med detta som utgångspunkt har kommittén emellertid kunnat närma sig svar på de frågor som ställdes i direktiven och har kunnat belysa de problemområden som frågeställningarna är uttryck för.

Kommittén konstaterar att försöket ännu inte haft en sådan omfattning ens i Värmland, som under perioden fick ett fullskaleförsök, att ett entydigt svar kan ges på frågan om **tillgången på platser för arbetsplatsförlagd utbildning**.

Tillgången på platser har varierat på ett sätt som inte följer bestämda mönster.

Branscher och verksamhetsområden som före försöksverksamheten har varit djupt engagerade i utbildning av ungdomar, har haft lättare att tillfredsställa skolornas behov under försöksperioden.

Även för andra utbildningsområden gäller att platstillgång och ackvisition är starkt beroende av ett gott lokalt samarbete mellan skola och arbetsliv där enskilda personer – lärare, chefer, arbetsledare och handledare – ofta spelar en mycket viktig roll. Genom deras entusiasm och engagemang i försöksverksamheten har man klarat anskaffningen även när förutsättningar i form av industristruktur eller konjunkturen varit dåliga.

Våra undersökningar hösten 1991 visar trots detta, vad som närmast är en självklarhet: det blir svårare i en lågkonjunktur att skaffa platser än när industrin arbetar under mera normala förhållanden.

Kommittén vill när det gäller **rekryteringen av elever** särskilt framhålla att den korta tid och de relativt sett, få utbildningsplatserna, gör långsiktiga bedömningar svåra.

Med stöd av statistiska uppgifter, en fördjupad studie som genomförts och de intervjuer med lärare och skolledare som gjorts måste kommittén konstatera att försöksverksamheten med treåriga utbildningar inte visar på några påtagliga förändringar i rekryteringsmönstret till yrkesinriktade studievägar.

I ett längre perspektiv, när samtliga utbildningsvägar blir treåriga och med en ytterligare förstärkning av allmänna ämnen, kan emellertid förändringar ske, som är mer uttalade och stabila än i försöksverksamheten.

Från skolledares, lärares och arbetslivsföreträdarens sida har under försöket betydande insatser gjorts för att garantera en arbetsplatsförlagd utbildning av god kvalitet.

Även om bilden inte är helt entydig, vill kommittén framhålla att dessa strävanden att höja utbildningens kvalitet många gånger har varit framgångsrika, trots ovana och betydande tidspress.

Kommittén kan konstatera att utbildningar och branschområden som av tradition arbetsplatsförlagt delar av utbildningen - bygg- och vårdsektorerna - i stort sett entydigt bedömer att arbetsplatsförläggningen höjer kvalitén på utbildningen.

Inom de branscher och utbildningar som tidigare haft någon form av arbetsplatsförlagd utbildning har man sällan haft problem med bedömningen av vad som är godkänd prestation eller genomfört utbildningsavsnitt.

Inom de utbildningsområden och branscher som inte tidigare haft någon motsvarighet till arbetsplatsförlagd utbildning har inte minst frågor som rör kompetenskrav och bedömning vållat osäkerhet.

En grund för den osäkerhet som rått kan vara de detaljerade kursplaner och föreskrifter, som präglat försöket. Men här har naturligtvis också ovanan spelat in.

I ett längre perspektiv, med de första årens erfarenheter i ryggen, torde såväl lärare som arbetsplatsföreträdare relativt väl kunna bedöma vad som är tillfredsställande med hänsyn till de mål som ställts upp för respektive utbildning.

Tillgången till handledare har i sig sällan varit ett bekymmer.

Över lag har det med andra ord varit tämligen lätt att finna anställda i företag, som varit villiga att ta på sig handledaruppgifter. Samtidigt har det, särskilt under det första året, funnits svårigheter kring handledarfrågan i stort.

Vi kan konstatera att det på en hel del orter varit svårt att rekrytera till den handledarutbildning, som skolan ordnat och få den att fungera på ett bra sätt.

Många skolledare, lärare och företrädare för arbetslivet har betonat att det kommer att ta tid att bygga upp en fungerande organisation.

Utbildning måste sannolikt ges kontinuerligt eftersom skolorna hela tiden "tappar" utbildade handledare. Konjunkturnedgången medför att redan utbildade handledare kanske avskedas eller permitteras. Det kärva ekonomiska läget kan samtidigt betyda att personalomsättningen minskar.

Sammanfattningsvis konstaterar kommittén att arbetsplatserna ställer upp med handledare, att dessa oftast är kunniga, engagerade och fungerar väl i samarbetet med skolan *men* att de långtifrån alltid har den föreskrivna utbildningen. Skillnader finns mellan branscher men vanligt är att handledarna av olika skäl, ofta tidsbrist, inte hunnit delta i hela handledarutbildningen.

Vi har i många sammanhang haft anledning att betona betydelsen av **kontakterna mellan skola och arbetsliv**.

Vi kan konstatera att såväl de formella som de informella kontakterna mellan skola och arbetsliv utökats och i viss mån förbättrats genom försöksverksamheten.

Försöket har ofta lett till en vitalisering av yrkesrådets verksamhet.

Handledarutbildningen och lärarfortbildningen har inneburit att kontakterna mellan de båda parterna förbättrats men i första hand har den arbetsplatsförlagda utbildningen lett till bestående och berikande kontakter mellan skola och arbetsplatser.

Kommittén kan konstatera vad gäller **avtalsfrågan** att de flesta branscher tecknade centrala överenskommelser mellan arbetsgi- var- och arbetstagarorganisationer våren 1989. Ett undantag är handels- och kontorsområdet där man fortfarande våren 1991 saknar centralt avtal.

I avtalen slogs fast att eleverna skulle ha elevstatus och inte avlönas. Däremot reglerades lunchersättning centralt. Byggbranschens avtal skilde sig från övriga såtillvida att byggföretag och ackordslag gemensamt skulle avsätta 14-18 kr. per arbetad elevtimme i åk 2 respektive 3 till ändamål som skulle komma eleven till godo. Pengarna används till förstärkt måltidsersättning, till skyddskläder och till en kvalificerad verktygsutrustning som eleverna får behålla efter avslutad utbildning.

Lokala avtal har tecknats hundraprocentigt inom byggsektorn, men i övriga branscher saknas avtal på många arbetsplatser.

Trots avsaknaden av lokala avtal har den arbetsplatsförlagda utbildningen uppenbarligen fungerat med några undantag.

I enstaka fall har det blivit tvister till följd av att arbetsgi- varsidan inte velat teckna lokala avtal. Orsaken har ofta varit att man velat "vänta och se" och inte binda sig för att kontinuerligt ta emot elever. Metallindustriarbetareförbundet anser dock att man uppträtt välvilligt och ställt upp som om avtal funnits. Man understryker dock att rent principiellt gäller utbildningsavtalet mellan VF och Metall så länge inte avtal skrivits för försöket. Enligt detta utbildningsavtal skall eleven vara anställd och ha lön.

Bortsett från handels- och kontorsområdet har avtal i allmänhet tecknats mellan skola och företag.

Avtalen har reglerat antalet elevplatser, elevernas status, arbetstider, försäkrings- och ansvarsfrågor, men fr.a. utbildning av handledare.

Problem har på vissa håll uppstått när det gällt ersättning till företag för den tid handledarna varit borta från sina arbeten för utbildning.

Inom OM-sektorn har formella avtal saknats i betydande utsträckning, men på grund av branschens struktur och på grund av att arbetsplatsförlagd utbildning varit tradition har försöksverksamheten inom vårdområdet varit relativt problemfri.

Försöksverksamheten har inneburit **kostnader för stat, kommun och företag** där framför allt de kommunala kostnaderna i många fall blivit betydande.

En stor del av kommunernas kostnader i försöksverksamheten är dock sådana att kommunerna förr eller senare torde ha drabbats av dessa, även om gymnasieskolan förblivit oförändrad. I samband med försöket har kommunerna rustat upp lokaler och skaffat ny utrustning som motiverats av försöket, men som egentligen inneburit en förnyelse som ändå behövts.

Vissa kostnader är självfallet direkt föranledda av försöket. Dit hör till exempel kostnader för handledarutbildningen men framför allt de kostnader som direkt följer av att eleverna tillbringat tre år i skolan i stället för två.

En fråga som ställts är om försöket blivit för dyrt. Frågan är givetvis svår att besvara. Kommittén har emellertid här gjort den bedömningen att kostnaderna för försöksutbildningarna måste ses i perspektiv av mer långsiktiga, samhällsekonomiska konsekvenser av en moderniserad utbildning.

Kostnaderna för de företag som engagerar sig i företagsförlagd utbildning är uppenbarligen begränsade. För hushållen kommer en treårig utbildning att innebära högre kostnader. De kommunala kostnaderna ökar, samtidigt som fördelarna med en moderniserad, treårig utbildning inte är lika uppenbara för kommunerna som för samhället och den offentliga sektorn i dess helhet.

Även om det inte låter sig bevisas med säkra ekonomiska kalkyler att en reform av yrkesutbildningen ger ett positivt saldo ligger ändå betydande vinster i en reformerad skola. Den ökade allmänutbildningen, de breddade studieprogrammen och det förhållandet att hela gymnasieskolan ger en bas för fortsatta högskolestudier utgör i sig tillräckliga motiv för en reformering av skolan.

Utvärderingar av det slag som kommittén genomfört lyfter ofta fram fram detaljer, svårigheter och problem. Detta är också avsikten med utvärderingen och vi har i tidigare delbetänkanden och i vår summerande rapport behandlat dessa.

Trots detta syfte med utvärderingen har vi i tidigare och i detta betänkande varit angelägna, att också framhålla de generellt positiva intryck och erfarenheter som förmedlats i samband med skol- och företagsbesök. I förhållande till reaktioner på större förändringar, som vi i andra sammanhang mött, är vårt mycket

starka intryck att stödet bland alla dem som berörts av försöket, har varit osedvanligt stort. SOU 1992: 25
Kapitel 4

Ett positivt drag i sig är naturligtvis också att erfarenheter samlats, problem har funnit sin lösning och att fortsatt reformering har en grund att stå på. Det hade varit en stor nackdel att starta den nya gymnasieskolan, utan att huvuddragen kunnat prövas i det breda försök som kom till stånd.

I det fortsatta arbetet med detaljutformning och genomförande av den nya gymnasieskolan kommer berörda myndigheter, skolhuvudmän och skolpersonal att ha ett värdefullt stöd i erfarenheterna från ÖGY-försöken. Erfarenheterna har tillvaratagits redan i riksdagsbeslutet om den nya gymnasieskolan och i övrigt utgår vi från att de tas till vara också i arbetet med den vidare detaljutformningen. Mycket återstår givetvis att lösa när den nya gymnasieutbildningen skall genomföras. Även om genomförandeperioden av reformen är relativt lång, har beslutsprocessen varit kort.

Det samhällsekonomiska läget kommer att innebära påfrestningar på inte minst den kommunala ekonomin under uppbyggnadsskedet. Svårigheter kommer att finnas att etablera den arbetsplatsförlagda utbildningen, särskilt under en lågkonjunktur. Den ytterligare förstärkningen av s.k. allmänna ämnen i den nya gymnasieskolan kommer att ställa än större krav än i försöket på lokal planering och lärarsamverkan. I försöksverksamheten med treåriga yrkesinriktade utbildningar gjordes ansträngningar för att centralt ordna och fastställa verksamheten, i syfte att garantera kvalitet och genomförbarhet. Vi har i våra rapporter kunnat visa att den noggranna regleringen ibland fungerade som ett stöd, men också ofta som ett hinder för att finna lösningar, som var anpassade till de lokala förutsättningarna. Riksdagsbeslutet om en ny gymnasieskola kommer att ställa stora krav på dem som berörs – skolledare, lärare, elever, handledare, branschföreträdare. Samtidigt finns, enligt vår mening, bättre förutsättningar att utveckla en utbildning, som är anpassad till de faktiska villkoren i olika delar av landet.

Tabell 1	Inrättade försökslinjer och tilldelade intagningsplatser läsåren 1988/89-89/90-90/91.	20
Tabell 2	Den länsvisa utläggningen av försöksplatser läsåren 1988/89-89/90-90/91.	21
Tabell 3	Antal försöksplatser och antal tomma platser i åk 1, 15 september, åren 88/89, 89/90 respektive 90/91 på olika linjer.	22
Tabell 4	Andel försthandssökande och andel lediga intagningsplatser i september 1988, 1989 respektive 1990 på reguljära och försökslinjer. .	23
Tabell 5	Procentuell andel studieavbrott på olika linjer inom försöksverksamheten bland de elever som togs in hösten 1988.	24
Tabell 6	Elevernas åldersfördelning på de olika linjerna 15/1 1991.	24
Tabell 7	Könsfördelningen på försökslinjernas åk 1 15/9 läsåren 1988, 1989 och 1990.	25
Tabell 8	Medel, högsta och lägsta kostnad för försöks verksamheten på olika linjer i Gävleborgs län. .	62
Tabell 9	Sammanställning av kostnader för de olika kommunala gymnasieutbildningar i Karlstads kommun.	63

Tabell 1 Indtægtsundersøgelserne 1987 og 1991
Indtægtsundersøgelserne 1987 og 1991

Tabell 2 Den danske økonomi og den danske
lønsum 1987 og 1991

Tabell 3 Antal forbrugere og antal indtægt
i år 1987 og 1991
respektive 1987 og 1991

Tabell 4 Andel forbrugere og indtægt
indtægtsundersøgelserne 1987 og 1991
respektive 1987 og 1991

Tabell 5 Procentandel af indtægt og
indtægtsundersøgelserne 1987 og 1991
i år 1987 og 1991

Tabell 6 Elevens tilvækst af de samlede
12/1 1991

Tabell 7 Kønfordeling af læreruddannelsen
i år 1987 og 1991

Tabell 8 Medel løn og lønsum for lærere
i år 1987 og 1991

Tabell 9 Sammenligning af lønsum og
kommentar til lønsum og lønsum

Bilaga 1	Försök med treårig yrkesinriktad gymnasieutbildning i Värmlands län	77
Bilaga 2	ÖGY-försök i Blekinge höstterminen 1990 . .	121
Bilaga 3	En samhällsekonomisk bedömning av den planerade utbyggnaden av gymnasieskolans yrkeslinjer med utgångspunkt från försöksverksamheten	151
Bilaga 4	En studie av kostnaderna för försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan i Gävleborgs län	171
Bilaga 5	Rekryteringen till gymnasiets treåriga yrkesförberedande försökslinjer	207
Bilaga 6	Direktiv och personal	219

Bilaga 1	Föreläsning med teknisk yrkesinriktad gymnasieutbildning i Värmlands län	77
Bilaga 2	ÖGY-föreläsning i Blekinge höstterminen 1990	121
Bilaga 3	En samhällsekonomisk bedömning av den planerade utbyggnaden av gymnasieskolans yrkeslinjer med utgångspunkt från försöksverksamheten	151
Bilaga 4	En studie av kostnaderna för försöksverksamheten med teknisk yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan i Gävleborgs län	171
Bilaga 5	Rekryteringen till gymnasieskolans tekniska yrkesförberedande försökslinjer	207
Bilaga 6	Direktiv och personal	219

Försöksverksamheten i Värmland

Inledning

Under en period av tre år har vi följt vad som skett vid de yrkesinriktade linjerna vid de olika gymnasieskolorna i Värmlands län. Den övergripande bild vi fått av försöksverksamheten är inte entydig, trots att vi framför allt koncentrerat våra studier till relationerna mellan skola och arbetsliv och olika följdfrågor i anslutning till detta. I den kommande texten kommer vi att redovisa våra erfarenheter rörande planering, genomförande och uppföljning av den arbetsplatsförlagda utbildningen, rekrytering och utbildning av handledare samt diskutera frågor rörande utbildningens kvalitet. De skilda linjernas specifika förutsättningar i relation till undervisningens förläggning till arbetsplatser, kommer också att diskuteras. Det aktuella konjunkturläget och de skilda orternas näringsstruktur påverkar givetvis skolornas möjligheter att arbetsplatsförlägga - dylika frågor kommer också att översiktligt behandlas. Ovanstående frågeställningar är några av UGY-kommitténs huvudfrågor. Gymnasieskolor är givetvis i grunden lika varandra till uppbyggnad och struktur och man har en likartad administration och organisation. Det är lätt att tala om gymnasieskolan som en enhetlig skolform eller de yrkesförberedande linjerna som en enhetlig del av gymnasieskolan. Men varje skola har var och en sin unika historia, sin egen personaluppsättning och egna traditioner, som gör varje skolenhet till en unik arbetsplats. I anslutning till den nu pågående försöksverksamheten är skolans relationer till det omgivande samhället av stor betydelse. Kontakterna mellan skolan och arbetslivet varierar givetvis med ortens storlek, typ av produktion och arbetsplatser, personliga kontakter och en hel mängd andra faktorer. Av den anledningen är det svårt att med säkerhet uttala sig om hur saker och ting förhåller sig på ett generellt plan; det beror i stor utsträckning på den lokala situationen. Vi kan således inte tala om gymnasieskolans yrkesförberedande linjer som en helhet - allt för många olikheter finns mellan de skilda yrkesinriktade linjerna; ja, till och med mellan olika årskurser inom samma linje på samma skola.

När vi talar om gymnasieskolans yrkesförberedande linjer måste vi utgå från ovanstående "komplikation". Att föra allmänna resonemang om yrkeslinjers problem eller om elevernas arbetsvillkor kan leda tankarna till att de olika yrkeslinjerna är sig lika, oberoende av var i landet de är belägna. Våra studier har tydligt visat att många likartade problem eller svårigheter har hanterats

på olika sätt just på grund av att traditioner är olika, att skolor är olika.

Gymnasieskolorna är komplexa organisationer fyllda med dels de officiella mål som finns fastslagna för utbildningen och dels av olika individers mål med arbetet. Dessa kan ibland sammanfalla och ibland gå på kollisionskurs. Beroende på var i organisationen man befinner sig kan en viss situation betraktas på skilda sätt. Om vi - som exempel - tar den tid som lärare har för tillsyn av elever under arbetsplatsförlagd utbildning, så har vanligtvis rektor, yrkeslärare, handledare, företagschef och elev olika åsikter. Dessa olikheter i uppfattningar blir förståeliga om vi sätter oss in i vars och ens position i den komplexa organisation som den arbetsplatsförlagda utbildningen utgör. Från skoladministrativt håll framstår organisation, struktur och inte minst ekonomi som väsentliga frågor i försöksverksamheten, medan det för lärare och handledare är själva innehållet i arbetet och den egentliga undervisningen, som finns i fokus. Det tycks som om man i skilda positioner bedömer förändringens relevans på olika sätt. De skilda befattningshavarna har emellanåt dessutom olika uppfattning i samma fråga på olika orter.

Skolpersonalens ökade kontakter med omkringliggande arbetsliv uppges i många fall ha varit inspirerande. Det har verkat som "vitamininjektioner" och givit nytt liv åt innehållet i utbildningarna. I andra fall har kontakter varit svåra att etablera och därmed också lett till problem vad gäller platsanskaffningen. Vissa lärare har bedömt svårigheterna större och mer arbetskrävande än vinsterna med den arbetsplatsförlagda utbildningen. Vi kommer i den fortsatta texten att ge en rad olika exempel på detta.

Tidigare utbildningsreformer har framför allt rört förändringar i skolans innehåll eller form, läroplans- eller organisationsförändringar. Det nu aktuella försöket förbereder den reform som i sig även inbegriper arbetslivet på ett mer genomgripande sätt än någonsin tidigare. Därmed kommer många nya frågor upp på skolornas dagordning; företagets produktion, organisationsstruktur, deras intresse för utbildningen i sig och dess konsekvenser i form av t.ex. kostnader, avtal mellan parterna, tillgången på handledare m.fl. frågor. Till detta kommer andra frågor som inte direkt är en följd av försöksverksamheten, men likafullt aktuella och brännande för skolorna; målstyrning, decentralisering, diskussioner om läraravtal osv. När vi nu rapporterar försöket i Värmland är det inte enkelt att helt bortse från dessa frågor. I skolornas liv - "på golvet" - griper skilda frågor in i varandra.

Vi har under de tre försöksåren följt försöksverksamheten i Värmland. Under de två första åren besöktes endast några kommuner (se vidare UGY-rapporterna 1 och 2, SOU 1989:90 respektive 1990:75). Eftersom 60 procent av utbildningstiden planerades som APU under sista årskursen, har vi innevarande år koncentrerat våra besök till de skolor och linjer som genomfört det tredje året. Under läsåret 90/91 har vi således besökt samtliga kommuner och skolenheter som haft elever i åk 3. Förutom dessa finns en rad linjer med elever enbart i åk 1 och 2, vilket framgår av tabell 2.

Under våra besök har vi diskuterat med skolläring, lärare i både yrkesämnena och allmänna ämnena, elever - mestadels i årskurs 3 -, representanter för arbetsplatser på olika nivåer - företagsledning, personalansvariga, platschefer, handledare och instruktörer. Vi har haft vissa kontakter med personal vid länsskolnämnden och med ledare för en del projekt som finns i Värmland. Dessutom har vi tagit del av lokala rapporter från skolorna. Med vissa skolläring och/eller lokala utvärderare har vi dessutom haft upprepade telefonkontakter. Direkt efter besöken har vi skrivit fältanteckningar för att få med så många direkta uttalanden som möjligt. De citat vi använder nedan är inte citat i egentlig mening utan är hämtade ur våra anteckningar.

Vi inleder med ett kort avsnitt om Värmlands näringslivsstruktur, siffror över arbetslöshet mm. för att få skolornas försöksverksamhet i relief till den faktiska arbetssituationen i länet. Därefter behandlar vi några av de frågor kommittén fått i uppdrag att studera.

Värmland - en kort beskrivning

I Värmland finns 16 kommuner med en totalbefolkning på cirka 285 000 invånare. 1989 var det första året sedan 1968 med ett litet födelsenetto. Länet är inte homogent utan dess delar har olika karaktäristika. En stor del är glesbygd där de primära näringarna (jord- och skogsbruk samt fiske) är mest framträdande. Bergslagskommunerna med tung råvarubaserad industri har sina kännetecken medan Karlstad har funktion som ett regionalt centrum. De västra delarna har stor kontakt med Norge och i Eda och Årjäng bor en hel del norska medborgare. Översikten nedan visar förändringar över tid i den värmländska näringsstrukturen.

	Värmland			Riket		
	70	80	88	70	80	88
Jordbruk och skogsbruk	11,3	7,6	6,3	8,1	5,6	4,2
Tillverkningsindustri	34,4	29,4	25,1	30,9	25,5	22,6
Byggnadsindustri	9,4	6,9	6,1	9,8	6,9	6,2
Suma varuproducerande	55,1	43,9	37,5	48,8	38,0	33,0
Varuhandel	10,9	10,7	10,7	12,8	12,3	11,8
Post, tele och samfärdsel	5,9	5,9	5,7	7,3	7,1	6,9
Privata tjänster	9,7	10,8	12,3	12,1	13,9	15,4
Offentliga tjänster	18,4	28,4	32,9	19,0	28,4	31,3
Oidentifierade	0	0,1	1,1	0,2	2,5	2,3
Totalt	100	100	100	100	100	100
Antal sysselsatta (Index 1970 = 100)	100	109	118	100	112	124

Källa: Bearbetning av folk- och bostadsräkningen 1970 och 1980 samt ÅRSYS 1988.

(Jan Larsson: Kunskap och kompetens i Värmland. Länsstyrelsens rapport 1991:3, s. 10).

De varuproducerande näringarna har minskat under perioden från 55 till 37 procent och en motsvarande ökning av offentliga tjänster.

Värmland har den högsta arbetslösheten näst efter Norrbotten. I januari 1991 var den 4 procent jämfört med riksgenomsnittet som var 2,9. Värst drabbad är ungdom mellan 20 och 24 år (7,9 %).

Treåriga yrkesförberedande linjer

Cirka 88 procent av eleverna i grundskolan går vidare till gymnasiet; 1988 valde 39 % studieförberedande och 50% yrkesförberedande linjer. I riket som helhet är det en jämnare fördelning; 46 respektive 45 procent. Av Värmlands 16 kommuner har 13 gymnasieskolor med yrkesförberedande linjer. Försöksverksamheten bedrivs vid 24 skolor, såväl primär- som landstingskommunala. Av dessa har 21 skolor haft elever i årskurs 3 under läsåret 1990/91.

Värmland har från många håll betraktats med stort intresse, då det var det län som var närmast att fullgöra kravet på fullskaleförsök. Av 6 000-försöket, läsåret 1988/89, förlades nära 2 000 intagningsplatser i Värmland. Året därpå fick länet cirka 1 300 av de 10 000 platserna. Lå 90/91 förlades ytterligare cirka 750 intagningsplatser där. I och med detta antogs alla elever inom yrkesinriktade linjer till den treåriga försöksutbildningen och länet uppfyllde kravet på fullskaleförsök. Förutom vår, har en mängd utvärderingar av skilda slag genomförts i länet. I nedanstående tabell visas antalet elever i olika årskurser och linjer under lå

1990/91. Omvårdnadslinjen redovisas först i en separat tabell på grund av att linjen har både höst- och vårintagning. SOU 1992: 25
Bilaga 1

Tabell 1a Elever på omvårdnadslinjen i olika årskurser i Värmlands län 15/9-90 och 15/1-91. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

Linje	År/termin	Elever 15/9-90	Elever 15/1-91
OM (start vt -91)	termin 1		108
OM	år 1	270	247
OM (start vt -90)	termin 3-4	99	89
OM	år 2	234	230
OM (start vt -89)	termin 5	uppgift saknas	84
OM	år 3	206	205
Summa		809	963

Tabell 1 Elever på olika linjer och i olika årskurser i Värmlands län 15/9-90 och 15/1-91. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

Linje	År	Elever 15/9 -90	Elever 15/1 -91
BY	1	135	134
BY	2	133	133
BY	3	122	122
BV	1	6	6
BV	2	10	9
EL	1	200	198
EL	2	88	88
EL	3	80	81
FT	1	140	135
FT	2	124	123
FT	3	112	110
HA	1	332	314
HA	2	21	20
HT	1	14	13
IN	1	253	238
IN	2	196	186
IN	3	180	177
LT	1	20	19
MT	1	16	16
MT	2	15	15
NB	1	66	65
NB	2	51	48
NB	3	45	45
PT	1	9	9
RE	1	65	64
TB	1	17	15
TÅ	1	53	51
TÅ	2	26	26
VLBU	1	60	59
VLBU	2	26	27
VLBU	3	24	23
VT	1	24	24
VT	2	22	22
VT	3	14	14
Summa		2 699	2 629

Tabell 2 Elever på olika linjer i kommuner i Värmlands län läsåret 1990/91. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

SOU 1992: 25
 Bilaga 1

Kommun	LINJE								
	BY	ELEI	ELIA	ELIE	FT	HA	IN	NB	OM
Arvika	47	8	8	8	41	30	103		141
Eda							32		
Filipstad	23	9			21	25	46		61
Grums						20	43		
Hagfors				15	20	20	44		64
Hammarö		47	47				79		
Karlstad	194	85	39	45	110	119	108	75	375
Kristinehamn	36	8		8	36	22	41		117
Munkfors		9					29		
Säffle	45		8		81	24	28		68
Sunne							11	83	
Torsby	44			15	37	50	13		109
Årjäng			8		22	24	24		28
Summa	389	166	110	91	368	334	601	158	963

forts.

Kommun	LINJE									
	TB	VLBU	VT	HT	RE	LT	MT	BV	TÄ	PT
Arvika			16						8	
Eda					16					
Filipstad										
Grums										
Hagfors										
Hammarö									54	9
Karlstad	15	79	44		32	19	31	15		
Kristinehamn		30							8	
Munkfors				13						
Säffle									7	
Sunne										
Torsby					16					
Årjäng										
Summa	15	109	60	13	64	19	31	15	77	9

Tabell 2a Antal elever i åk 1 den 15/1-91 på olika linjer i kommuner i Värmlands län läsåret 1990/91. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

Kommun	LINJE								
	BY	ELEI	ELIA	ELIE	FT	HA	IN	NB	OM
Arvika	16	8	8	8	16	30	39		34
Eda							15		
Filipstad	8	9			8	25	20		19
Grums						20	16		
Hagfors				15	7	20	11		11
Hammarö		16	15				23		
Karlstad	63	31	16	16	46	119	30	33	90
Kristinehamn	16	8		8	13	22	26		22
Munkfors		9					10		
Säffle	15		8		24	24	15		29
Sunne							11	32	
Torsby	16			15	14	30	13		36
Årjäng			8		7	24	9		6
Summa	134	81	55	62	135	314	238	65	247

forts.

Kommun	LINJE									
	TB	VLBU	VT	HT	RE	LT	MT	BV	TÄ	PT
Arvika			8						8	
Eda					16					
Filipstad										
Grums										
Hagfors										
Hammarö									28	9
Karlstad	15	29	16		32	19	16	6		
Kristinehamn		30							8	
Munkfors			13							
Säffle									7	
Sunne										
Torsby					16					
Årjäng										
Summa	15	59	24	13	64	19	16	6	51	9

Tabell 2b Antal elever i åk 2 den 15/1-91 på olika linjer i kommuner i Värmlands län läsåret 1990/91. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

SOU 1992: 25
Bilaga 1

Kommun	LINJE							
	BYTG	BYAV	BYBT	BYMR	BV	ELEI	ELIA	ELIE
Arvika	16							
Eda								
Filipstad	7							
Grums								
Hagfors								
Hammarö						16	16	
Karlstad	34	14	14	10	9	27	13	16
Kristinehamn	8							
Munkfors								
Säffle	11		3					
Sunne								
Torsby	16							
Årjäng								
Summa	92	14	17	10	9	43	29	16

forts.

Kommun	LINJE							
	FTBK	FTML	FTTS	HA	INBE	INUH	INEM	INVR
Arvika	14				24		4	
Eda					12			
Filipstad	7				12			
Grums						11		
Hagfors	7					9		7
Hammarö					13	15		
Karlstad	22	16			37		3	
Kristinehamn	9				11			
Munkfors					11			
Säffle	12		16		9			
Sunne								
Torsby	8	4		20				
Årjäng	8				8			
Summa	87	20	16	20	137	35	7	7

forts.

Kommun	LINJE							
	MTML	NBJS	OM	VLBU	VT	TÄSM	TÄSV	
Arvika			41		8			
Eda								
Filipstad			23					
Grums								
Hagfors			27					
Hammarö						16	10	
Karlstad	15	19	54	27	14			
Kristinehamn			27					
Munkfors								
Säffle			23					
Sunne		29						
Torsby			24					
Årjäng			11					
Summa	15	48	230	27	22	16	10	

Tabell 2c Antal elever på omvårdnadslinjen 15/1-91, antagna vårterminen 1989, 1990 respektive 1991. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

Kommun	Termin 1 - OM	Termin 3 - OM	Termin 5 - OMOM
Arvika		14	14
Karlstad	86	49	43
Kristinehamn	22	11	12
Torsby		15	15
Summa	108	89	84

Tabell 2d Antal elever i åk 3 den 15/1-91 på olika linjer i kommuner i Värmlands län läsåret 1990/91. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

Kommun	LINJE						
	BYTG	BYAV	BYBT	BYMR	ELEI	ELIAPR	ELIATI
Arvika	13		2				
Eda							
Filipstad	8						
Grums							
Hagfors							
Hammarö					15	16	
Karlstad	31	8	12	8	27		10
Kristinehamn	12						
Munkfors							
Säffle	16						
Sunne							
Torsby	12						
Årjäng							
Summa	92	8	14	8	42	16	10

forts.

Kommun	LINJE						
	ELIEEK	FTBK	FTFTRS	FTML	FTTS	INBE	
Arvika		11				19	
Eda						5	
Filipstad		6				14	
Grums							
Hagfors		6				13	
Hammarö						15	
Karlstad	13	19	2	5		28	
Kristinehamn		14				4	
Munkfors						8	
Säffle		15			14	4	
Sunne							
Torsby		6		5			
Årjäng		7				7	
Summa	13	84	2	10	14	117	

Kommun	LINJE INUH	INEM	NBJSSB	OMOM	VLBUPU	VT
Arvika		17		38		
Eda						
Filipstad				19		
Grums	16					
Hagfors	4			26		
Hammarö	13					
Karlstad		10	23	53	23	14
Kristinehamn				23		
Munkfors						
Säffle				16		
Sunne			22			
Torsby				19		
Årjäng				11		
Summa	33	27	45	205	23	14

Rekrytering och avhopp

När elever väljer gymnasieutbildning väljer vissa samtidigt yrkesinriktning och därför en specifik linje. Andra har inte funderat särskilt mycket över framtida yrkesliv, utan väljer den linje som finns på hemorten, den som kamraterna valt eller den utbildning som "alltid varit tänkt för mig". Det sistnämnda har vi träffat på inom naturbrukslinjen.

För att få arbete som byggnadsarbetare eller undersköterska skall den sökande genomgått BY- respektive OM-linjen. Det är oftast ett krav. Anställning på en verkstad kan någon få utan att ha genomgått IN-linjen. Den förefaller inte vara lika "nödvändig" eller kvalificerande som de flesta andra yrkesutbildningar. Den tvååriga verkstadslinjen har under många år haft rekryteringsproblem och samma mönster ser ut att hålla i sig under försökstiden med IN-linjen. Problemen är likartade över landet.

Skillnaderna mellan linjer och orter är stora. BY-linjen har rekryterat studiemotiverade elever och har haft cirka 2 till 4 sökande per antagningsplats, medan både IN- och FT-linjerna ligger lägre. Byggbranschen som haft en rejäl högkonjunktur under de senaste åren har dragit till sig motiverade elever. Tendensen har nu vänt nedåt. Verkstadsindustrin, som sedan många år haft svårt att rekrytera och, kanske framför allt behålla sin personal, lockar inte elever på samma sätt. Även den tvååriga verkstads tekniska utbildningen hade och har svårt att alls få tillräckligt många elever. Av denna anledning tar vi i det följande framför allt upp IN-linjen. Tabell 3 visar antalet elever som antogs hösten 1988 och antalet kvarvarande i januari 1991.

Tabell 3 Antal elever antagna den 15/9-88 som finns kvar på IN-linjen den 15/1-91 i kommunerna i Värmlands län.

Kommun	15/9 1988	15/1 1991
Arvika	47	36
Eda	8	5
Filipstad	20	14
Grums	16	16
Hagfors	27	17
Hammarö	32	28
Karlstad	60	38
Kristinehamn	22	4
Munkfors	12	8
Säffle	16	4
Årjäng	10	7
Summa	270	177

Som framgår av tabellen har cirka 35 procent av eleverna avbrutit sin utbildning under tre år. Vid Nobelgymnasiet startade fyra IN-klasser lå 88/89 och enligt tabellen fanns 38 kvar 15 januari. Vid vårt besök i maj 1991 uppgavs endast 24 elever finnas kvar år 3.

På de flesta håll har man därför ökat ansträngningarna att rekrytera elever. Lärare och elever har givit information till elever i åk 9 och även till föräldrar. Vissa skolor, t.ex. Charlottenberg, anstränger sig extra då grundskoleelever kommer på sin PRAO och flickor sägs introduceras med särskild omsorg. I Hammarö fylls IN-klasser genom förstahandsval. Här har lokala mässor anordnats i samarbete med omkringliggande företag som presenterar sig för elever i åk 8 och 9. Båda dessa skolor har under utbildningens gång preciserade och höga krav på eleverna - utifrån deras förutsättningar. Eleverna bibringas på en rad olika sätt uppfattningen att "jag duger; jag kan utvecklas och lära mig".

I Årjäng t.ex. försöker man också sprida kännedom om utbildningen genom en rekryteringsdrive i åk 9 i grundskolan. Alla elever inbjuds till en heldag på gymnasiet, vars representanter även deltar på föräldramöten i åk 9. Under gymnasieutbildningen har man lagt stor vikt vid studiebesök; hos leverantörer, på mässor, på Volvo i Göteborg och även på studieresor utomlands. En grupp har besökt Leninvarvet i Polen och åk 2 har varit i Florida - allt i syfte att popularisera utbildningen. Ansträngningarna har haft effekt; antalet förstahandssökande till lå 90/91 var 13 elever till 8 platser.

På vissa skolor har man dock fortfarande svårt att rekrytera och tycker sig ha problem med svaga och omotiverade elever på IN-linjen. En lärare säger:

"Man pratar om att höja statusen på utbildningen, men det kan man inte med ointresserade elever. Det får inte vara så att man tar in elever bara för att fylla skolpoäng. Skolan skall vara till för eleverna och inte tvärtom."

Handledare i Hagfors säger att statusen inte ökat i o m nya utbildningen som de hoppats på.

"Man törs inte ställa höga krav i utbildningen för då mister man elever. Den nya utbildningen skulle ge mer baskunskaper men gör den det?? ... Det skall heta utbildning på företaget och inte praktik, som tidigare - då mister man status."

Rekryteringsinsatser gör att man får fler elever men det har visat sig svårt att sedan behålla eleverna under alla de tre åren. På några orter har själva det faktum att IN-linjen startat inneburit att utbildningens både standard och status höjts bland annat genom de extra informationssatsningar som genomförts i samband med försöken. Ansträngningarna har givit skiftande resultat och här tar vi antal sökande till lå 1991/92 som ett mått. I Karlstad fanns t.ex. 13 sökande till 48 platser, i Charlottenberg 30 sökande till 16 platser och i Hammarö 13 sökande till 8 platser.

IN- och OM-linjerna fick, enligt proposition 102, ett särskilt uppdrag att rekrytera elever av underrepresenterat kön. Ser vi till linjerna som helhet har ingen av dem lyckats nå de anmodade 20 procenten i Värmland. Om vi däremot går ned på skolnivå kan vi se att några enstaka skolor har nått målet.

Arbetsplatsförlagd utbildning

Om skola-arbetsliv - en introduktion

Ursprungligen lärdes det som krävdes för att klara av ett yrke direkt på arbetsplatserna, i arbetet - i en form av lärlingsutbildning. Man lärde sig bygga genom att bygga eller plöja genom att delta i plöjning. Praktik var länge den ledande formen för utbildning - i realiteten den enda. Den yrkesteori som behövdes och som över huvud taget fanns verbaliserad, delgavs i det praktiska arbetet. Omkring sekelskiftet 1900 började yrkesutbildningen organiseras som skolundervisning, med variationer mellan olika branscher. Det fanns en mängd olika typer av yrkesutbildningar med skilda huvudmän. Söndags- och aftonskolor, lärlingskolor, landstings- och primärkommunala skolor, företagsskolor och andra privata utbildningar. Inom verkstadsindustrin var företagsskolor relativt vanligt förekommande, landstingen stod för lantbruks-, jordbruks- och vårdskolor och även centrala verkstadsskolor. I de fall kommunerna stod som huvudman, var det vanligt med inbyggd utbildning under t.ex. fyra av veckans dagar och en dag skolförlagd undervisning.

I och med reformen 1970, då gymnasieskolan bildades av det tidigare gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan, skolförlades större andel av yrkesutbildningarna. De yrkesinriktade ämnena har sitt ursprung i praktiken och har, genom skolförlagningen, lösgjorts från sitt ursprungliga sammanhang. Som skolämnena har de kom-

mit att ingå i ett nytt – klassrumssammanhanget. Inte alla yrkeslinjer hade obligatorisk praktik inskrivet i sina kursplaner efter 1970. Många av de sk praktiska utbildningarna blev "skolifierade" och kom alltmer att likna de studieförberedande linjerna vad gäller uppläggning och struktur. De teoretiska ämnena däremot har sin grund i vetenskapliga discipliner – inte i praxis – och har därmed helt andra traditioner. Dess organisation och struktur kan spåras tillbaka till tidig universitetsutbildning. Skolan blev den institution i samhället som ålades att ansvara för alla elevers utbildning. Utbildning under lärlingsliknande förhållanden har visserligen existerat under de senaste decennierna, men enbart som "undantag". Stora insatser har gjorts under åren för att kunna organisera praxiskunnande i form av skolämnen samt att utforma lämpliga läroböcker. Men samtidigt vet de flesta yrkeslärare mycket väl att de aldrig kan förmedla den jordnära upplevelsen av arbetslivets sammansatta och komplexa yrkeskunnande eller dess sociala sidor i ett klassrum – eller ens under skolpraktik. Uppfattningen om att vissa saker måste läras i praktik är vanligt förekommande; vissa fenomen kan inte undervisas om, de måste tränas in och erövrats av var och en personligen genom egen erfarenhet. På många håll har skolledning, lärare och elever därför hävdats vikten av att elever behöver vistas på arbetsplatser viss del av utbildningen för att få möjlighet att sätta in skolkunskaperna i ett realistiskt yrkessammanhang. Praktik har således på olika håll i landet förekommit vid vissa linjer trots att det inte alltid funnits med i kursplanerna. Konsekvenserna av dessa lokala initiativ har blivit att skillnader uppstått dels mellan olika linjer och dels inom samma linje på olika orter. Ett tydligt undantag har dock vårdutbildningen utgjort. För varje utbildningsreform inom området har visserligen det teoretiska innehållet förstärkts, men praktiken har hela tiden "bibehållit sin ställning". Fortfarande utgörs cirka halva utbildningstiden av praktik/APU.

Om vi uttrycker oss generellt – och som en utgångspunkt för försöksverksamheten – kan det sägas att de yrkesförberedande linjerna varit skilda från sitt ursprung under de två senaste decennierna – om inte mentalt så åtminstone organisatoriskt. Det står klart att olika yrkeslinjer har haft en skiftande historia och likaledes olika traditioner. Vi återkommer till konkreta exempel på detta längre fram i texten.

Försökets inledningsskede

Grundidén den nu aktuella försöksverksamheten kan uttryckas som en ambition att återknyta de yrkesförberedande linjerna till den praxis där de har sitt ursprung – att stärka banden mellan produktion och utbildning. Men det är inte en återgång till det som en gång var. Till det yrkesförberedande målet har också lagts

ett studieförberedande mål. Detta dubbla kvalifikationskrav har berörts i tidigare utredningar angående yrkesutbildningen. Mycket tydligt framhålls det i ÖGY-betänkandet (SOU 1986:2 s. 107) där samspelet mellan skola och företag kan ses "som ett väsentligt instrument för att höja utbildningens kvalitet". I propositionen 1987/88:102 föreslogs att en utökad del av yrkeslinjernas utbildningstid skulle förläggas till arbetsplatser under en försöksperiod. Statsrådet betonade att de olika moment som ingår i en utbildning "skall äga rum där de bästa resultaten kan uppnås med hänsyn till målet för utbildningen i dess helhet" (a.a. s. 19). Den arbetsplatsförlagda utbildningen (APU) skulle vara kursplanestyrd och lika väl planerad som skolförlagd utbildning och anordnas i samarbete med arbetslivet. Man betonade vikten av att särskilja APU från traditionell praktik eller färdighetsträning. Handledare, rekryterade från arbetslivet, skulle utbildas genom skolans försorg och tillsyn skulle utövas av skolans lärare under APU. Ett av försöksverksamhetens väsentligaste syften har varit att pröva denna form av utbildning.

De problem, svårigheter och/eller glädjeämnen som visat sig under försöksperioden har betraktats på skilda sätt från olika företrädare - beroende på perspektiv. Vår ambition har varit att skildra något av de olika perspektiven vad gäller vissa frågor. Utbildning är i sig en komplicerad verksamhet med många personer på olika nivåer inblandade, olika ämnen med skilda traditioner möts, personalgrupper, gruppstorlekar, tid osv. Samtidigt är skolans verksamhet stabil bland annat genom sin organisation; lektioner, raster, schemaläggning och tjänstefördelning m.m. återkommer dag efter dag, år efter år. Varje skola, institution inom skolan, lärargrupp och varje enskild lärare har genom åren skaffat sig en stabilitet i arbetet - förändringar till trots. Som varje förändring i en verksamhet har också denna försöksverksamhet inneburit en "störning" i systemet. Kravet på att lämna sina invanda rutiner eller arbetsuppläggning sågs av en del lärare som ett hot mot den professionella friheten. Den treåriga försöksutbildningen skulle snabbt införas och flera värjde sig mot den plötsliga starten. En mycket ofta förekommande kommentar har varit:

"Vi hade alltför kort förberedelsestid innan försöken drogs igång."

För de flesta linjerna fanns kursplaner enbart för den första årskursen. De flesta inblandade visste inledningsvis alldeles för lite, mycket ställdes på huvudet för många. Flera lärare vi talat med använde stor del av sommaren 1988 till att lägga upp försöksutbildningen för årskurs 1. Så här i efterskott har en del beklagat att de inte kunde planera utbildningen i sin helhet från början; om så varit fallet hade de kunnat tänka om helheten och därmed sluppit göra en del "kostsamma misstag". Det "kostsamma" har i de flesta fall inte rört ekonomiska kostnader utan snarare lärartid och -energi.

Elever i allmänhet reagerade på alla oklarheter. De kunde inte få besked från vare sig lärare eller rektor – dessa hade inga att ge. Som ett exempel på kraftig reaktion kan vi nämna OM-linjen i Värmland där elever till och med "strejkade" en tid för att deras framtida kompetens uppfattades som smalare än tidigare, trots att utbildningen skulle förlängas.

Planering, genomförande och uppföljning av arbetsplatsförlagd utbildning

Planering

En förutsättning för att den arbetsplatsförlagda utbildningen alls skall kunna fungera är tillgången till arbetsplatser av god kvalitet. Anskaffningen av platser har skett på olika sätt; genom skolornas uppsökande verksamhet och ibland med hjälp av yrkesråden eller branschorganisationerna. Det sistnämnda gäller framför allt byggsidan.

De allra flesta platserna har lärarna anskaffat genom personlig kontakt med företagen. Många har en personlig kännedom om och redan etablerade kontakter med ortens företag. På mindre orter känner man ofta varann från andra sammanhang än skolan; barn i samma klass, medlemmar i samma förening, man handlar i samma affärer osv. Lärare och skolledningar lade, framför allt i försökets inledningsskede, ner ett avsevärt arbete genom att resa runt till aktuella företag/arbetsplatser, informera om försöksverksamheten, inbjuda till handledarutbildning, diskutera och samråda med berörda om vilket innehåll den arbetsplatsförlagda utbildningen kan eller bör ha. Här har vi erfarit att den första kontakten samt lärarnas och skolledningens förhållningssätt har varit av avgörande betydelse för hur den fortsatta kontakten och hur APU:n tagit form. Ett citat från en mindre ort, där man sedan länge givit elever praktik på företag, ger i ett nötskal vad det hela handlar om.

"... i våras gick vi på en mina; det var plötsligt tvärstopp från en industri, de skulle inte ta emot några elever längre. Det berodde på att skolbyråkrater inte fattat att de måste gå ut på ett annat sätt mot företag. En annan skola hade skickat en bunt papper till företaget med krav på att dom skulle ställa upp och vad de måste tänka på, vilka moduler dom skulle ta, avtal etc. Företagets reaktion var: vi har väl nog med vårt, vi tar inte längre emot elever. Vår skola drabbades självklart också, vi fick inga platser för första gången på flera år. När vi själva gick ut för första gången, hade vi inställningen: Vad kan eleven lära sig här? Vi *utgick* från förhållanden på arbetsplatsen. ... Man måste vara följ-

sam på rätt sätt och ta tillvara det specifika som varje företag har. Det tar tid att bygga upp."

Inom den aktuella skolan insåg man värdet av att tillvarata den kompetens som fanns i företagen. Vid de inledande besöken informerades sig rektor m.fl. om alla inblandades uppfattningar om elevutbildning. Samtidigt fick skolans personal kunskap om de brister i kompetens som företagets personal ansåg sig ha, varpå fortbildning för en del befattningshavare anordnades vid skolan. Resultatet blev ett ömsesidigt givande och tagande mellan skola och företag, som båda parter "vunnit på".

På andra håll visade det sig vara besvärligt i ett inledningskede. Lärare har uppgivit att "de inte kom till" vid vissa företag, medan från företagshåll har vi hört kommentarer som "... komma här och bestämma vad vi skall göra". Efter tre år av fortlöpande kontakter mellan de båda parterna fungerar allt en hel del smidigare. Som exempel kan vi nämna FT-linjen i Karlstad där samarbetet numera uppges fungera fint. Men även där gjorde de i inledningskedet följande erfarenhet:

"Man har gått in i företagen på fel sätt via verkstadschefen. Vi skulle i stället haft direktkontakt med handledarna. Men det är lite känsligt i vissa företag, vi kan ju inte gå in och peta i företagens organisation."

På de orter där den personliga kontakten mellan skola och arbetsliv - inledningsvis - inte var särskilt framträdande eller till och med obefintlig "utgick vi från telefonkatalogen". På en del håll har yrkesråden kunnat bidra med sin kunskap om arbetsplatser.

Hur man bedömer tillgången på arbetsplatser är givetvis beroende av antalet elever. Om många elever avbryter sin utbildning, räcker platserna bättre till de kvarvarande eleverna. I de fall där skilda APU-perioder skall ge eleverna erfarenhet från olika typer av specialisering inom yrkesområdet kan avsevärda svårigheter uppstå. Inom exempelvis OM-linjen är det svårt att få tillräckligt antal akutplatser och så gott som omöjligt att erhålla psykiatriplatser. Detta gäller de flesta mindre orter, där det oftast enbart finns sjukhem eller långvårdssjukhus.

På skolan i Kristinehamn uppger man att om de får flera elever, så måste man gå utanför den egna kommunen för att skaffa arbetsplatser.

Först under det tredje året har platsanskaffningen och APU-organisationen satts på prov. Alla tre årskursernas elever skall ut på APU, visserligen olika lång och under skilda perioder, men planeringen blev än mer invecklad än under de två första åren.

"Långscholar måste utformas och varje elev prickas in på olika veckor eller dagar."

IN-lärarna i Arvika uppgav strax före jul 1990:

"Vi skall ha ut alla 2:or samtidigt i vår för det finns inga pengar till att samtidigt ha en lärare på skolan. Det går ju

inte att ha alla ute samtidigt (18 st), industrin kan inte ta emot så stora grupper. Då kan vi ju glömma det här med praktik i 2:an!"

På mindre orter ställs ibland lärarna inför ett svårt problem genom att ortens företag inte alltid har den produktion eller maskinella utrustning som krävs för att eleverna skall få det innehåll i sin utbildning som föreskrivs i kursplanen. I planeringsarbetet tvingades lärare att värdera olika arbetsplatsers möjligheter att bedriva utbildning enligt kursplanen.

Inom byggbranschen, med sina rörliga företag eller enheter, flyttar arbetsplatschefer så pass ofta att det är svårt för lärare att hålla en kontinuerlig kontakt.

En skolledare har framhållit att det behövs en annan organisation för APU, i vilken han önskar att företagen kunde ta ett större ansvar för elevernas APU-platser. De svårigheter skolan har att skaffa fram ett tillräckligt stort antal välfungerande elevplatser gör att han säger:

"Det som är i dag håller inte. Skolorna får stå med mössan i hand och be om platser och de skall dom inte behöva göra."

Till de redovisade svårigheterna kom så konjunkturnedgången med kraftig effekt på platstillgången under våren 1991.

Konjunkturpåverkan

Som tidigare framgått, så har konjunkturen svängt dramatiskt i Värmland. Detta är givetvis av stor betydelse för tillgången och kvaliteten på platser för den arbetsplatsförlagda utbildningen. Konjunkturnedgången medför konsekvenser både för antal veckor som är möjligt att arbetsplatsförlägga och inte minst innehållet i utbildningen. Den optimism som rådde i fråga om platstillgång då försöket startade 1988, har vänts till en oro och osäkerhet inför hur skolorna skall kunna hantera den uppkomna situationen. Redan under hösten 1990 började larmsignalerna komma. Exempelen på problematiska situationer är många, vi kan här bland annat nämna FT-linjen i Årjäng, där man hitintills anlitat sex personbilverkstäder för APU. Två av dessa företag lägger ner sin verksamhet under våren 1991 och ytterligare ett ligger på fallrepet. De kvarvarande företagen har hittills kunnat ta emot en till två elever vardera. På Nobelgymnasiet i Karlstad trodde man under hösten 1990 att det fanns tillräckligt antal arbetsplatser att tillgå inför vårens APU vad gäller BY-linjen. Men under våren visade det sig att så inte var fallet. Exempel finns också på företag som tillfälligtvis permitterar sin personal, några veckor eller längre perioder för att klara produktionsnedgången. Detta får till följd att eleverna plötsligt skall tillbaks till skolan igen eller flyttas till annat företag. Då spricker den uppgjorda APU-planeringen

och frågan är om man då med tillfälliga lösningar kan bibehålla den kvalitet och det innehåll i utbildningen som eleven har rätt att få.

Dessa omständigheter har medfört att skolorna tvingas planera för en större del skolförlagd utbildning än vad man först trodde var nödvändigt. Därmed utsätts reformen för sitt "eldprov" eller som en rektor uttrycker saken:

"Det är bra att lågkonjunkturen kommer nu, så att systemet utsätts för press."

Hela det stora arbete som skolorna lagt ner på att faktiskt åstadkomma så nära 60 procents APU som möjligt, går om intet på grund av konjunkturnedgången. Konsekvenserna av ökad skolförläggning blir lokalbrist. Den utrustning och det undervisningsmateriel som skolan förfogar över blir också otillräcklig och dessutom saknas den lärarstab som krävs vid ökad skolförläggning. Detta hanteras lokalt på olika sätt och vi ger några exempel nedan. Tidigare planerade åtgärder har på sina håll fungerat som en slags buffert.

* På Furunässkolan i Charlottenberg (IN-utbildning) satsar man på att bygga upp en uppdragsutbildning som säljs till företag och som i lågkonjunkturen har visat sig bli ännu mer efterfrågad. Utbildning för 165 personer är redan planerad för den kommande treårsperioden. Skolan hyr in lärarkraft utifrån som dels fungerar som kursledare i uppdragsutbildningen och dels som lärare för gymnasieeleverna. Detta medför att skolan kan hålla sig med en modern maskinpark. Skolans organisation gör att elever som behöver komplettera vissa moduler eller delar av moduler lätt kan göra det. Den nackdel som det kan innebära att vara en gymnasieskola i glesbygd, har man därigenom lyckats vända till en fördel.

* Den bygg-gård som vid Nobelgymnasiet i Karlstad används för att ge elever någorlunda autentisk utbildning i den ordinarie skolverksamheten, utnyttjas under lågkonjunkturen för att bereda eleverna möjlighet att få sina arbetsplatsförlagda moduler på skolan, eftersom de inte kan genomföras i arbetslivet. Generellt inom BY-linjerna säger man sig kunna utnyttja elevobjekten som ersättning för APU eller ha dem som reserv eller buffert i konjunkturnedgången.

* På Taserudskolan i Arvika uppger man att vare sig undervisningslokaler eller maskinpark räcker till vid en ökad skolförläggning. En lösning man prövat är att saxa elevgrupper så att två arbetspass går att genomföra under dagtid. Därigenom vinner man såväl tid som lokalutrymme, men det har visat sig leda till praktiska problem vad gäller skolskjutsar för elever som bor utanför staden. Man börjar nämligen klockan 07.00. Extra besvärligt tycks det vara på IN-linjen, som fordrar både många och avancerade maskiner för att kunna genomföra många moduler. Vissa

elever måste resa till Karlstad för att kunna få vissa moduler eller del därav för att skolan inte kan erbjuda dem.

* På Spångbergsgymnasiet i Filipstad utnyttjas "fördelen" med B-form med åtta elever i intag/klass. Därmed räcker arbetsplatserna till; något det inte gjort om det varit 16 elevers intag. Även på lärarsidan får man en vinst tack vare B-formen.

* På IN-linjen vid Hammarö gymnasium har man en helt motsatt uppfattning av vad konjunkturedgången kan innebära för platstillgången:

"Platser finns och det borde bli bättre pga lågkonjunkturen. Det blir då möjligt för företaget att låta elever jobba med övningsproduktion, kalkylering mm samt att även låta den egna personalen gå med i elevernas utbildning."

På vissa mindre orter har många framhållit den fördel det innebär att ha personlig kännedom om det lokala arbetslivet - och handledare. Detta har givit möjligheter att kunna skraddarsy APU för elever.

På flera skolor har lärare uppgivit att det lokala arbetslivet inte kan ge den kvalitet på och det innehåll i utbildningen som eleverna har rätt till. Med hänvisning till elevernas bästa, vill man hellre skolförlägga i större utsträckning - något som låter sig göras framöver pga. riksdagsbeslutet om minst 15 procent arbetsplatsförläggning.

En annan konsekvens av konjunkturedgången kan indirekt påverka eleverna både under och efter utbildningen. I arbetslivet har färre personer slutat sina anställningar, personalomsättningen har minskat i de flesta sektorer och frånvaron likaså. En konsekvens kan vara att utbildade handledare finns kvar år efter år, en annan att eleverna får svårare att komma in på arbetsmarknaden över huvud taget.

Ett undantag utgör naturbrukslinjen, gren skogsbruk, som inte alls har påverkats av den allmänna konjunkturedgången. Tvärtom. På grund av ändrade regler för fastighetsbeskattning har i stället avverkningstakten i skogen ökat under senare år. Detta förhållande kan snarast underlätta möjligheten att finna lämpliga arbetsplatser för elevernas APU.

Många lärare och skolledare har ansett att det måste få att tid att bygga upp ett nära, stabilt samarbete med företagen. Det handlar för båda parter om att hitta formerna för samverkan.

Den planering som skolorna gjorde inledningsvis har således fortlöpande reviderats och anpassats till ändrade förutsättningar av olika slag.

Genomförande av arbetsplatsförlagd utbildning

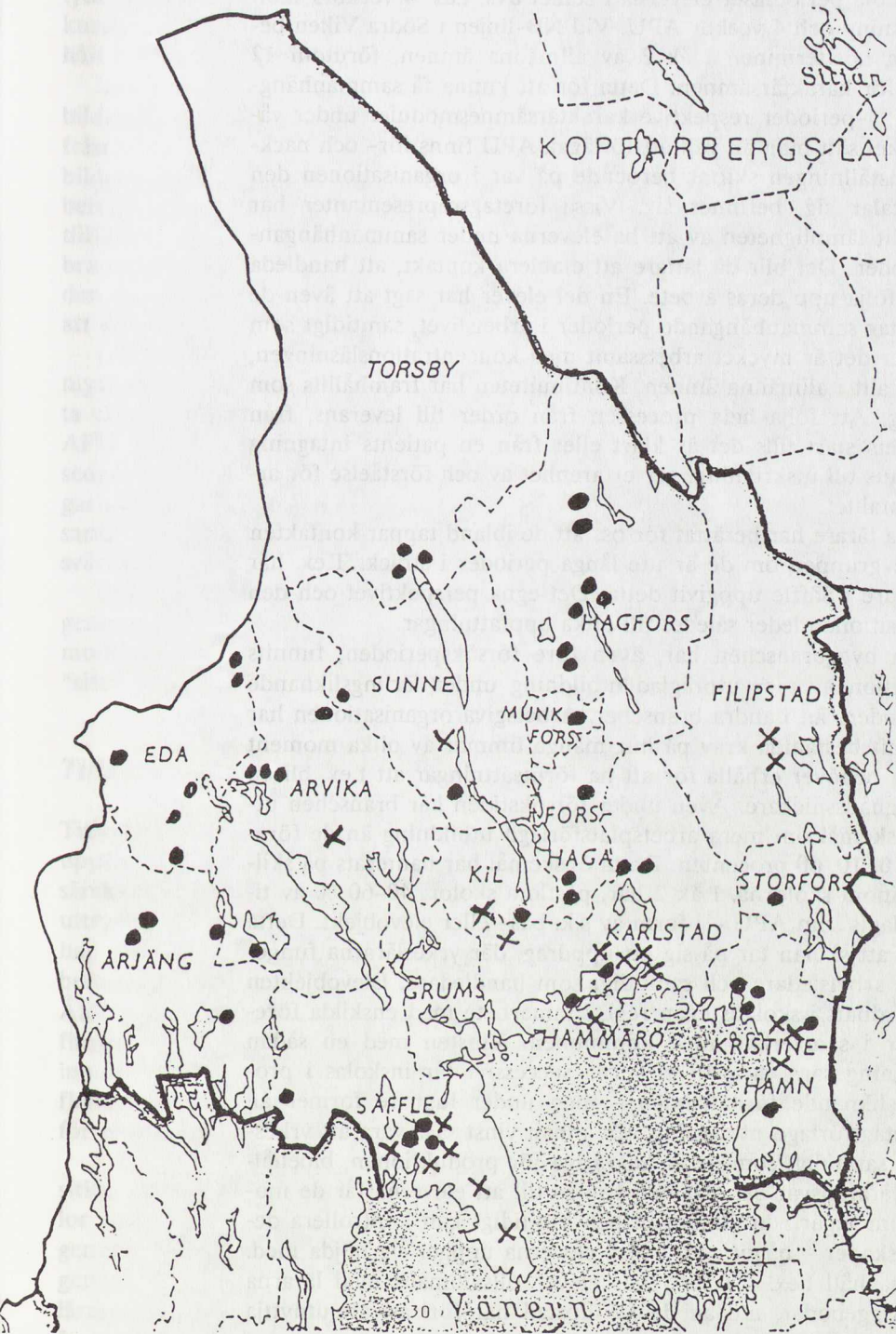
Samtliga skolor utom ett fåtal uppger att de planerade för de 60 procent som styrdokumentet föreslagit. De skolor som bedömt

detta som ogörligt har begärt dispens hos länskolnämnden. Två typer av motiveringar har uppgivits. Dels hänvisar man till företagens svårigheter att ta emot elever i den omfattning som avsågs. Vissa små företag t.ex. i Årjäng har inte ansett sig kunna vara sig ta hand om elever under APU eller skicka någon till handledarutbildning. Dessutom ansåg de sig ha en ojämn tillgång på vissa typer av arbetsmoment som ingår i elevernas utbildning. Dels har skolrelaterade motiv uppgivits. Vissa elever klarade av alla årskurs 3-moduler redan under sin APU i åk 2; detta har gällt elever på gren elmekanik på IN-linjen (INEM) i Arvika. Till detta kommer IN-lärarnas bedömning av att vissa moment inte kan erhållas lokalt ute i industrin.

"Spånskärande bearbetning är mest NC-bearbetning i åk 3. Omvandlat till lektioner blir det 200-230 timmar på varje elev. Så mycket kan inte fås ute i industrin, för varje maskin där är igång i tvåskift. Vi måste därför köra det på skolan och då i skift så att alla elever skall få det. Vi skryter om att vi har en bra utrustning på skolan, då anser vi att eleverna skall kunna vara kvar här."

OM-linjen har haft en jämnare fördelning över de tre åren; 25-25-40 procent, då det är bättre anpassat till arbetsplatserna. Vid naturbrukslinjen, gren skogsbruk, varierar mängden APU beroende på att alla elever inte får den skördarmodul om 7 veckor, som skogsnäringen inte kan ge. Skolan hyr maskiner och modulen är skolförlagd framför allt av ekonomiska skäl. Dessa elever får 6 veckors APU, medan de elever som inte erhåller skördarmodulen i stället får cirka 11 veckor i arbetslivet. Gren jordbruk inom NB-linjen har 18 veckor APU. Om vi räknar med 36 effektiva läsveckor (178 dagar) utgör APU 50 procent.

De flesta linjer lyckas erhålla arbetsplatsförläggningen någorlunda i närheten av skolan. Naturbrukslinjen skiljer sig markant i detta avseende. På Värmlandskartan på nästkommande sida visas den geografiska spridningen av APU-platser för naturbrukslinjen vid skolorna i Lillerud och Södra Viken.

Utläggningen av elevernas tid på arbetsplatser kan ske på olika sätt. Vissa skolor har lagt ut 3-4 dagar per vecka och med skolförlagd utbildning de resterande en till två dagarna. Vid någon annan skola periodläser eleverna i stället dvs. t.ex. 4 veckors skolundervisning och 4 veckor APU. Vid NB-linjen i Södra Viken består hela höstterminen i åk 3 av allmänna ämnen, förutom 12 timmar för karaktärsämnen. Detta för att kunna få sammanhängande APU-perioder respektive karaktärsämnesmoduler under våren. Vilket sätt man än valt att förlägga APU finns för- och nackdelar. Inställningen skiftar beroende på var i organisationen den som uttalar sig, befinner sig. Vissa företagsrepresentanter har framhållit lämpligheten av att ha eleverna under sammanhängande perioder. Det blir då lättare att etablera kontakt, att handleda och att följa upp deras arbete. En del elever har sagt att även de uppskattar sammanhängande perioder i arbetslivet, samtidigt som de tycker det är mycket arbetsamt med koncentrationsläsningen, framför allt i allmänna ämnen. Kontinuiteten har framhållits som väsentlig. Att följa hela processen från order till leverans, från vårbrukets start tills det är klart eller från en patients intagning på sjukhus till utskrivning, ger erfarenhet av och förståelse för arbetets totalitet.

Några lärare har berättat för oss att de ibland tappar kontakten med elevgruppen om de är ute långa perioder i sträck. T.ex. har yrkeslärare i Säftele uppgivit detta. Det egna perspektivet och den egna positionen leder således till olika uppfattningar.

Inom byggbranschen har, även före försöksperioden, funnits en tradition av mer utpräglad utbildning under lärlingsliknande förhållanden, än i andra branscher. Arbetsgivarorganisationen har länge haft bestämda krav på hur många timmar av olika moment eleverna behöver erhålla för att ha förutsättningar att t.ex. bli en bra byggnadssnickare. Även under försökstiden har branschen uttalat önskemål om mera arbetsplatsförlagd utbildning än de föreslagna 10, 10, 60 procenten. Detta önskemål har hanterats på skilda sätt inom skolorna. I åk 2 har, på flera skolor, 40-60 % av tiden förlagts som APU - i form av s.k. bas- eller elevobjekt. Detta innebär att skolan tar på sig ett uppdrag, där yrkeslärarna fungerat som arbetsledare och samtidigt som handledare. Elevobjekten har anordnats i skolans egen regi, i samarbete med enskilda företag eller i samverkan med kommunen. Vinsten med en sådan uppläggning sägs vara att eleverna successivt får inskolas i produktionsliknande förhållanden - men under lugnare former än vid företagsförlagd utbildning. En annan vinst sägs vara att yrkeslärarna, samtidigt som de är ansvariga för produktionen, bibehåller sitt läraransvar och därmed kan se till att eleverna får de moduler som ingår i utbildningen och samtidigt kan kontrollera deras kunskaper - något som också eleverna uppger sig nöjda med. På andra håll t.ex. i Torsby har elever tillsammans med lärarna byggt friggebodar, medan de i Filipstad har fortsatt att utnyttja

skolverkstaden där man "byggt upp och rivit ner samma vägg". En intressekonflikt mellan branschen och skolans personal har tydliggjorts under försökstiden genom APU-förläggningen. Diskussionen har gällt vem som skall styra uppläggning av och innehåll i utbildningen.

Inom el-området är förhållandet snarast det motsatta. El-utbildningarna (ELIA, ELEI, ELIE) undantogs redan från starten från kravet på 10, 10, 60 %-principen. Några skolor med el-utbildningar, har förlagt 3-4 veckor/årskurs till företag. Denna tid betraktas dock inte som APU utan som regelrätt praktik och som tillfällen till färdighetsträning för eleverna. Men både lärare och branschföreträdare lokalt har dock framhållit uppfattningen att den tid eleverna vistas på företag visst kan ses som utbildning och att den dessutom gärna kunde förlängas.

Om en elevgrupp är liten, har lärarna ansett att det är avsevärt mycket lättare att hålla kontakt med de aktuella företagen. De åtta elever som finns t.ex. vid VT-linjen i Arvika i åk 3 har fått sin APU vid fåmansföretag, vilka gärna tagit emot elever. Läraren har sedan flera år haft en utomordentlig kontakt med dessa. Företagarna ringer skolan så snart de har arbetsuppgifter, som är intressanta och relevanta för eleverna. Läraren har inte uppgivit några svårigheter med att släppa eleverna från skolan.

Det sista exemplet visar att, trots de svårigheter som uppges generellt med APU på små företag, det ibland kan gå bra, förmodligen beroende på lärarens väl etablerade kontakter med "sitt" arbetsliv.

Tillsynen och kontakt under APU

Tillsynsfrågan kan kopplas både till planering, genomförande och uppföljning av APU. Anledningen till att vi väljer att ge den en särskild rubrik är att den för det första utgör det mest konkreta uttrycket för samverkan mellan skola och arbetsliv. För det andra har diskussionerna om tillsynstiden mycket tydligt visat att olika befattningshavare klassificerar samma fenomen på skilda sätt. Återigen tror vi att det har att göra med var i systemet man befinner sig. Lärare och handledare tycks i stor utsträckning se till innehållet i utbildningen och vad man kan hinna på den tid som finns anslagen, medan vissa skolledare tycks se tillsynstiden framför allt som en administrativ fråga.

Tillsyn skall under arbetsplatsförlagd utbildning, enligt proposition 102, utövas och 2 vtr finns anslaget för åk 3. De flesta skolor har utökat tiden antingen genom att frigöra undervisningstid genom skicklig schemaläggning, samläsning i grupper m.m. eller genom att kommunen har tillskjutit ytterligare medel. De flesta lärare, handledare och elever vi talat med har sagt att tillsynstiden är oerhört viktig. Många lärare har uppgivit att de ser den som

tillfälle att dels hålla kontakt med eleverna och tillse att de får planerat innehåll i sin APU, dels att upprätthålla samarbetet med företagen och då i första hand med handledarna. Eftersom det emellanåt visat sig vara svårt att få handledare att komma till utbildning centralt - detta gäller små företag och framför allt enmansföretag - så utnyttjar många lärare vi talat med, tillsynstid till att diskutera handledarfrågor med berörda handledare. Tiden uppges också ofta användas till att ta upp frågor inför den närmaste framtiden. Kan samma arbetsplats användas igen för några i nästa elevgrupp?

Vi har uppfattat att de allra flesta lärarna ansett att tiden varit alltför snålt tilltagen. Många frågor behöver behandlas och det är inte alltid lätt att få tag i handledare och/eller elev - i synnerhet inte på stora företag. De lärare som inte tidigare haft upparbetade kontakter med företagen, har uppgivit större svårigheter än andra. På skolor eller orter där kontakter funnits under många år och där "alla känner alla" uppges tillsynstiden räcka alldeles utmärkt. Om någon fråga har dykt upp som man velat diskutera så "tar vi bara luren och pratar med varann. Det går alltid att komma på någon lösning". Ett så pass friktionsfritt samarbete förekommer dock alltför sällan; vi har hört talas om det framför allt i Charlottenberg och Hammarö vad gäller IN-linjer samt på vissa andra linjer med få elever. Vanligare har varit uppfattningen att tiden inte räcker till. Nedan ger vi några exempel på olika anledningar till bristande tid och några sätt att klara av tillsynen - trots detta. Variationer finns både mellan orter och linjer varför avsnittet struktureras linjevis.

IN-linjen

I Arvika har lärarna 2 vtr för tillsyn. I åk 1 fungerar det bra därför att alla elever är ute samtidigt så läraren kan vara på arbetsplatserna på heltid. Men svårigheter har visat sig då elever i åk 2 och 3 skall ut på APU samtidigt. Där är en lärare klassföreståndare i två klasser och har 4 vtr för 32 elever på fem företag, vilket föranledde en lärare säga: "Vi har en fruktansvärd press på oss nu". Extra knepigt har det bedömts då arbetslivet inte kunnat ta emot en hel elevgrupp samtidigt, vilket medfört att det krävts en lärare inne på skolan för de elever som studerar där. Ännu mindre tid blir då "över" för tillsyn.

2 vtr har också lärarna i Hagfors och man har ett stort geografiskt område att täcka av. Där klarar man det genom mycket telefonkontakter.

I Filipstad, Årjäng och Säffle har man 3 vtr men trots det så arbetar lärarna mycket, mycket mer - enligt egen utsago.

I Charlottenberg säger lärarna att det finns "tillräckligt med tid" - inga exakta timmar kan uppges. Hela utbildningen har ge-

nomförts i nära samarbete med framför allt två större företag med stöd av ett integrerat lärarlag. I ett sådant läge har det inte varit nödvändigt att räkna timmar för varje enskild arbetsuppgift.

I Hammarö har man uppgivit en likartad inställning till tillsynstidens omfattning. Även här har skolan och företaget sedan länge haft nära och väletablerade kontakter. Den treåriga försöksutbildningen har därför inte medfört några särskilda svårigheter.

OM-linjen

På vårdgymnasiet i Torsby-Hagfors har man utarbetat en strukturerad modell, den s.k. Torsbymodellen, för att så effektivt som möjligt kunna utnyttja de 2 timmarna för tillsyn. Den omfattar tre arbetsplatsbesök av läraren med ett startsamtal och två utvärderingssamtal - ett i mitten av APU och ett i slutet av placeringen. I det första av dessa trepartssamtal diskuteras förväntningar som de skilda parterna har på varandra och på utbildningen, vilket följs upp under de två kommande samtalen. Modellen, som tillämpas också på andra håll bl.a. i Arvika, har utvärderats genom landstingets försorg genom enkäter till elever, handledare och vårdlärare. I Kristinehamn användes en annan modell under det första försöksåret som var inriktad mot elevens utveckling av t.ex. "förmåga att samordna teoretiska och praktiska kunskaper, att planera och utföra arbetsuppgifter samt elevens omdöme beträffande ansvars känsla, noggrannhet och självständighet".

BY-linjen

På Nobelgymnasiet i Karlstad, som är Värmlands största gymnasieskola, har man en särskild lärare som på heltid besöker arbetsplatser. Under hösten 1990 hade han att se till 57 elever i åk 3 i tre-fyra klasser. Enligt egen utsägo, räckte inte ens en heltid till. Då bör vi hålla i minnet att byggarbetsplatser kan vara belägna på långt avstånd från skolan eller en bra bit utanför stan. Dessutom har många elever haft hemortsförlagd APU, vilket i sig kan ge stor geografisk spridning då upptagningsområdena är stora.

I Arvika har man, förutom de två ordinarie lärarna, haft en instruktör anställd, vars lön finansierats med intäkter från elevbyggen. Genom hans insatser som instruktör på skolbyggena har lärarna frigjorts så att de skall få ökade möjligheter att utöva tillsyn.

I både Säffle, Torsby och Arvika har lärarna ansett att tiden varit otillräcklig och en lärare i Torsby säger:

"Man skall kunna besöka ett företag per dag för att följa upp elever och handledare i utbildningen, vilket också blir utbildning för handledare och jag vill känna mig som en resurs."

NB-linjen

Naturbrukslinjens upptagningsområde är större än de primärkommunala skolornas. Gren JS (jordbruk kombinerat med skogsbruk) finns i åk 3 vid 12 skolor i landet och SB (skogsbruk) finns vid tre skolor – en av vardera grenen finns i Värmland. Flera elever än vid andra linjer kommer från andra kommuner än där skolan är belägen. Även vid dessa har man strävat efter att hemortsförlägga APU i störst möjliga utsträckning. Ibland av personliga skäl men framför allt av ekonomiska; inackordering på annan ort, skolskjutsar m.m. drar stora kostnader.

Eleverna har under det tredje året varit spridda över hela länet, ja även utanför. Dessa långa avstånd har givetvis medfört att resorna för kontaktbesök har planerats ytterst väl och dessutom har många kontakter tagits via telefon. Elevernas spridning under det tredje årets arbetsplatsförläggning framgår av kartan på sidan 97.

Handledarna å sin sida har allmänt ansett att det varit för lite kontakt mellan dem och skolorna; lärarna borde vara mera ute på företagen. Deras önskemål om ytterligare kontakter med skolans personal har oftast hänfört sig till att de har önskat diskutera dels sina egna problem i handledning och de har efterlyst mer information om elevernas kunskaper innan de kommer till sin APU. Vissa handledare har framställt en ökad kontakt som ett starkt krav. Däremot i Charlottenberg och Hammarö har handledarna uppgivit att kontakterna med skolorna fungerat utmärkt, om problem uppstått "tar vi genast kontakt med skolan och vanligtvis kan vi komma fram till en gemensam lösning". Vi återkommer i nästa avsnitt till ytterligare synpunkter från handledare.

Olika skolledningar synes ha förhållit sig på skilda vis. Somliga "förstår lärarnas krav" och har bistått med extra resurser samtidigt som de verkar ha bedömt kontakten mellan skola och företag som ytterligt väsentlig att satsa både tid och pengar på. Andra tycks ha sett frågan antingen som ett juridiskt problem, med hänvisning till skollag och förordning, eller som ett planeringsproblem från lärarnas sida.

"... löjligt att prata om de två timmarna, det finns ytterligare tid att tillgå, t.ex. kan instruktören ta elever på objektet,

som då frigör lärare som kan åka runt. Lärare kan också vikariera för varandra för att frigöra tid för tillsyn. Visserligen får man bara statsbidrag för 2 tim., men teoretiskt kan man åka runt 29 tim./v."

"Då eleverna är ute så är lärarna helt friställda för tillsyn."

På grund av stora avstånd i Värmland har skilda bedömningar gjorts. Skolledningen i Arvika framhöll vid vårt senaste besök att "det är bättre att kunna utnyttja lärarnas kunskaper i undervisningen än att ha dem ute på vägarna". Långt framskridna planer finns på att lägga tillsynstiden utanför lärarnas undervisningsskyldighet, som en särskild specialfunktion med extra lönepåslag.

Sammanfattningsvis vågar vi påstå att de flesta lärare, handledare och elever har ansett att tiden bör utökas, att kontakten är mycket väsentlig och att det tar tid att finna välfungerande former för samverkan mellan skola och arbetsliv. En svårighet verkar ligga i att strukturen förutsätter att alla elever har arbetsplatsförläggning samtidigt. Detta har visat sig omöjligt att åstadkomma, speciellt under lågkonjunktur. Även på de skolor som fått utökad tid via kommunen, räcker den, enligt utsago, inte till. Behovet syns omätligt; oberoende av mängd tid som anslås, verkar den vara otillräcklig.

Genom de exempel vi har givit kan man utläsa att man hantear tillsynsfrågan på skilda sätt och det förefaller oss som om, oavsett mängden tid, det är svårt för många att finna former för denna del av samverkan mellan skola och arbetsliv. Möjligtvis kan man förstå den strukturerade modell som OM-linjen har utarbetat som en konsekvens av deras långvariga erfarenhet av tidigare praktikorganisation.

Uppföljning av APU - och komplettering

Den planerade fördelningen av skolförlagd respektive arbetsplatsförlagd utbildning har medfört en bestämd storlek på skolornas resurser. När det har visat sig omöjligt att arbetsplatsförlägga i den utsträckning som planerats pga. konjunktnedgång, elevers olikheter, svårigheter för elever att komma till etc., måste skolförläggningen öka. Alla elever erbjuds de moduler som ingår i kursplanen - antingen skol- eller företagsförlagt. Många moduler byggs på varandra i de olika årskurserna vilket motiverar en kontinuerlig uppföljning och komplettering. Skolorna verkar inte ha haft någon beredskap - eller i någon större omfattning inplanerad tid - för att komplettera modulerna i åk 3. Tydligt utgick skolorna ifrån att de kunde fullgöras i större omfattning ute på företagen. Flera skolor har uppmärksammat problemet först när halva det tredje året har gått. Det är inte bara den vikande konjunkturen som spelar in vad gäller behovet av komplettering. Även den i vissa fall mycket stora spridningen bland eleverna och

då främst elever med ganska många påbörjade, men ej färdiga, moduler har aktualiserat behovet. På t.ex. FT-linjen har ytterligare ett problem uppstått. Många verkstäder har inte ett stabilt inflöde av viss typ av arbete vilket haft till följd att eleverna har fått vara med om mycket skiftande moment på sin/sina respektive APU-platser. Vid komplettering av innehållet på skolan har det således blivit "en rik flora av moment" som skall behandlas om man ser till en hel elevgrupp. Detta förhållande leder till planeringsproblem för lärarna. För skolkomplettering behövs resurser i form av lokaler, utrustning och framför allt lärarkraft, vilket de flesta skolor inte planerat för.

Många diskussioner vi tagit del av har rört byggelevs behov av komplettering. Har det månne att göra med branschens krav? Tidigare erfarenhet från byggtutbildning har visat att elevrekryteringen stiger vid högkonjunktur och sjunker när det blir sämre tider. Under försökstiden har rekryteringen varit god och bygglärare nöjda. Samtidigt förväntar de sig samma 'försämring' som vid tidigare konjunkturedgångar.

"Får vi svagare elever måste vi ha mer komplettering på skolan än hittills."

Vid Nobelgymnasiet i Karlstad visade det sig under våren 1991 att skolförläggning krävdes i större utsträckning än vad man planerat för pga. minskat byggande. En plan för komplettering gjordes upp snabbt för att elevernas skulle kunna "få sina moduler" i olika omgångar. Under försökets gång har lärarna upptäckt att vissa moduler inte skall ligga på APU t.ex. för murarelever. Försökstiden har visat att vissa moduler ges bäst på skolan, enligt lärarnas bedömning. Av den anledningen planerar skolan framgent att korta ned tiden för arbetsplatsförläggning i åk 2 - helt i linje med riksdagsbeslutet i juni 1991.

På några skolor har man ansett att byggelever kan komplettera i efterhand eftersom de ändå inte är färdigutbildade efter utbildningen. Branschen kräver för full lön minst 6 800 timmar i arbete. Komplettering kan ske på företag eller, då de fyllt 20 år, på AMU. En viss risk finns att lärarna skjuter elevens eventuella kompletteringsbehov på framtiden; de är ju ändå inte "fullvärdiga arbetare" eller får full betalning efter den treåriga utbildningen. På IN-linjen har vi stött på elever som på kvällstid kompletterat ej färdiga moduler på komvux.

Inom OM-linjen måste de elever som varit frånvarande viss tid under arbetsplatsförläggningen, ta igen tid. Såvitt vi förstår, har man inte i första hand betonat innehållsaspekten dvs. eventuella "förlorade" moduler, utan snarast "förlorad tid".

Inom IN-linjen, som förekommer vid elva skolor i åk 3, finns olika typer av komplettering efter APU. Två skolor har uppgivit att kompletteringen inte är något större problem; dels tar en del företag ett stort ansvar och dels kan elever få delta i skolornas uppdragsutbildning. Andra skolor har framhållit att elever får så

olika innehåll i sin APU, att skolan kanske måste införa någon form av standardprov. Åter andra lärare har följt upp elevers inlärning varje vecka och styrt in dem mot ofullständiga eller ogjorda moduler.

Ett exempel från NB-linjen kan få illustrera lärarnas ansvarstagande för elever under APU. Före tredje årets långa APU har lärare och elev tillsammans skriftligt formulerat mål för perioden. Eleven har med sig målen till sin arbetsplats och presenterat dem för sin handledare. Systemet har utvecklats under tredje året och är, som vi ser det, ett gott exempel på att lärare behöver tid att utveckla tekniker och metoder som kan systematisera och underlätta deras arbete.

Inom alla linjer förekommer det att vissa elever inte hinner med i samma takt som elevgruppen i övrigt. Vissa lärare har sett det som problem, medan andra ser det som naturligt. En fordonslärare i Årjäng får ge röst åt de förstnämnda:

"Vad gör man med elever som inte klarat modulerna i åk 1 och 2, och som i trean fortfarande jobbar med dem? En elev har hittills klarat 6 moduler i åk 1. Svaga elever "låser moduler" för andra. Hur skall jag kunna ha mage att säga till; att du får sluta med det här."

Svårigheten för lärare förstärks av att en del företag inte vill ta emot dessa elever; det blir i större utsträckning skolförläggning för deras del. Avsikten med att införa moduler var bland annat just att varje elev skulle kunna arbeta i sin egen takt. Under den tvååriga gymnasieutbildningen på fordonslinjen var det vanligt med stationsundervisning, där eleverna gick från station till station. Om samma system fortfarande bibehålls, kan vi förstå lärares syn på "att elever låser moduler".

Andra lärare har insett att varenda elev inte kan klara "normaltaket". Både inom IN-, FT- och NB-linjerna har vi erfårit att lärare ger elever uppgifter som sas. "tillhör" en tidigare årskurs. De har framhållit vikten av att behålla eleven inom skolan och att ge tillfällen till träning av färre moduler/moment "så att eleven känner att han åtminstone behärskar någonting ordentligt".

Många skolledare och lärare har kommenterat det förhållandet att "svaga elever" har tydligare än tidigare särskiljts just genom det lilla antalet avklarade moduler. Andra lärare har, å andra sidan, framhållit att de "svagare" eleverna i o m modulsystemet faktiskt får ett antal avklarade "basmoduler" och därmed en givande APU - något som fungerat motiverande för dem.

Ett av de nya inslagen i försöksverksamheten har varit tillkomsten av handledare. Särskilt i åk 3 med den stora andelen arbetsplatsförlagd utbildning, har de fått en viktig funktion. Deras uppgift är att undervisa eleverna, vara dem till stöd och introducera dem i det konkreta arbetslivet. Ute på arbetsplatserna är handledarna nyckelpersoner i den arbetsplatsförlagda utbildningen - de är, tillsammans med yrkeslärarna, direktkanalerna mellan skola och arbetsliv.

Rekrytering av handledare

Det har funnits och finns olika uppfattningar om vilka som skall delta i utbildningen. På vissa håll kan den enskilde personen anmäla intresse för att delta i handledarutbildning, medan på andra håll deltagare väljs ut av arbetsledning, fackorganisation, personalavdelning eller företagsledning.

Skolans personal framhåller vikten av att det är "rätt sorts personer" som är handledare; de som på "ett bra sätt kan instruera elever och har rätt inställning" till dem. T.ex. på IN-linjen i Hammarö och Karlstad rekryteras så väl "personer på golvet" som arbetsledare, medan i Kristinehamn de flesta handledare är arbetsledare och i Årjäng huvudsakligen kollektivanställda. På BY-linjerna i Torsby och Filipstad har lärarna sagt att både facket och byggmästarföreningen anser att det viktigaste är att någon på ett bygge ansvarar för eleven, t.ex. en platschef - inte nödvändigtvis de som arbetar direkt med eleverna.

"Platschefen har redan all kunskap som behövs."

Liknande tankegångar har bygg lärare i Arvika; det bästa vore om lagbasen ansvarade för eleverna. Detta bl a motiverat med att lagbasar oftare är stationära till skillnad mot byggnadsarbetare som är mycket mer rörliga. På t.ex. FT-linjen är det vanligt med småföretag varför det ofta är ägarna själva som deltar i handledarutbildningen. Elever däremot har ansett att för deras del är det bättre när mekanikern är handledare och inte verkmästaren.

Vid ett stort företag i Arvika (VME) har man medvetet rekryterat sina tre huvudhandledare just för att de är intresserade av och ser positivt på ungdomar. Två av dem är dessutom aktiva i ungdomsverksamhet. Dessutom finns ett flertal "underhandledare" - somliga med och andra utan utbildning. Som platschefen uttrycker sig om val av handledare:

"De ska ha de rätta ögonen, som han sa, gubben."

Generellt sett vågar vi påstå att det har varit svårt att rekrytera till handledarutbildningen och även att behålla deltagarna till kommande kurstillfällen. Anledningar till detta är av många slag;

sättet deltagarna rekryteras på har vi redan berört ovan. Till detta kommer att små företag ofta har svårt att avvara någon på arbetstid både till att handleda elever eller delta i utbildning, större företag med stor orderingång har inte tid, entreprenörsföretag som ofta flyttar runt, t.ex. på bygg- och VVS-sidan, har just på grund av detta svårt att delta. Å andra sidan kan redan utbildade handledare inom dessa områden komma någon annan skola eller andra elever till godo på annan ort.

Vid ett företag vi har besökt framkom att det tidigare fungerat bra under den tid då inbyggd utbildning förekom. Under försökstiden utsåg utbildningsledningen på företaget i samråd med skolans yrkeslärare 15 personer "från golvet" till att delta i handledarutbildning som gavs på annan ort. Av dessa har flera redan bytt arbete men det väsentliga i det här sammanhanget som vi vill framhålla är, att de kvarvarande som vid höstterminens start 1990 skulle fungera som handledare inte visste att de hade denna funktion när eleverna kom. På ett annat företag med lång erfarenhet av att ta emot elever uppger huvudhandledaren att det inte alls är svårt att rekrytera handledare. Dessa tycker det är roligt med den treåriga utbildningen, att eleverna nu i 3:an är mycket kunnigare än eleverna i den tvååriga utbildningen, att utbildningen är mer målinriktad vilket medför att "man som handledare måste planera jobbet bättre".

"Nu är det verkligen utbildning det är fråga om, just för att man utnyttjar den kompetens som vi på företaget har."

"Man engagerar sig mer i elevernas utbildning nu än tidigare. Förr var eleverna bara med och såg hur man gjorde, nu diskuterar vi mer med eleverna om vad vi gör."

Handledarutbildning och handledarfunktionen

Proposition 1987/88:102 föreslog att handledare skulle få en utbildning om sju dagar, för att få information om den nya utbildningen samt stöd att fullgöra sina uppgifter.

Variationerna i sättet att *organisera* handledarutbildning har varit stora. Utbildningen har antingen arrangerats av skolan själv eller i t.ex. Komvux regi. En uppdelningen av utbildningen, i olika perioder eller sammantaget vid ett tillfälle, har gjorts på olika sätt. Som exempel kan vi nämna att Nobelgymnasiet i Karlstad tidigare köpt utbildning av Komvux men från och med hösten 1990 genomför skolan själv utbildningen. Inom byggområdet försökte man att förlägga handledarutbildning centralt i Karlstad, för att underlätta deltagande. Försöket uppges inte ha fungerat. Presumptiva deltagare ansåg fortfarande att det var lika svårt att ta sig till utbildningsorten.

De flesta linjer och skolor hade i slutet av höstterminen 1990 genomfört 1 till 3 dagar, några få hade genomfört upp till 7 da-

gar. T.ex. vad gäller OM-linjen har utbildningen delats upp på två kurstillfällen omfattande fem respektive två dagar. På NB-linjen har man fått anpassa utbildningen till praktiken och ge en stor del av utbildningen individuellt ute på gårdarna eftersom dessa handledare har svårt att komma ifrån, särskilt om de har djur. Vad gäller skogsutbildningen har man börjat ge "modulpassad handledarutbildning" t.ex. i anslutning till maskinmoduler.

Den allmänna uppfattning som vi har mött i kontakten med företrädare både för skolan och arbetslivet är att handledarutbildningen är viktig, värdefull, ja, till och med "alldeles nödvändig". Både företagare, handledare och yrkeslärare har vittnat om att "utbildningen är ett måste för ett bra resultat". Och lärarnas erfarenhet efter de första åren är, att de handledare som är utbildade också är de som har fungerat bäst i sin handledarfunktion med eleven.

Vi har träffat handledare som gärna vill lära sig "konsten att lära ut" det man redan kan; de säger sig behöva pedagogisk utbildning i form av framför allt metodiska knep. En svårighet som framhållits har varit att handledarna själva kan sitt arbete så bra och att det "sitter i kroppen så stabilt" att det kan vara svårt att urskilja vad en elev i åk 1, 2 eller 3 skall lära sig av hela deras stora fond av kunnande. Om handledare har svårt att särskilja elevers inlärningsbehov på olika nivåer, finns en risk att de kräver fullgott yrkesmannaskap långt innan eleven haft någon som helst möjlighet att inhämta det. De glömmer därvid att eleven är under utbildning.

Vi ser det som självklart att de företag som har tidigare erfarenheter av utbildning, kanske egna företagsskolor, haft ett helt annat utgångsläge, vad gäller förståelsen av elevers stegvisa inläring än de som i och med försöksverksamheten tagit emot elever för första gången. Däremot innebär inte företagets erfarenhet av tidigare utbildning automatiskt att de tar till sig "det försöksvisa i försöksverksamheten" utan det kan lika gärna innebära en ovilja eller oförmåga till förändring.

Under våra besök har vi även mött inställningen hos en del handledare att det inte är "utbildning" de vill ha; det är snarast utvecklade kontakter med skolan som önskas.

"Är det nå't vi kan så är det vårt jobb. Det vi behöver veta är hur skolan ser på vår uppgift och vad vi kan bidra med. Hur vi skall ta emot eleverna, t.ex.?"

"Kan skolan ha något att lära oss?"

"De trodde inte att vi kunde något om eleverna. Rent praktiskt klarar vi oss men kunskapen om skolan är bra att få och nödvändig."

Kanske kan det vara så att handledare känner sig nedvärderade i sitt yrkeskunnande när skolans personal skall ge dem *utbildning*; de har snarare betonat vikten av att få information och kontakt och framför allt att få komma till skolan som miljö, för att bättre

förstå hur och vad eleverna fått lära sig före den arbetsplatsför-
lagda utbildningen – då handledarens utbildningsuppgift vidtar.

De flesta utbildade handledare vi talat med har framhållit att handledarutbildningen varit viktig på två sätt. För det första har de fått information om den nya utbildningen samt råd om hur de skall fungera som handledare och de är nöjda med kontakten med skolan och över att ha fått se hur den fungerar. De har sagt sig uppskatta delar av utbildningsinnehållet. Information om gymnasieskolan i stort eller om ungdomars utveckling har däremot inte uppskattats särskilt mycket. För det andra har flera handledare framhållit det väsentliga med att få tillfälle att träffa andra handledare och kunna diskutera de egna problemen som t.ex. modul-innehåll, uppläggning och gräns för godkännande av moduler. Ett större företag har även anordnat egna träffar för sina handledare. Vid dessa tillfällen har de förutom ovan nämnda frågor fått diskutera den sociala sidan av sin nya funktion.

I stort sett alla handledare är positiva till att ta hand om elever och de tycker att APU:n i den nya utbildningen är bra. Enligt deras sätt att se hinner eleverna lära sig mer och i en lugnare takt än i den tvååriga utbildningen. De anser också att kontakten med lärarna är viktig och positiv. På de företag som IN-linjens elever i Charlottenberg kommer till, framhåller handledarna att de har en tät kontakt med yrkeslärarna. Denna täta kontakt ser både lärare och handledare som en kontinuerlig handledarutbildning och -utveckling.

Flera handledare betonar vikten av att hitta meningsfulla uppgifter för eleverna; det får inte bli tråkigt, de skall inte bara stå och titta på. För att nå detta mål krävs en flexibilitet från såväl skolans som företagets håll. På ett företag uppger handledarna att en viktig uppgift för dem är att "fostra elever, t.ex. lära dem att hålla tider".

Inom omvårdnadslinjen synes handledarutbildningen fått en långt större positiv effekt än vad arrangörerna kunde tänka sig. Från flera håll har vi fått rapporter om den glädje och den uttalat positiva inställning som handledare, både inom hälso- och sjukvård, men kanske framför allt inom hemtjänst och social service, visat över att de äntligen fått delta i en fortbildningskurs. På låga nivåer inom serviceyrken, hör det till ovanligheterna att "få gå på kurs".

De flesta lärare vi kommit i kontakt med har varit positiva till handledarutbildningen och nöjda med handledarnas insatser under den arbetsplatsförlagda utbildningen. Citatet nedan, från FT-linjen i Torsby, tycker vi sammanfattar deras syn på handledarfunktionen.

"Handledarutbildningen har varit bra och positiv. Vi möter nu större förståelse för eleverna och deras behov men handledarna ställer också större krav på eleverna än tidigare."

Eleverna å sin sida är i stort sett mycket nöjda med den handledning de fått under APU men det varierar givetvis med person. En del handledare går igenom modulerna, diskuterar före godkännande tillsammans med elever, ser till att elever kommer runt på företaget osv. medan andra inte tar ett sådant ansvar. Två snickarelever i åk 3 som just självständigt satt upp inredning i ett kök säger:

"Det är bra om handledaren finns tillgänglig men inte är med hela tiden."

Definitionen av handledning och handledare är oklar. Den direkta handledningen av elever under deras arbetsplatsförlagda utbildning kan således ges både av personer som genomgått eller inte genomgått handledarutbildning. Om man ser handledaren som den som i stort ansvarar för elevens utbildning krävs det instruktörer i de konkreta arbetsmomenten. Om man å andra sidan ser handledaren som den som i alla lägen direkt skall instruera eleven behövs det ett oändligt antal utbildade handledare, något som är dyrbart eller knappast ens genomförbart. På ett företag underströk några utbildade handledare vikten av att även förmännen bör få kontakt med skolan för att få information om vad handledning egentligen innebär så att de bättre kan förstå handledarnas arbetssituation, åsikter eller uppfattningar.

I våra samtal med handledare har det ibland framtonat en *mot-sättning* mellan att vara fullt produktiv i sitt arbete och samtidigt vara handledare till eleven. Som ett par handledare säger:

"Det är svårt att följa moduler när man har produktionen att ta hänsyn till."

"Det klart det tar tid att ha elever ... det är därför förmännen borde gå på handledarutbildning för att förstå!"

Vi antar att de villkor under vilka arbetare/handledare arbetar avspeglar sig i deras inställning till handledning av elever. Handledares situation skiljer sig avsevärt beroende på om de har månads- eller ackordslön, om de arbetar enskilt eller i arbetslag eller vilken ersättning de får för sin handledning. Även vanan/ovanan att ta emot elever kan avspegla sig i handledarnas inställning. Handledarna på ett företag som IN-eleverna i Hammarö kommer till säger:

"Känner inte att det ställs krav, vi har alltid haft elever eller nyanställda med oss."

Dessa handledare hävdar också att handledarersättningen inte spelar så stor roll. Alla handledarpengar samlas nämligen i en gemensam pott som används för en studieresa för samtliga handledare. På andra håll ses däremot ersättningen som en personlig belöning för de insatser handledarna gör i utbildningen.

Ett samlat intryck är att det på sina håll varit svårt att rekrytera till och få handledarutbildningen att fungera på ett bra sätt. Många skolledare och lärare tror att det tar tid att bygga upp en fungerande organisation. Utbildning måste ges kontinuerligt efter-

som skolorna hela tiden "tappar" utbildade handledare. Konjunkturnedgången medför att redan utbildade handledare kanske avskedas eller permitteras. Å andra sidan kan det kärva ekonomiska läget i stället betyda att personalomsättningen minskar. Målet - att ha en stabil handledarkår - kräver flexibilitet. Det fordras en vilja till öppenhet i att pröva olika lösningar i fråga om innehåll, förläggning i tid, etc. Om en lösning passade bra ena året är det inte säkert att samma modell fungerar nästa år. Det gäller att anpassa sig till de möjligheter som personal inom olika branscher har att delta i utbildning. Till exempel kan det innebära att vissa delar förläggs till kvällstid eller helger. Dessutom "passar många lärare på att utbilda handledare" när de gör sina företagsbesök.

Formella och informella kontakter

Lärarkontakter i den egna skolan och med andra skolor

Som redan påpekats ovan är en väl fungerande och tät kontakt mellan skolan och arbetslivet en av de viktigaste förutsättningarna för att den arbetsplatsförlagda utbildningen skall fungera. Men även ett gott samarbete yrkeslärarna sinsemellan och mellan dem och lärarna i de allmänna ämnena är av stor vikt. Många lärare vi pratat med har tyckt att en av de positiva effekter som försöksverksamheten medfört är att lärarna börjat finna former för ett utökat samarbete. I flera skolor har lärarna börjat arbeta i lärarlag men även på de skolor där man inte infört detta säger de att man planerar mer tillsammans nu. Såväl lärare i karaktärs- som allmänna ämnen vill ha ett utökat samarbete mellan de olika lärargrupperna. Många yrkeslärare önskar att de allmänna ämnena i högre grad integreras i yrkesämnena. Men båda lärargrupperna tycker det är svårt att finna former för ett samarbete och man hänvisar vanligen till bristande gemensam tid. De allra flesta har framhållit att det förändrade arbetssätt som en integrerad undervisning utgör, måste få ta tid för att utvecklas. Dock har man redan på några skolor fått samarbetet att fungera, exempelvis i Charlottenberg där de jobbar i ett välfungerande lärarlag som har lyckats få eleverna att genom karaktärsämnena se behovet av de allmänna ämnena.

De olika linjernas lärare har haft kontinuerliga länsträffar, fast i varierande omfattning. T.ex. träffas FT-lärarna i Värmland 2-3 ggr per termin. Initiativet till träffarna hade tagits av lärarna själva före försöksverksamheten. Viktiga frågor som gräns för godkänt, undervisningsmaterial etc. har diskuterats och lärarna har ansett att träffarna har varit väsentliga. Man har delat med sig av sina erfarenheter, samordnat materialinköp och lånat utrustning av varandra - allt för att minska kostnaderna. Man strävar efter

att åstadkomma en så likartad FT-utbildning som möjligt i länet. SOU 1992: 25
Vissa skolor verkar ha större kontakt med varandra än andra och *Bilaga I*
de som inte har så mycket kontakt säger sig vilja öka den.

Yrkesråd och branschorganisationer

Ett annat kontaktorgan för att underlätta samarbetet mellan skola och arbetslivet är de lokala yrkesråden. På många håll vittnar både skol- som arbetslivsrepresentanter om att försöksverksamheten inneburit en vitalisering och förbättring av yrkesrådets funktion. Genom att de endast är rådgivande, har ständigt frågan uppkommit om och om igen hur yrkesrådets status skall kunna höjas. En tankegång som en skolledare uttryckte var att man skulle skriva in i skolplanen hur skolans arbetslivskontakter bör se ut.

Yrkesråden fungerar olika väl inom olika branscher. På de flesta håll har de fungerat relativt bra vad gäller t.ex. FT-utbildningen, men på några orter har yrkeslärare sagt att de vet inte om att det något yrkesråd existerar. På IN-utbildningens område har de flesta lärare sagt att yrkesråden fungerar dåligt utom på tre orter där de fungerar mycket bra. Där har yrkesrådet varit till stor hjälp vid inköp och utvärdering av utrustning. Byggsidans yrkesråd är på det flesta orter aktiva och fungerar bra.

Yrkeslärarna säger sig ha liten eller ingen kontakt med branschorganisationerna. Detta gäller såväl arbetstagar- som arbetsgivarföreträdare och central respektive lokal nivå. FT-lärarna har t.ex. haft få kontakter med MAF. BY-lärarna har haft bra kontakter med yrkesnämnden och byggmästarföreningen. Lärarna på IN-linjen har, med något enstaka undantag, inte haft någon kontakt alls med Metall och enligt deras utsago har VF givit viss information på endast två orter. Några IN-lärare i Arvika säger:

"Vi minns när vi var på kurs för 3-4 år sedan och VF pro-pagerade för reformen, det skulle inte bli några problem ef-tersom kompetens och utrustning fanns ute i svensk indu-stri. Det stämmer ju, men den som stod och pratade hade inte varit på verkstadsgolvet och pratat med de som har hand om produktionen."

Även några handledare i Filipstad har dåliga erfarenheter:

"Det är tur att man får veta något om utbildningen från skolan, för Metall och VF har vi hört mycket lite ifrån."

Handledare i Arvika, Karlstad, Hagfors och Grums betonar däremot motsatsen. De anser att Metall har visat intresse för utbildningsfrågor såväl centralt som lokalt och på sina håll engage-rat sig mera än tidigare i yrkesrådets verksamhet.

Inledning

Hittills i vår rapportering har vi framför allt uppehållit oss vid de förutsättningar som underlättat eller försvårat genomförande av den treåriga försöksutbildningen. Men - gymnasieskolan är till för eleverna, för deras utbildning och kanske framtid. Elevernas synpunkter är naturligtvis intressanta och väsentliga att ta del av samtidigt som vi måste hålla i minnet att de inte har någon annan utbildning än sin egen att referera till. Att vi har valt att lägga elevrösterna mot slutet av texten beror inte på att deras synpunkter inte är väsentliga. Tvärtom. Men deras åsikter bör kunna relateras till de skilda orternas olika förutsättningar och till elevernas linjeval. I annat fall bli inte utsagorna särskilt intressanta.

Arbetsplatsförlagd utbildning

Generellt är eleverna positiva till den arbetsplatsförlagda utbildningen. Som särskilt positivt har de framhållit att de fått lära sig att ta ansvar, fått lära känna olika arbetsplatser - både kunskapsmässigt och socialt.

"Klart att det är mycket bättre att vara ute på bygget. Där lär man sig allting från grunden."

"En får lära sig knep och sånt som en aldrig får lära sig i skolan."

"En får vare med och jobba som en vanlig arbetare."

"En kan kallett utbildning för en lär sig ju nåe."

Liksom de flesta studerande inom andra utbildningar, har gymnasieeleverna uppskattat mycket att få delta i "det verkliga livet". Skolkunskaper kan förstås på ett nytt sätt då de sätts in i ett yrkessammanhang. Det är oftast endast en eller ett fåtal elever som placeras på samma arbetsplats. Därigenom kan den egna arbetsinsatsen och ansvaret för den egen utbildningen tydliggöras för eleven.

"Det är bra, en lär sej möe öm en vill."

Eleverna har också uttryckt sin tillfredsställelse över att bättre förstå arbetslivets sociala sidor. Att ingå i en gemenskap, att tillhöra ett arbetslag, att veta vad som är gångbart eller inte är även det viktiga yrkeskunskaper. Som en elev uttryckte sig:

" man lär sig att inte sitta på verkarn's stol."

Kritiska röster finns givetvis också. Vissa elever har erfarenhet av "att sättas på skitjobb och vägrar man stämpas man som slö". Flera elever har ansett att värdet med den arbetsplatsförlagda utbildningen är helt beroende på typen av arbete.

"Kommer det inte in några bilar för reparation så får vi ar-

beta med våra egna bilar eller skruva på en veteranbil som står i verkstan".

SOU 1992: 25
Bilaga 1

De som bara "får stå bredvid och titta på" är naturligtvis missnöjda. APU blir med nödvändighet olika för olika elever - somliga får stort eget ansvar och andra får ofta stå bredvid. Några handledare har sagt att de gör en snabbedömning av en ny elev och ger honom uppgifter därefter. En handledare säger:

"En får ju vare mänsklig å sätt döm ilag med nå'n som kan nå't."

Gren- och variantval

För att kunna göra val till en viss gren eller variant, är det väsentligt med fyllig information före valet. En del elever vi talat med har varit mycket besvikna över skolans sätt att presentera linjens skilda grenar. Inom t.ex. BY-linjen har eleverna uppgivit att trävarianten är populärast, därefter kommer murare, betong/armerare och minst populärt sägs anläggningsarbete vara. På en skola vi besökt, hade de flesta eleverna valt trävarianten. "Snedvalet" med för många sökande till trävarianten innebar att betygen i de allmänna ämnena blev utslagsgivande - något som upplevdes som en orättvisa. Flertalet elever som fick utbildningsplatser inom andra varianter än trä, var dock i åk 3 nöjda med sin utbildning. Under sin arbetsplatsförlagda utbildning hade dessa elever insett att det är hela arbetslaget som räknas och att det inte är självklart att snickarna har högst status. Kanhända har preferensen för trävarianten med yrkenas status att göra; snickararbete är "rent" och ett gammalt hantverk, liksom muraryrket. Ett ytterligare motiv som eleverna uppgivit var att lärarna inte kunde ge bra introduktion till andra varianter än "trä" för att de inte har tillräcklig kontakt med yrkeslivets utveckling. På den skola vi nämnde nyss, visade det sig att de flesta lärarna i åk 1 hade bakgrund som snickare. Vi kan anta att ett "trätänkande" omedvetet överförs till eleverna.

För många elever baseras inte valet på faktiska yrkesplaner utan snarare sociala faktorer; elever vill inte lämna klasskamrater eller framför allt hemorten. Som en elev säger:

"Det borde vara fler grenar i Torsby, en vill ju inte flytte till Karlstad."

Treårigheten och allmänna ämnen

De flesta elever på de flesta linjer har uppgivit att de anser att två års utbildning vore nog. De är i många fall skoltrötta och vill hellre tjäna pengar under det tredje året. Vi har hört många ele-

ver säga att de bidrar en hel del till produktionen under sista året så de borde få betalt. En IN-elev säger:

"Det vore roligare och bättre om man fick en premie då man har ansträngt sig mer än vanligt. Jag känner mig som deltagare i produktionen - det är inte utbildning - även om resultatet blir kunskaper."

Å andra sidan har många insett de fördelar som ett tredje utbildningsår innebär. Dels lär de sig helt enkelt mera med längre utbildning, dels får de fler timmar (kravet på minst 6 800 timmars arbete) och dels tror de att det blir lättare att få jobb.

"Treårigheten gör att man kan jobba sig in på ett företag och få bättre ingångslön."

Många elever arbetar på sommarlov och annan ledig tid på de företag där deras APU är förlagd. Möjligen kan detta underlätta framtida anställning - och samtidigt samlar eleverna timmar. Ett fåtal elever nämner möjligheten till högskolestudier som ett plus. OM-linjens elever utgör ett undantag i detta avseende. Flera OM-elever har planer på att gå vidare till högskolestudier jämfört med andra linjers elever.

I Värmlands län har man enats om en gemensam plan för fördelning av de allmänna ämnena med störst antal timmar i åk 2. Genomgående har eleverna hävdats att allmänna ämnen måste yrkesanknytas. Detta gäller svenska, matematik och engelska; ämnen som eleverna säger sig förstå att de behöver eftersom många manualer, instruktioner m.m. är skrivna på engelska. Men samhällskunskap "det kan utgå" och ses som "mindre viktigt". Vad eleverna kommer att tycka om religionskunskap, som skall införas i framtiden, vågar vi inte ens tänka på.

Länets gemensamma plan tillämpas inte vid naturbrukslinjen. NB-elever kan flytta till andra skolenheter belägna utanför det egna länet vid grenvalet. Av den anledningen har skolorna behållit "ordinarie" fördelning. Här kan vi inflika ett exempel på lokalt initiativ - oberoende av kursplan. NBJs-elever i Värmland erbjuds extra timmar i ämnet idrott i åk 3. Skäl uppges vara att det tunga arbetet inom jord och skog kräver en god fysik.

Försöksverksamhet i allmänhet innebär i sig att formerna för verksamheten inte är utprovade, att mycket prövas, förkastas, omprövas, får nya strukturer etc. Vi har hört många treårselever säga att de känt sig som "försökskaniner". Det har varit en hel del problem med kursplaner, moduler, utrustning, kompetensbevis och godkänthetsgränser m.m. innan verksamheten nu börjat hitta sin form och det har drabbat eleverna. Alla oklarheter har också lett till att eleverna fått eftersläpningar från tidigare årskurs vad gäller avklarade moduler. De ser med lite avund på kamraterna i åk 1 och 2 som har en mer fungerande utbildning enligt deras sätt att se. Många lärare har haft samma uppfattning och en lärare sade under våren 1991:

"3:an nu är en stryckklass - de har fått stå ut med mycket."

Reformarbetet - en process

Försöksverksamheten fick en flygande start läsåret 1988/89. Beslutet kom skolorna tillhanda när föregående termin just avslutats och de flesta lärare var på väg att påbörja sina sommarlov. Planeringen inför den nya utbildningen skedde under hektiska dagar och på många håll tog man även till fritid. Vid höstterminens start fanns delar av kursplanerna klara; i de flesta fall enbart för årskurs 1.

Styrdokumentet var förmodligen någorlunda förankrade hos skolledning m.fl. men hade knappast nått ut till "skolans gräsrotter" - lärarna. Naturligt nog kände en del misstro mot beslutet om den snabba starten i försöket - ett förhållande många lärare vittnat om. Osäkerhet om vad utbildningen skulle leda till, svårighet att ge korrekt information till elever och deras föräldrar, diskussioner om behörighet till högre studier och inte minst den ökade förläggningen av undervisning utanför skolans lokaler med allt vad det innebar av nya "roller" och kontakter, medförde en misstro mot skolmyndigheter, kaos och på sina håll närmast förtvivlade och/eller upprörda reaktioner. Moduler var då ett nytt begrepp som ingen riktigt visste innebörden av. Beslutet om att karaktärsämnen inte skulle betygsättas i ett graderat system, gjorde många yrkeslärare, minst sagt, förvånade. När så småningom läro- och kursplaner förelåg, ansåg många lärare - och handledare - att målen var orealistiskt högt ställda.

"Läroplan är ett resultat av teoretiskt tänkande, inte av praktisk verklighet."

Vid våra avslutande skolbesök under våren 1991 uppfattade vi en lugnare tillförsikt. De problem som ju alltid uppstår tycks nu vara lättare att bena upp, vilket gör dem enklare att hantera. Många, men inte alla, lärare har framhållit att de börjar känna en större tillförsikt inför kommande förändringar och att de litar på sin förmåga att hantera nya situationer. Framför allt beträffande APU har lärarna visat en ökad säkerhet - eller om man så vill, professionalitet - i att identifiera olika faktorer som påverkar möjligheten att genomföra den.

De allra flesta strävade i inledningsskedet efter att efterleva alla de regler som uppställts i utredning, proposition, läroplanen m.m. Denna "regelefterlevnad" har förbytts i en mindre vördnadsfull inställning till styrdokumentet. Självklart försöker man att följa givna direktiv men, som vi ser det, så har försökstiden inneburet en "träning i decentralisering". Med målen någorlunda klara och efter en form av förutsättningsanalys, så tycks man arbeta "efter eget huvud" och lita till sin professionalitet i större utsträckning än för några år sedan. Detta är givetvis en sanning med modifikation och gäller inte samtliga, men vi har sett ten-

densen på flera håll. Vi har tidigare rapporterat om ökad tid för idrottsämnet inom NB-linjen, minskad APU då förutsättningarna ändrats, handledarutbildning som förlagts hemma hos handledare eller på kvällstid m.m. - alla kan ses som exempel på ovanstående förändringsprocess.

Som vi ser det så värjde man sig med tiden alltmer på skolorna för att en enhetlig modell för reformen "lades över verkligheten". I stället har praxis alltmer fått utgöra startpunkten och den föreslagna modellen har anpassats till verklighetens krav och rådande förutsättningar. Vi anser att man på många håll tagit chansen att pröva olika förhållningssätt under försökstiden.

Det mest utmärkande för denna utbildningsreform har varit att skola och arbetsliv gemensamt skall ansvara för elevers utbildning. I och med detta steg, möts två världar med olika historia, traditioner, mål och uppgifter. Arbetstidens primära uppgift är att producera varor eller tjänster medans skolans uppgift framför allt inriktas på att utbilda och socialisera elever. När reformens grundtanke - att allt inte skall eller kan läras i skolan - skall förverkligas, krävs det från båda sidor ett tillmötesgående och en lyhörd anpassning. Yrkeslärarna har visserligen rekryterats från arbetslivet, men har genom sin lärarutbildning och lärartjänst vant sig att se skolan som sin primära arbetsplats. Före ÖGY-försöken var den pedagogiska gärningen huvudsakligen förlagd till skolan; skolregler och skolpolitik var och är det alla i skolan har att rätta sig efter. Skolvärlden sågs av många som en överblickbar och hanterlig verklighet. Under senare år har principen om en *gymnasieskola för alla* givit lärare signaler om att alla elever skall få plats i skolan. Arbetstidens å sin sida omfattas av den gemensamma principen att det är produktionen, orderingången eller, vad gäller offentliga sektorn, verksamhetens förutsättningar som är de styrande principerna. Detta faktum har förstärkts under konjunktur-nedgången.

En motsättning kan skönjas mellan utbildningens yrkesförberedande mål och principen om en gymnasieskola för alla. Till detta kommer de studieförberedande målen - något som inte underlättar problemen. Ytterligare en annan aspekt på utbildningen gav oss en rektor som ansåg det vara alltför smalt att utbilda elever till arbetstagare. Hans åsikt var att många elever inom exempelvis EL-, FT- och NB-grenarna kommer att ganska raskt efter genomgången utbildning vara egna företagare. Då behöver de kunna juridik, ekonomi, ekologi osv. - något som kommer till korta inom nuvarande utbildningar.

Om skolan "litar på" företagets möjligheter att ge eleverna det de behöver, har tilltro till den kompetens som finns inom företagen, tycks inga större problem uppstå. Svårigheter visar sig i de fall skolan upprätthåller synen på att endast inom skolan kan eleverna lära sig det kunnande som krävs för ett visst yrke. Det eleverna kan uppnå inom skilda företag är i såna fall "mängdträ-

ning" eller "tillämpning av skolkunskaper". Andra svårigheter har visat sig i samband med att lärare haft en bestämd ambition att "ge eleven rätt modul" ute i arbetslivet. Om inte aktuell modul kunnat genomföras där elever vistats, kan bedömningen bli att "arbetsplatsen inte fungerar som planerat".

De två världarna har mötts med anledning av den arbetsplatsförlagda utbildningen – ibland med tilltro och ibland med misstro om varandras möjligheter att erbjuda eleverna bra utbildning. Någon uttryckte sig så här apropå handledarutbildningen:

"Här gäller det verkligen att två helt skilda världar med olika synsätt skall mötas i en situation som innebär att båda parter måste bjuda till och ta in den andres sätt att se. Förhoppningsvis hamnar de inte i en professionell strid. Vad som krävs är både öppenhet och en form av ödmjukhet från båda hållen."

Denna ömsesidiga anpassning har krävt stora arbetsinsatser, men som vi tidigare rapporterat, har nya horisonter öppnats för båda parter – kanske framför allt för skolans personal. Många yrkeslärare har sagt att de glatt sig åt att få anledning att återknyta kontakter med sitt forna arbetsliv, även om mycket förändrats. En insikt har varit att den egna kompetensen ibland är otillräcklig och på många håll har kravet på ökad fortbildning rests.

En fråga som debatterats mycket är den om APU är att betrakta som utbildning eller praktik. Styrdokumenten betonar inlärning, men alla de hinder som kan föreligga kan medföra att det mest liknar praktik.

"Viktigt att det verkligen blir utbildning. Det försöker vi verkligen eftersträva. Eleverna vill göra nåt praktiskt, inte bara stå och titta på, men det är svårt att få ihop med produktionskraven."

"Det är lika bra att säga det att den arbetsplatsförlagda utbildningen är ett mellanting mellan APU och miljöpraktik fortfarande. Det tar nog hela 90-talet att få det att fungera."

De två citaten ger en god illustration till de problem som klarlagts under försökstiden vad gäller synen på APU.

Om ansvar, kvalitet och decentralisering

Många lärare och andra har gjort enorma insatser under försökstiden och många har avsatt delar av sin fritid. Flera har rapporterat att det varit en stor tillfredsställelse med och glädje i att vara med om "att skapa en bättre utbildning". Samtidigt har det varit enormt slitsamt och en omöjlig situation i längden.

"Jag har varit färdig att säga upp mig gång på gång under de senaste tre åren men hur det nu är så är det väldigt spännande också."

Vi har träffat på ett ytterst litet fåtal av skolpersonal som inte låtit sig inspireras av allt det nya och alldeles särskilt av arbetsplatsförläggningen och därmed sammanhängande frågor. De allra flesta har framhållit att utbildningens kvalitet har ökat, att det "har lett till en rejäl uppdatering på yrkessidan som vi inte vill vara utan" och att man inte vill återgå till tvåårig utbildning. Vid en skola som ligger granne med ett gymnasium med studieförberedande linjer fick vi höra talas om att man där uttryckt sig om försöksverksamheten som "att det var som att kasta pärlor för svinen". Vi håller det för troligt att personalen vid de yrkesförberedande linjerna har glatt sig enormt över och fått "råg i ryggen" av att få vara i centrum av reformen. Den uppmärksamhet som riktats mot denna del av utbildningssystemet har bidragit till en yrkes stolthet hos både lärare och skolledning.

Att yrkesutbildningen nu beslutats bli treårig och därmed mer likvärdig med övriga gymnasielinjer har också ökat yrkeslinjernas status. Till detta kommer skolpersonalens tillfredsställelse över att eleverna blir ett år äldre än tidigare och att de blir mer allmänbildade. Några har dock framfört en oro över att utbildningen kan bli alltför teoretisk. Endast en enstaka person, en syfunktionsnär, har offentligt hävdat att "det är fullständigt tillräckligt med tvåårig utbildning för yrkes elever". En sådan inställning kan, i det lokala sammanhanget, utgöra en effektiv bromskloss för fortsatt utvecklingsarbete och föranleder dessutom energikrävande diskussioner för de närmast berörda. Ett par skolledare ser betydelsen av att lärarnas ansvar ökar - eller "borde göra det". Dessvärre har en rektor sett tecken på att ingen lärare "vill vara chef" och att alla "väntar på order" t.ex. för att få kallelse till konferens. Ett sådant beteende kan kanske förstås som en konsekvens av en tidigare styrningsmodell där alla beslut utgick från centrum. I ett decentraliserat system förväntas var och en ta ansvar för fortsatt utveckling. Det är det lokala kollegiet, lärarlaget eller enskild lärare som, med de förutsättningar som är specifika för just deras situation, som tillsammans skall komma fram till fungerande och godtagbara lösningar. Ingen utanför det lokala sammanhanget kan "ge order om" hur de skall bete sig. Visserligen kan tips och idéer spridas, men det måste vara de lokala agenterna som kommer överens om att "nu gör vi så här".

Utifrån våra erfarenheter vill vi framhålla några punkter som genomsyrat den treåriga försökstiden.

- * Den nya utbildningen innebär en kvalitetshöjning.
- * Flexibilitet krävs från alla håll genom att nya förutsättningar ständigt uppkommer.
- * Olika lokala förutsättningar måste få leda till lokala lösningar.
- * "Ödmjukhet krävs från de båda världarna".
- * Tilltro till egen och framför allt andras kompetens måste till för att eleverna skall få bästa möjliga utbildning.

1 Uppdraget

I UGY:s första rapport (SOU 1989:90) ingick som bilaga en separat studie av ÖGY i Blekinge. I studien redovisades bl.a. beslutsprocessen i berörda kommuner samt de problem skolhuvudmännen haft beträffande information, lärarfortbildning, ombyggnad av lokaler samt anskaffning av utrustning. Även till UGY:s andra rapport (SOU 1990:75) gjordes en särskild studie i Blekinge framför allt avseende handledarutbildning och kommunernas kostnader för denna. Vidare beskrevs problemen kring anskaffning av APU-arbetsplatser och omfattningen av arbetsplatsförlagd utbildning i åk 1 och 2. Denna rapport redovisades inte separat och vissa delar av den rapporten återges därför här.

I föreliggande rapport tas följande frågor upp till belysning och diskussion

- gren- och variantuppdelningen
- genomströmning och studieavbrott
- arbetsplatsförlagd utbildning - innehåll, omfattning, organisation
- handledarutbildningen
- modulkurser i ett årskursorganiserat skolsystem.

Rapporten redovisar i första hand erfarenheter från de fordonstekniska (FT) och industriellt tekniska (IN) linjerna. En separat analys av problemen kring s.k. B-formsundervisning har gjorts. Utöver huvudtemat behandlas vissa frågor kring varianten "teoretisk komplettering" och OM-linjen.

Analysen har gjorts i form av fallstudier där några väsentliga delfrågor har studerats ingående och redovisats mycket konkret. Däremot gör studien inte anspråk på att vara heltäckande. För huvuddelen av rapporten svarar skolinspektören Nils Hansson. Kapitel 8 har skrivits av biträdande skolinspektör Sune Askaner medan rektor Hans Hansson svarat för kapitlen 7 och 9.

2 Organisation 1988-90

SOU 1992: 25

Bilaga 2

Den totala organisationen i åk 1 läsåret 1988/89 i Blekinge för försökslinjerna enligt det slutgiltiga beslutet var¹

	Ka	Ry	Kn	Sg
FT	32	16	16	8
IN	16	32		
VLBU			30	
OM	30		30	(Landstinget huvudman)

Organisationen blev inte fylld och den 15 september 1988 fanns följande antal elever på försökslinjerna

	Ka	Ry	Kn	Sg
FT	32	14	16	8
IN	14	22		
VLBU			30	
OM	30		30	

Ka	Karlskrona
Ry	Ronneby
Kn	Karlshamn
Sg	Sölvesborg

FT	Fordons- och transportteknisk linje
FTBK	gren bilteknik
FTML	gren maskin- och lastbilsteknik
FTFTFS	variant fordonssystemteknik

IN	Industriell teknisk linje
INBE	gren bearbetningsteknik
INUH	gren underhållsteknik

VLBU	Treårig vårdlinje, gren för omsorger om barn och ungdom
VLBUBO	variant barnomsorg

OM	Omvårdnadslinje
OMOM	gren omvårdnad
Åk	Årskurs

APU	Arbetsplatsförlagd utbildning
-----	-------------------------------

Redan i åk 1 var organisationen en smula oekonomisk men det berodde helt på att vissa studievägar inte lockade tillräckligt med sökande. På grund av att elever avbröt sina studier men också pga. att elever flyttade till annan ort för att få tillfälle att gå en speciell gren minskade antalet elever i åk 2 till följande (15 sept. 1989)

¹ I tabellerna och i den fortsatta texten används förkortningarna.

	Ka	Ry	Kn	Sg
FTBK	13	13	13	5
FTML	9			
INBE	8	10		
INUH		7		
VLBU			27	
OM	27		26	

Studieavbrotten behandlas mer detaljerat på sid 6.

Inför åk 3 tunnades organisationen ut ytterligare. Utöver avhoppet decimerades elevantalet genom att några valde att repetera åk 2. Det var framför allt elever som dels hade klarat ett litet antal moduler i huvudämnet, dels saknade betyg i ett eller flera allmänna ämnen. Framför allt berodde dock uttunningen på uppdelningen av grenarna i fler varianter. Den 15 september 1990 hade Blekinge följande elevantal och organisation i åk 3.

	Ka	Ry	Kn	Sg
FTBK	5 (16)	6 (16)		4 (8)
FTML	6 (16)			
FTBKFS			12 (16)	
INBE	8 (16)	9 (16)		
INUH		7 (16)		
VLBUBO			7 (30)	
HSE-kompl			20	
OMOM	26 (30)		25 (30)	

() anger utlagda elevplatser

Ser man till klassfyllnaden delas linjerna upp i två grupper, å ena sidan OM och å andra sidan övriga. Genom att OM-linjerna uppfattas som ogrenad och genom att linjen haft få avhopp finns av ursprungligen 60 studerande fortfarande 51 kvar.

Även VLBU har få avhopp, men genom att eleverna fått välja mellan två alternativ - alternativkursen HSE-komplettering och varianten barnomsorg - har det blivit en restgrupp på sju elever som endast genom dispens fått fullfölja sina studier på hemorten. Alternativkursen HSE-komplettering har för övrigt vållat en hel del diskussion som behandlas närmare i kapitel 7.

Den stora uttunningen har emellertid skett på IN och FT, på IN framför allt genom avhopp, medan för FT:s del såväl avhopp som gren- och variantuppdelningen skapat de små elevgrupperna. I Karlshamn erbjöds eleverna på FT dels bilteknik dels varianten bilsystemteknik.

Samtliga valde variantkursen och trots att denna också hade sökande från andra skolor kunde alla Karlshamnselever beredas plats. Resultatet blev alltså att bilteknikutbildningen fick slopas i åk 3.

Redan när detta skrivs står det klart att gymnasieskolan får mycket färre studiealternativ i slutversionen än i försöksverksamheten. Erfarenheterna från försöken pekar entydigt på att en organisation med många grenar och varianter blir dyrbar.

På de flesta linjer minskar elevantalet från åk 1 till åk 3 i försöksklasserna. Dels beror detta på de rika valmöjligheterna med många grenar och varianter i högre årskurs dels på att elever avbryter sina studier eller väljer att gå från en treårig försökslinje till en parallell tvåårig reguljär linje. Någon klar bild av elevströmningarna går inte att få om man bara ser till statistiska siffror vid olika tidpunkter och därför har vi valt att i Blekinge följa två elevgrupper från studiestarten i augusti 1988 till höstterminens slut 1990. De studerande elevgrupperna är två FT-klasser i Karlskrona och två IN-klasser i Ronneby.

I dessa fall finns inga parallella tvååriga utbildningar vilket gör att man slipper den störning som avhopp till en parallell tvåårig utbildning utgör. Den formen av linjebyte innebär ju inte något studieavbrott, men blir registrerat som sådant när man bara studerar ÖGY-linjerna.

3.1 FT-linjen i Karlskrona

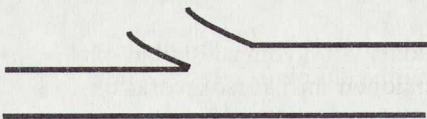
I februari 1988 sökte 36 elever i första hand till tvåårig fordons-teknisk utbildning i Karlskrona. I mars fick de besked om att de sannolikt skulle tas in på en treårig försökslinje och de sökande fick möjlighet att korrigera sina val. Några avhopp från studievägen blev det inte utan i stället tillkom någon som sökt annan tvåårig linje varför totalt 37 sökande på förstahandsval och nio på lägrehandsval fanns vid intagningen i juli.

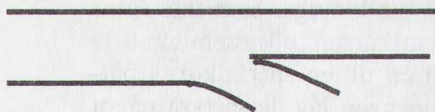
Av de sökande togs 32 in, en tackade nej, och när terminen började i augusti fanns 31 elever varav en kvinnlig. Två av eleverna saknade fullständig behörighet och antogs på "fri kvot". Genomsnittsbetyget från 9:an var 2.36. Av de antagna hade 22 läst allmän kurs i matematik med genomsnittsbetyget 2.7, medan nio läst särskild kurs.

Skolans bedömning är att elevgruppen var normal för fordonslinjen, dvs. eleverna hade måttligt hög betygsnivå men så gott som alla hade valt fordonsutbildning i första hand.

För att den fortsatta redovisningen av elevernas väg genom gymnasieskolan skall bli överskådlig redovisas händelserna i ett flödesdiagram på sidan 128.

I diagrammet representeras tillskott av elever som hack på ovansidan

Varje händelse redovisas med en siffra i diagrammet och händelserna beskrivs nedan med angivande av motsvarande siffra.

Den första händelsen (1) inträffade den 7 september då gruppen kompletterades genom att en reserv antogs.

Övriga kompletteringar gjordes den 7 november (2) då ytterligare en flicka började och strax efter vårterminsstarten tillkom ytterligare två elever (3).

Under höstterminen slutade sex elever varav tre i oktober (4-6) och tre vid terminsslutet (7) då bland andra den kvinnliga eleven som antogs i november avbröt sina studier.

För fem av avbrytarna var orsaken studiesvårigheter och bristande intresse vilket tog sig uttryck i dålig närvaro. Dessa elever gick till ungdomsuppföljningen.

För en av eleverna som slutade i oktober var skälet att han fick arbete hos sin far som då etablerat sig i ett nytt företag.

Av de fyra elever som togs in som reserver är en kvar i åk 3. Övriga gick i skolan fyra veckor, en termin resp tre terminer.

Under våren i åk 1 hände inget förrän strax före terminsslutet, då två elever slutade (8) och under sommaren efter åk 1 slutade ytterligare en (9) av de totalt 35 eleverna som påbörjat studier i åk 1, därmed var 26 kvar. Av dessa 26 valde fyra att studera transportteknik i åk 2 (10). Transportteknisk utbildning finns inte i Blekinge (kommer ev. ht 1991) varför dessa elever lämnade skolan för att fortsätta i Kristianstad. Den transporttekniska utbildningen är populär och det är konkurrens för att komma in. Av sju sökande från Karlskrona blev alltså fyra antagna. Deras genomsnittsbetyg från åk 9 var något högre än för gruppen som helhet, 2.55 resp. 2.36.

Kvar i åk 2 vid höstterminsstarten fanns 22 elever av vilka 20 fullföljde årskursen. Två slutade i februari (11) med motivet att de inte trivdes med utbildningen. En av dem fullgör sin värnplikt vid flyget. Den andra var kursens enda flicka, hon tyckte fordons-tekniken var svår och valde att gå över till en mjukare sektor. Hon praktiserar hösten 1990 på en fritidsgård och uppger att hon "trivs som aldrig tidigare".

I skarven mellan åk 2 och åk 3 decimerades elevgruppen kraftigt.

Tre elever (12) hade inte klarat ett rimligt antal moduler och hade dessutom slarvat med de allmänna ämnena. Dessa valde i samråd med sina lärare att gå om åk 2.

TVå elever (13) avbröt studierna och återfinns nu som lagerarbetare resp. vaktmästarpraktikant. Båda bedömde att de hamnat fel. Slutligen valde fyra (14) att gå till utbildningar som inte finns i Karlskrona. Två elever valde variantkursen bilsystemteknik i Karlshamn, en gick till flygteknik och en till en specialkurs i båtmotorteknik. Ser man till intagningspoängen låg dessa fyra något över genomsnittet med 2.6.

De elever som valde att repetera åk 2 är intressanta såtillvida att de belyser konflikten mellan årskursskolan och modulsolan. I en renodlad modulsola behövs inga årskurser men de allmänna ämnena är årskursindelade och samma gäller fackteorin. Efter hand har dessa tre elever visserligen avbrutit sina studier men den principiella konflikten finns kvar och belyses närmare i fortsättningen.

Kvar i åk 3 finns 11 elever av vilka sex valt varianten bilteknik och fem inriktat sina studier på tunga fordon. Intressant är att konstatera att tre av dessa 11 valt fordonsutbildning i andra hand och alltså inte tagits in på sitt förstahandsval.

Hur de kvarvarandes studier i årskurs 3 är organiserade behandlas närmare i kapitel 4, men här skall något utvecklas frågan om årskurs contra moduler för gruppen ifråga. Alla 11 var klara att börja läsa allmänna ämnen och fackteori i augusti men alla var inte klara med så många moduler att de kunde börja sin APU direkt vid höstterminens början. Några blev utplacerade i september men en först i december och en har vid höstterminsslutet ännu inte påbörjat den arbetsplatsförlagda utbildningen i åk 3. När dessa elever gått tre läsår i juni 1991 har de inte klarat ett rimligt antal moduler och frågan uppkommer då

- skall de sluta skolan med det begränsade antal moduler de klarat av på tre år?
- skall de fortsätta under hösten 1991 till de fått ett acceptabelt yrkeskunnande?

Lärare och skolledning är osäkra på vilken väg man skall välja men lutar åt den senare lösningen. Genom att de berörda eleverna inte har några teoriämnen kvar att läsa kan de delta i APU 40 timmar i veckan till hösten och bör på relativt kort tid kunna fullfölja sina studier. Rimligtvis måste detta vara den rätta lösningen.

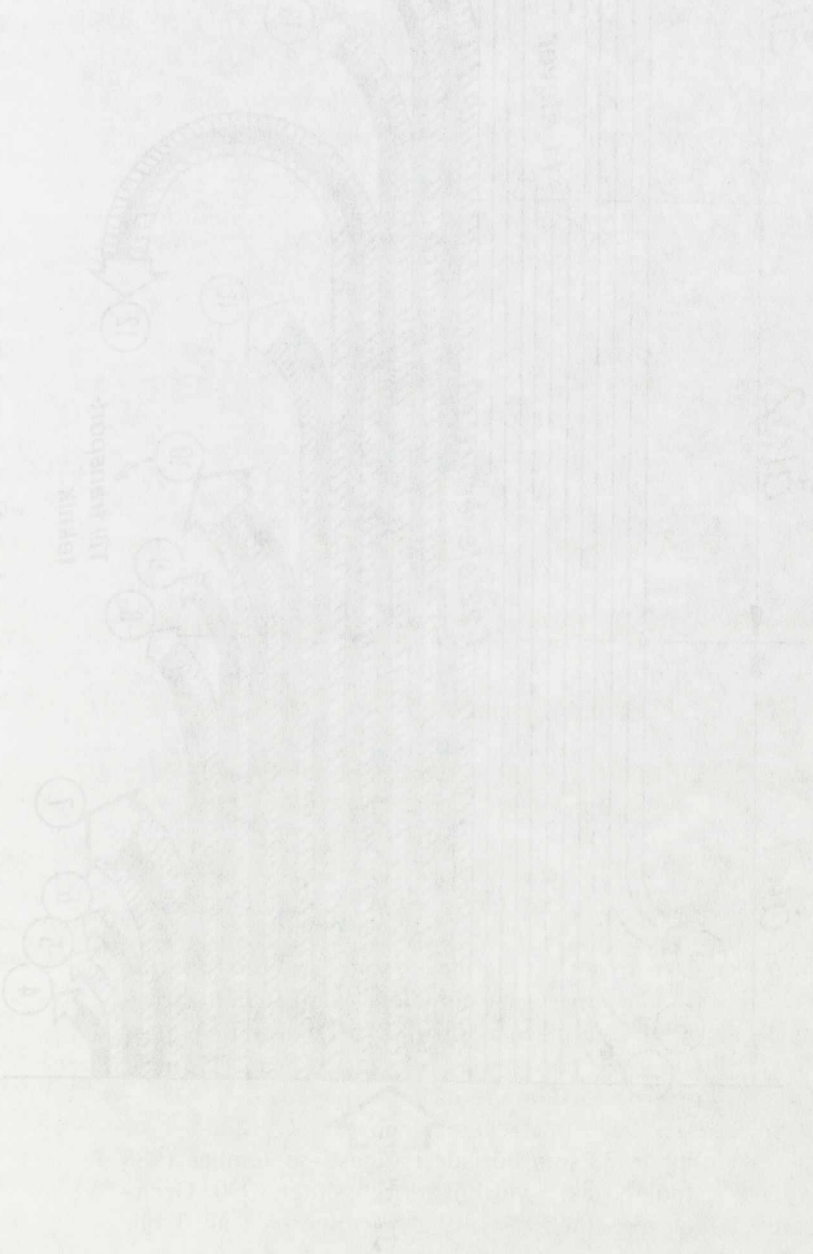
Mer problematiskt är det för de elever som "går om" årskurs 2. I vissa fall blir de klara med sina moduler i karaktärsämnet under pågående läsår och kan placeras ut i APU. Då inträffar ett år senare att eleven är klar med sitt karaktärsämne innan läsåret är slut medan teorikurserna fortfarande pågår.

Om man bara ser till flödesschemats början och slut verkar svinnet stort men av de 32 som började i augusti-september 1988 är trots allt 19 i studier i åk 3 vid höstterminsslutet 1990. Gren- och variantsystemet gör emellertid att elevgrupperna i åk 3 blir

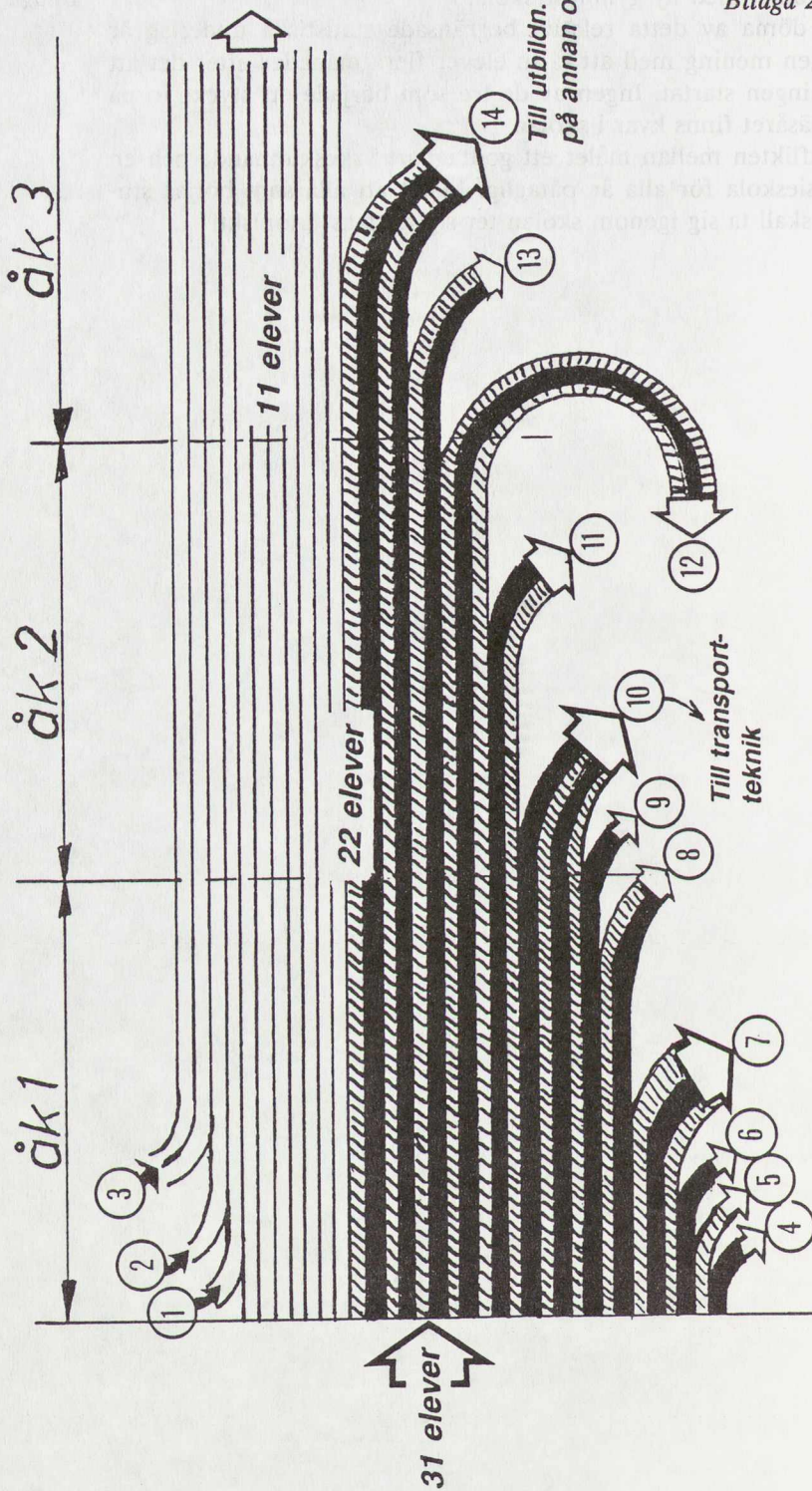
små och detta är en kostnadsfråga som måste beaktas i det fortsatta arbetet med ny gymnasieskola.

Att döma av detta relativt begränsade statistiska underlag är det ingen mening med att ta in elever flera månader efter det att utbildningen startat. Ingen av de tre som började ett stycke in på första läsåret finns kvar i skolan.

Konflikten mellan målet ett godtagbart yrkeskunnande och en gymnasieskola för alla är påtaglig. Målet att alla som börjar studierna skall ta sig igenom skolan ter sig närmast utopiskt.

FT-LINJEN I KARLSKRONA

Starten för ÖGY-försöket i Ronneby kan närmast betecknas som abrupt. Kommunen hade begärt att få vara med i försöket men blev inte tilldelade några platser vid den preliminära fördelningen våren 1988. I mitten av maj avstod emellertid Olofström från sina platser sedan man räknat på vad försöket skulle kosta kommunen. I det läget erbjöds Ronneby överta de lediga platserna och efter kort betänketid eller egentligen ingen betänketid alls tackade Ronneby ja. Den 25 maj kom SÖ:s beslut vilket bl.a. innebar att eleverna först när de lämnade skolan för sommarlov fick veta att de skulle gå en treårig IN-linje i stället för den sökta tvååriga Ve-linjen. En del av eleverna fick detta klart för sig först när de kom till skolan på hösten. Någon tid för omval fanns med andra ord inte.

Till den verkstadstekniska utbildningen hade man 12 förstahandssökande och 20 lägrehandssökande. Den utlagda organisationen omfattade 32 platser men totalt fanns bara 23 elever vid höstterminens början. 12 hade tagits in på förstahandsval. Lägsta betygsgenomsnitt var 1,7 och medelvärdet för de intagnas genomsnittsbetyg var 2,2. Av de antagna hade huvuddelen eller 17 läst allmän kurs i matematik medan sex hade valt särskild allmän kurs i matematik medan sex hade valt särskild kurs. I båda grupperna fanns elever med betyget "ett".

Vägen genom åk 1 och 2 för de 23 eleverna redovisas i ett flödesschema på sid 131.

Under september månad lämnade tre elever utbildningen och i november ytterligare en. För samtliga gällde att de tyckt sig komma in på "fel" utbildning. Samtliga gick över till ungdomsuppföljningen. En sökte och kom in på vårdlinjen (Bu) påföljande år och en utbildar sig till kock. Återstående 19 fullföljde åk 1 men två elever flyttade till annan ort varför 17 påbörjade åk 2. Av dessa valde 10 bearbetningsteknik och sju underhållsteknik. Samtliga dessa fullföljde åk 2 och började åk 3 hösten 1990. Samtliga dessa fullföljde åk 2 och började åk 3 hösten 1990. Vid terminsstarten lämnade en elev från vardera studieinriktningen skolan och i oktober 1990 kvarstod totalt 15 av de ursprungliga 23 eleverna. De båda som slutade i september 1990 gick båda till arbete inom verkstadsbranschen, en till verksamhet som pressare och en som svetsare.

På den parallella fordonsutbildningen där Ronneby har grenen bilteknik i åk 3 lämnade fem av 11 elever skolan under den första höstterminsmånaden. Samtliga fem fick industriellt arbete dock ingen inom bilbranschen. Det bör i sammanhanget observeras att arbetsmarknaden i september 1990 fortfarande var sådan att pojkar som ville ha industriarbetare kunde få det även med en oavslutad gymnasieutbildning. Under hösten och vintern svängde arbetsmarknaden i Blekinge brant nedåt och om någon funderat på

att avbryta studierna några månader senare för att börja arbeta hade detta varit betydligt svårare. Några ytterligare avhopp har heller inte skett varken från IN eller från FT.

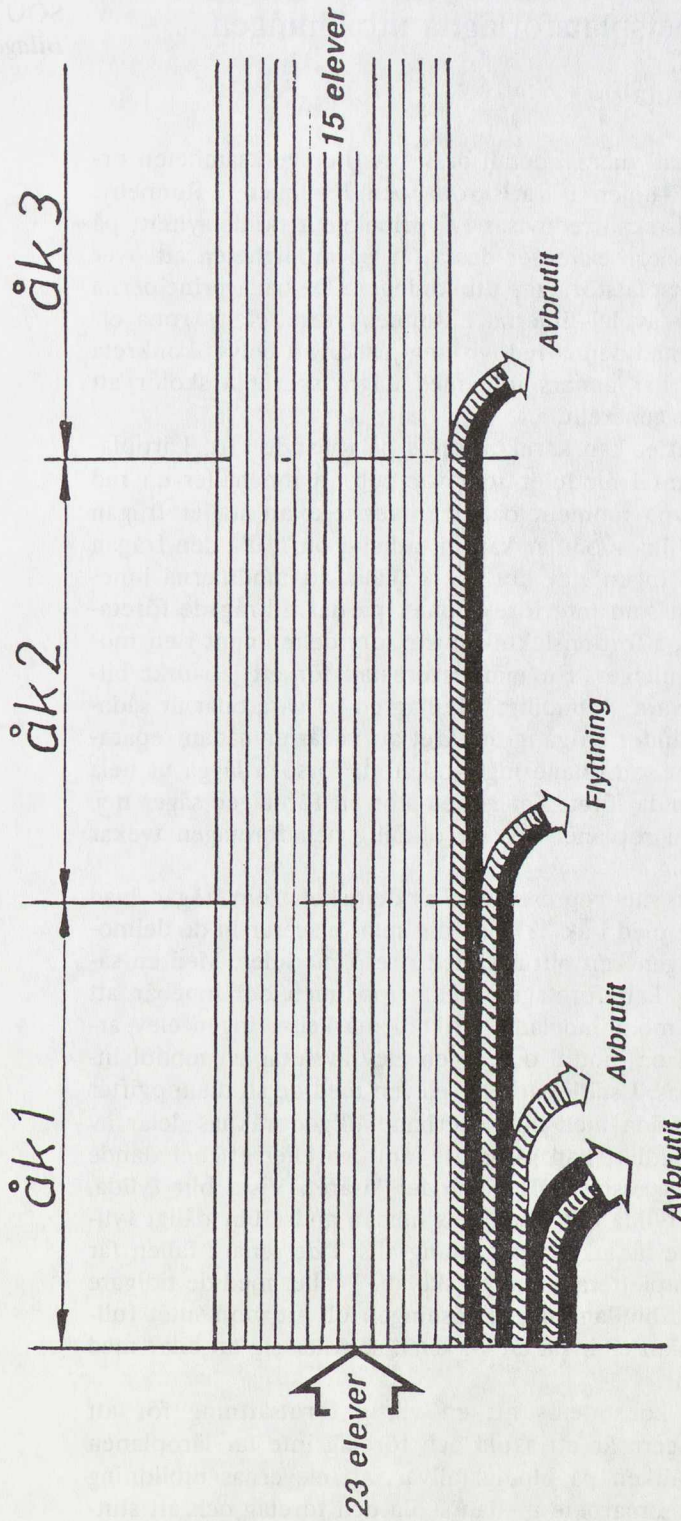
Med anledning av avhoppet intervjuades såväl avhoppade som de elever som stannade kvar på skolan.

Vid intervjuerna framkom som en allmän uppfattning att eleverna borde få betalt under sin arbetsplatsförlagda utbildning i sista årskursen. Många kände sig utnyttjade och menade att de trots allt utförde ett produktivt arbete. "Man behöver inte få avtalsenlig lön men man borde kunna få en symbolisk summa så att det känns att arbetet uppskattas" var en synpunkt som framfördes.

I något fall var man missnöjd med arbetsplatsen och menade att det mera var fråga om repetitivt rutinarbete. I detta fall hade eleven rätt och dessa missförhållanden har rättats till.

Uppläggningsen och genomförandet av den arbetsplatsförlagda utbildningen för IN-eleverna i Ronneby beskrivs närmare i kapitel 4.

IN-LINJEN I RONNEBY

4.1 Skola-företag

I detta kapitel skall mera i detalj beskrivas hur verksamheten organiserats på FT-linjen i Karlskrona och IN-linjen i Ronneby. Men inledningsvis skall redovisas två principiellt skilda synsätt på APU:n och vilka konsekvenser dessa får på möjligheten att över huvud taget arbetsplatsförlägga utbildningen. De båda principerna exemplifieras här av IN-linjerna i Ronneby resp. Karlskrona eftersom avsikten med denna redovisning just är att belysa konkreta fall. Principerna har annars inte med några speciella skolor att skaffa utan gäller generellt.

Det ena synsättet kan karaktäriseras på följande sätt: Läroplanen upptar ett antal moduler som var och en innehåller en rad detaljerat beskrivna moment och tekniker. Skolan ställer frågan till företagen: "Vilka moduler kan ni ta hand om?" På den frågan blir svaret ofta: "Ingen", av det enkla skälet att modulerna innehåller delmoment som inte förekommer på det tillfrågade företaget. Ett exempel: I fordonsteknik ingår som delmoment i en modul - byte av hjullager. En märkesverkstad för ett japanskt bilmärke kan här svara: "Omöjligt. Hjullagren på våra bilar är sådana att det inte händer en gång om året att vi får en sådan reparation". Väljer man som planeringsmodell att försöka lägga ut hela moduler på ett enda företag är risken stor att företagen säger nej. Den detaljerade läroplanen ter sig omöjlig och företagen tvekar då att engagera sig.

Det andra synsättet representeras av den skola som frågar "vad kan Ni hjälpa till med i åk 3?" och där man placerar in de delmoment som företagen kan biträda med i resp moduler. Med en sådan uppläggning kan företagen ställa upp, men det innebär att APU:n inte blir modulindelad i strikt bemärkelse. Ingen elev arbetar heltid med en modul och ingen elev avslutar en modul innan nästa påbörjas. I stället arbetar eleven med de studieuppgifter företaget kan biträda med och efterhand tillgodoräknas delar av flera moduler. Bildligt kan sägas att samtliga eller ett betydande antal moduler successivt fylls på under läsåret. Vissa blir fyllda, vissa blir nästan fyllda och godkänns medan andra blir dåligt fyllda och några inte får någon påfyllning alls. I de senare fallen får utbildningen kompletteras inne på skolan. I fallet med de tidigare nämnda japanska hjullagren kan lösningen bli att momentet fullgörs inne på skolan eller på en verkstad som tar sig an bilar med sämre framvagnar.

Allmänt kan konstateras att en viktig förutsättning för att APU:n skall fungera är att skola och företag inte tar läroplanen eller modulmetodiken på blodigt allvar, att elevernas utbildning läggs upp i nära samarbete mellan skola och företag och att slutmålet får dominera över hur vägen dit organiseras.

I fortsättningen beskrivs APU:n för två elevgrupper i åk 3 där ovannämnda filosofi fått styra uppläggningsen. Det gäller industriell teknik i Ronneby med totalt 15 elever och fordonsteknik i Karlskrona med 11 elever.

4.2 Ronneby

Av de 15 eleverna i Ronneby finns 9 på varianten bearbetningsteknik och 6 på underhållsteknik. Man har lyckats med att placera flera elever på varje företag och 5 av de 6 med underhållsriktning gör sin APU på ett och samma företag, nämligen Tarkett AB. Bearbetningsteknikerna är utplacerade på totalt fyra företag och vardera tre elever finns på företaget Kockums Maskin AB, och på Euroheat AB.

4.2.1 Tarkett AB

Företaget Tarkett ingår i Stora-koncernen och deras huvudsakliga verksamhet är tillverkning av golv. Totalt har Tarkett 7 000 anställda med tillverkningsenheter i Europa och USA. Tillverkningen omfattar alla golvtyper: textil, plast, keramik och trä. I Sverige finns några trägolvsfabriker samt anläggningen i Ronneby där man gör plastgolv och väggbeklädnader av plast. Antalet anställda är 700 och därmed är Tarkett ett av Ronnebys största företag.

Tarkett är en utpräglad processindustri med automatiserade processer. En viktig uppgift i företaget är att reparera och underhålla processmaskinerna och att i viss utsträckning bygga maskiner eller bygga om och modifiera. Ansvar för denna verksamhet ligger på en underhållsavdelning och det är denna som tar emot elever från gymnasieskolan.

Man tar hand om elever från alla årskurserna, i åk 1 under fem dagar och i åk 2 totalt 18 dagar. I åk 3 studerar eleverna på företaget tre dagar per vecka. Ansvarig på företaget är en utbildningsledare som utöver skolkontakter svarar för internutbildning och företagets traineeprogram. Företaget har sju utbildade handledare och finns representerat i skolans yrkesråd. Kontakterna med skolan bedöms som mycket goda från båda sidor.

Organisationen av APU:n följer den ovan beskrivna modellen där eleverna följer verksamhet och rutiner beroende på vilka arbetsuppgifter som vid varje särskild tidpunkt förekommer på företaget. Handledarna noterar sedan vad eleverna gjort och fyller på så sätt på modulerna successivt under året. Eleverna följer sina handledare och beroende på arbetsuppgifterna får eleven antingen se på, biträda handledaren eller självständigt hantera reparationsuppgifterna. Avgörande är helt naturligt elevens erfarenhet och arbetsuppgifternas art.

Genom att så många elever finns på Tarkett svarar företaget även för viss del av fackteorin vilket är relativt ovanligt vid APU-företagen. Eleverna uppskattar sin APU och finner den omväxlande och utvecklande. Den vanliga inställningen till ersättningsfrågorna finns även här men dämpas något av att eleverna på tid utöver skoltiden får arbeta mot gängse lön enligt lärlingsavtal. Notabelt här är att även om det gäller verkstadsteknisk utbildning är Metallfacket inte inblandat eftersom de anställda vid Tarkett organiserar de anställda. Eleverna gör sina specialarbeten på företaget och dessa arbeten är mycket konkreta. Ett exempel på specialarbete är att en elev byggt ett system för automatisk öppning av en fabriksport. Eleven har dels byggt automatiken dels dokumenterat denna med bilder, kopplingsschema och beskrivning.

Företaget ser i samarbetet med skolan en möjlighet till en god personalrekrytering. Man får möjlighet att anställa personer som under ett helt år testats i just de arbetsuppgifter som man rekryterar till.

Verksamheten kostar företaget pengar. Kostnadsposterna är lunch, skyddskläder, kaffe och handledartid. I snitt kostar detta väsentligt mer än vad skolan betalar för APU:n, men kostnaden ser Tarkett som en normal rekryteringskostnad. I runda tal är elevkostnaden till företaget dubbelt så stor som kommunens bidrag.

En erfaren yrkeslärare har regelbunden kontakt med företaget och eleverna. Här är det särskilt gynnsamt genom att företaget ligger nära skolan, relativt många elever finns på samma plats, men också genom att de flesta handledarna tidigare varit elever hos kontaktläraren.

Yrkesrådet betyder också en hel del för APU-verksamheten. De företag som tar emot flera elever finns representerade i yrkesrådet antingen som arbetsgivarrepresentanter eller som representanter för de anställdas organisationer. Här liksom på andra orter ifrågasätter representanter för APU-arbetsplatserna värdet av att det sitter skolstyrelseledamöter i yrkesråden. "De begriper inget av de väsentliga frågorna och bidrar bara till att förlänga sammanträdena" är ett inte ovanligt omdöme.

4.2.2 Kockums Maskin AB

I Ronneby finns ett modernt och automatiserat gjuteri med 240 anställda. I anslutning till detta, men som ett eget företag, finns Kockums Maskin AB med 60 anställda. Huvudverksamheten för Kockums Maskin är att bearbeta seg och gråjärnsgjutgods och helt naturligt kommer en betydande del av gjutgodset från Kockums gjuteri men en hel del kommer från annat håll.

En hel del av verksamheten hos Kockums Maskin gäller bearbetning av relativt stora serier och det sker i mekaniserade och

automatiserade processer, men en betydande del av arbetet i verkstaden gäller bearbetning av små serier med traditionell bearbetningsteknik.

Vid företaget finns tre (ursprungligen fyra) elever som studerar skärande bearbetning i åk 3. Eleverna kommer att göra hela sin APU hos Kockums Maskin och här liksom på Tarkett får eleverna möjlighet att arbeta mot betalning på icke skoltid. Möjligheterna till detta gynnas av att företaget organiserar arbetet i skift.

Företaget har tre utbildade handledare men anser att det skulle behövas någon till. Utbildningen för eleverna sker så att de cirkulerar i verkstaden och för varje nytt moment blir gången den att eleven börjar med att se på när operatören arbetar för att sedan själv successivt ta över arbetsmomenten. En viktig inställning är att utbildningen inte får vara driftsstörande och detta klarar man utan större svårigheter.

Så kan t.ex. en fleroperationsmaskin programmeras om under pågående arbete vilket gör att eleven kan få utbildning samtidigt som maskinen är fullt ut produktiv. Även här fungerar modulsystemet så att eleven successivt fyller på samtliga moduler. Handledaren för bok över vilka moment eleven blivit godkänd på och när året är slut skall, om allt fungerat, samtliga moduler vara avklarade. Verkstadschefen som själv sitter i yrkesrådet på ett TCO-mandat understryker dock att man inte kan klara alla detaljer som står i läroplanen. Skulle man ställa sådana krav blir följden att företagen skräms bort. Å andra sidan menar han att om eleven kan eller i varje fall har erfarenhet av alla arbetsmoment som förekommer i verkstaden bör eleven rimligtvis vara välutbildad. De flesta som arbetar i företaget behärskar bara ett begränsat antal arbetsmoment men anses med rätta ändå vara fullgoda verkstadsarbetare.

De avsteg som sker från läroplanen kan även av en utomstående objektiv betraktare anses fullt acceptabla och det är intressant att kunna konstatera att även en medelstor verkstad - 60 anställda - med en specialiserad produktion kan erbjuda en fullständig utbildning i bearbetningsteknik i åk 3. När det gäller specialiseringen bör observeras att Kockums Maskin enbart sysslar med bearbetning av gjutgoods och att produktionen i stor utsträckning avser grenrör till bilmotorer. Genom att serielängderna är olika kommer dock verksamheten att sträcka sig från närmast hantverksmässigt arbete till högautomatiserad bearbetning.

De problem verkstadschef och handledare i första hand pekar på är svårigheten att avgöra när eleven har tillfredsställande klarat ett moment.

Man pekar också på att den ersättning som utgår till företaget inte täcker kostnaderna, men å andra sidan ser man mellanskillnaden som en självklar rekryteringskostnad. APU:n betraktas här

som på de flesta arbetsplatser som en värdefull del av företagets rekryteringsverksamhet.

Eleverna ser positivt på APU:n. Det förhållandet att de gör hela sin utbildning på ett företag är bra men de tidigare anförda synpunkterna på betalningen kommer fram även här. Möjligheten att arbeta mot betalning på icke skoltid uppskattas.

4.2.3 Skolans synpunkter på IN-linjen

För den aktuella elevgruppen var skolstarten som man säger "strulig". Beslutet om försök togs förs i slutet av maj 1988 vilket gjorde att utbildningen i åk 1 startade utan att lärarna fått erforderlig fortbildning och utan att skolan hunnit nyutrusta utbildningsverkstaden. Flera elever kom också till skolan i tron att de skulle börja på den tvååriga utbildning de sökt till.

Starten på den nya utbildningen komplicerades också av att det inte fanns någon överenskommelse mellan avtalsparterna Verkstadsföreningen och Metall om villkoren för den arbetsplatsförlagda utbildningen. För de elever som nu går i åk 3 blev APU:n i åk 1 och 2 därför inte helt tillfredsställande varken till innehåll eller omfattning. Nu fungerar det bättre och man har en fungerande plan för APU:n. En fördel är att man samarbetar med ett begränsat antal företag där flera kan ta en hel grupp elever samtidigt. Så gör t.ex. hela åk 1 all APU på ett företag och vid ett och samma tillfälle. Detta underlättar möjligheterna till lärarfortbildning när eleverna är borta från skolan.

De vanliga diskussionsfrågorna är aktuella även här nämligen

- när är en modul godkänd
- hur stor omfattning får kontraktarbetet skola/arbetsplats ha
- hur skall man få med mindre företag i handledarutbildningen.

På många håll har man låtit principen för beräkning av statsbidrag styra kontaktarbetsinsatsen. Man har förutsatt att en arbetsinsats motsvarande två undervisningstimmar är vad som skall avsättas för företagskontakter. Självfallet måste denna arbetsinsats variera med antalet företag, avståndet skola-företag, elevernas förutsättningar, företagets möjligheter, behovet av att flytta om elever osv. Vanan att tänka och planera i timplanetermer gör att erforderlig arbetstid inte alltid avsätts för kontaktverksamheten. De nya förutsättningar som råder efter 1 juli 1991 med ett statsbidrag utan styrmekanismer kommer att ge bättre förutsättningar för ett rationellt handlande.

4.3.1 FT-linjen

Som tidigare nämnts fanns 11 elever i åk 3 på FT-linjen i Karlskrona hösten 1990 organiserade i en bilteknikklass med sex elever och en klass inriktad på tunga fordon med fem elever. Alla hade dock inte kommit så långt i sina studier att de var mogna att börja APU:n på allvar. Med detta elevantal räckte de tillgängliga arbetsplatserna till och det fanns t.o.m. reservplatser. Om man i stället haft två fulltaliga klasser med totalt 32 elever hade varken arbetsplatser eller handledare räckt till. Fordonsutbildningen i Karlskrona har egna undervisningslokaler centralt placerade i en kommundel som rymmer så gott som samtliga märkesverkstäder i Karlskrona. Bortsett från VW- och Mercedes/Nissan-verkstäderna finns allt, även Statens Bilprovning, på mindre än fem min gångväg från skolan. För tunga fordon används dock bl.a. försvarets och Lantmännens fordonswerkstäder, varför några elever ändå blir placerade på avstånd från skolan. Allmänt kan dock sägas att utbildningslokalerna i Karlskrona ligger ovanligt väl till med hänsyn till företagskontakterna.

Det finns ytterligare marknad för APU på mindre verkstäder men dessa har inte möjlighet att sända medarbetare på handledarutbildning även om skolan betalar, vilket man för övrigt gör, i samtliga Blekingekommuner. Man önskar från dessa verkstäder en handledarutbildning på kvällstid.

Ansvarig för organisationen av APU och för företagskontakterna är en lärare. Han har en nedsättning på fyra veckotimmar för specialfunktionärsuppgifter, han undervisar sex veckotimmar fackteori i vardera klassen och handleder eleverna i specialarbete ca 15 min. per elev och vecka. Kvar blir ca åtta timmar eller en knapp tredjedels tjänst för organisation av uppföljning av APU. Enligt läraren medger detta regelbundna besök och kontakter med studerande och företag.

Eleverna skall enligt planerna cirkulera så att de totalt får stifta bekantskap med fyra företag och därmed minst lika många bilmärken. I realiteten blir det dock högst tre eftersom såväl elever som företag gärna ser att eleven stannar när han blivit "varm i kläderna". Motivet för cirkulationen är att inte bara bilarna är olika utan att också rutinerna och miljö varierar. Dessutom har man speciell verksamhet t.ex. på Statens Bilprovning som alla bör lära sig.

För eleverna på varianten maskin- och lastbilsteknik gäller att företagen ofta är specialiserade på en typ av fordon. Så har t.ex. Lantmännen mycket reparationer på traktorer men det förekommer inga tryckluftsbromsar där.

Några moduler ligger helt på skolan och till dessa anslås tre veckotimmar dvs eleverna är ute 21 i stället för 24 timmar. Fram-

för allt är det elektronik och elektroniktillämpningar som behandlas i skolan. Skolan betalar 17 kronor per elev och närvarotimme till företagen vilket innebär att en del av statsbidraget på 15 000 kronor per elev och år blir över för att finansiera timmarna i skolan.

Läraren som ansvarar för åk 3 understryker att fordonstekniken har blivit mycket mer komplicerad sedan han själv fick sin utbildning och att detta leder till ett enormt fortbildningsbehov för lärarna. Drastiskt uttrycker han det så: "Förr var det förnedrande att behöva hämta verkshandboken. Nu går det inte att göra en reparation utan att ta del av handbokens felsöknings- och kopplingsscheman". Självt har han fått ca fem veckors fortbildning men påpekar att det behövs väsentligt mer. Sådant som datorstödd växling, fyrhjulsdraft, elektroniskt styrda tändnings- och bränslesystem eller datorstödd klimatkontroll är områden där läraren får vara glad om han ligger ett kapitel före eleverna.

Tidigare har redovisats hur vissa arbetsmoment som finns med i läroplanen förekommer så sällan i verkstäderna att eleven normalt inte kommer i kontakt med dem. I Karlskrona har läns skolnämnden därför påbörjat en analys av hur ofta läroplanens delmoment förekommer. I undersökningen deltar 24 handledare av vilka sju representerar större verkstäder (mer än fem mekaniker) medan 17 är verksamma vid mindre företag. För varje delmoment i läroplanen får handledarna ange hur ofta momentet ifråga förekommer på deras egen verkstad. Skalan spänner över graderna: dagligen, någon gång per vecka, månad, år eller aldrig. Undersökningen är inte färdig ännu men vissa delresultat föreligger och som exempel redovisas på sidan 20 handledarnas bedömning av en motormodul.

Resultatet är preliminärt och undersökningen bygger på ett begränsat antal deltagare men den pekar dock på att läroplanen inte helt baserats på vad som är möjligt att genomföra i arbetsplatsförlagd utbildning.

STUDIEPLANERING

SOU 1992: 25
Bilaga 2

FORDONS- OCH TRANSPORTTEKNISK LINJE

Gren: BILTEKNIK

Modul: TILLÄMPNING 1 3 (MOTOR 2)

MÅL: Efter genomgången modul skall eleven

Känna till

- hur arbetsplatsen ergonomiskt kan planeras,
- art noggrannhet och renlighet påverkar kvaliteten på utfört arbete.

Kunna

- utföra förekommande reparations-, justerings- och monteringsarbeten på vanligt förekommande personbilmotorer,
- använda modern reparationsutrustning,
- använda den servicelitteratur som erfordras för att utföra de i modulen förekommande arbetsmomenten.

	D	V	M	Å	A
Op					
01			3	15	2
02					
03					
04				5	14
05					
06				11	10
07			7	5	10
08					
09				7	16
10					
11				7	15
12					
13				7	16
14					
15				2	7
16				14	9
17				10	4
18				12	11
19					2
20					
21			2		8
22			2	1	7
23	11		2		8
24					3
25					
26				2	9
27					11
28					
29					
30					
31			1	8	12
32					1
33				2	12
34					8
35					
36			13	5	4
37				5	12
38			2	8	6
39					5
40			12	5	6
41				3	7
				4	

Antal svarande 24.
Alla har inte svarat på alla frågor.

D = momentet förekommer dagligen
V = " - någon gång/vecka
M = " - någon gång/månad
Å = " - någon gång/år
A = aldrig

Copyright

Även om det normalt skall vara arbetsplatsförlagd utbildning till ca 60 % av studietiden i åk 3 är det inte alltid möjligt att åstadkomma detta. På orter med ensidigt näringsliv kan det helt enkelt vara så att det inte finns några arbetsplatser för vissa gymnasielinjer men också på orter med i och för sig lämplig industri kan det stöta på svårigheter att placera ut eleverna. Ett exempel på detta är IN-linjen i Karlskrona. Kommunen har en betydande verkstadsindustri med stora och medelstora företag framför allt vad gäller tung industri. De största företagen är Karlskronavarvet, Uddcomb och Dynapac som samtliga har tyngre tillverkning och Ericsson Business Communication AB som sysslar med tillverkning av telefoner och telefonväxlar.

Det har inte varit några större svårigheter att klara APU:n i de två första årskurserna. Däremot visade det sig omöjligt att klara åk 3 trots att man läsåret 1990/91 endast har åtta elever, samtliga inriktade på skärande bearbetning.

Efter långa diskussioner mellan företaget och skolan blev slutresultatet att endast 10 % av studietiden i åk 3 kunde arbetsplatsförläggas.

Eleverna är ute på arbetsplats fyra veckor och alla är då ute samtidigt. Två företag är engagerade, dels Karlskronavarvet AB där eleverna läser modulerna Arbetsmiljö 2, 3 och 4 under totalt tre veckor dels Flygt AB där eleverna gör den fjärde veckan. Flygt AB, som ligger i Emmaboda, 50 km från Karlskrona, har en högautomatiserad tillverkning av pumpar och här studerar eleverna avsnittet "flexibla tillverkningsystem".

Utöver dessa fyra veckor är utbildningen förlagd till skolans undervisningslokaler. Den speciella uppläggningsformen har sanktionerats av länsstyrelsen och utbildningen blir inte lidande på modifieringen framför allt beroende på att skolan skaffat sig en mycket modern maskinpark. Sådana moment som arbetsorganisation, arbetsmiljö, skyddsorganisation och samarbetsfrågor kommer självfallet i skymundan när utbildningen sker i skolan i stället för på en arbetsplats. Värdefullt är dock att tre miljömoduler kunnat arbetsplatsförläggas.

Däremot blir den utvalda organisationsformen dyrbar för skolan. Enligt uppgift kostar lärarinsatsen 100 tkr. mer på ett år än vad ersättningen till företagen skulle ha kostat om gängse 60 % av studierna varit arbetsplatsförlagda.

Förhållandena pekar på att föreskrifterna om studiernas organisation inte får vara tvingande i en slutlig version av gymnasieläroplanen. Möjligheter att välja mellan skola och arbetsplats måste finnas.

Tanken bakom modulsystemet är att elevens studietid skall kunna anpassas till elevens förmåga, förkunskaper och studietakt. Först när en modul är avklarad går den studerande vidare till nästa. För- och nackdelar finns med systemet och i förarbetena för ÖGY har man pekat på fördelarna

- var och en kan arbeta i sin egen takt
- det eleverna fått dokumenterat som godkända moduler det *kan* eleven
- den långsamma eleven kan välja att gå ut på normal studietid med ett begränsat antal moduler eller att förlänga sin studietid och därigenom klara kursens alla moduler.

På papperet är detta bra men verkligheten har lyft fram vissa problem:

- utrustningen är inte sådan att eleverna fritt kan bestämma hur länge de skall arbeta vid en utbildningsstation. Av rena resursskäl måste långsamma elever lämna plats åt andra innan en modul i t.ex. en NC-maskin är avklarad
- vissa grundläggande moduler utgör bas för andra. Frågan ställs då "hur gör man när en elev trots väsentlig tidsinsats helt enkelt inte klarar modulen". Problemet finns för matematikmodulerna på IN
- gren- och variantsystemet bygger på årskurser och tar sålunda inte hänsyn till att eleverna arbetar olika fort. Förflyttning mellan skolor förutsätts ske vid skolårets början inte när eleven inhämtat alla underliggande moduler
- för att undervisningen skall bli meningsfull och begriplig måste eleverna i vissa fall arbeta med flera moduler parallellt vilket strider mot systemets teoretiska idé.

5 Handledarrekratering och handledarutbildning

Rekruteringen av handledare för FT- och IN-utbildningarna försenades av avtalstvisten mellan Verkstadsföreningen och Metall och kontakter i frågan kom till stånd först under våren 1989. Under förhösten var rekryteringen klar och utbildningen kunde börja. Av föreskrivna sju utbildningsdagar genomfördes fem under läsåret 1989/90 och de två återstående höstterminen 1990. Den första och sista dagen organiserades och genomfördes av länskollektivnämnden medan övriga fem har genomförts av kommunerna delvis i samarbete. Det huvudsakliga innehållet i utbildningen har varit följande

Dag 1 Allmän information om gymnasieskolan och ÖGY-försoeken. Elevernas situation i gymnasieskolan.

- Dag 2 Innehållet i utbildningslinjen. Moduler. Handledarnas uppgifter. Samarbetet yrkeslärare/handledare.
- Dag 3 Auskultation där handledaren får pröva på att vara "assistentlärare" åt yrkesläraren.
- Dag 4 Metodikdag anordnad av Lärarhögskolan i Malmö.
- Dag 5 Uppföljning av första årets erfarenheter. Hur har modulsystemet fungerat. Betygsfrågor.
- Dag 6 Innehålls- och målfrågor. Yrkesutbildningens didaktik.
- Dag 7 Erfarenhetsuppföljning. Organisations- och betygsfrågor.

Antalet handledare under utbildningen är enligt skolornas bedömning tillräckligt men man pekar på några problem

- de riktigt små företagen har svårt att ställa upp och det har inte med ekonomi att göra. I ett företag med två-tre anställda kan man helt enkelt inte skicka bort en man på handledarkurs även om företaget får betalt. Önskemål finns därför att handledarutbildning ordnas på kvällstid
- utbildade handledare försvinner t.ex. genom att personal befordras eller byter företag. Vid ett stort företag i Karlskrona (Ericsson) har ett antal anställda varslats om uppsägning pga. att viss telefontillverkning skall flyttas från Karlskrona till Taiwan. Bland de varslade finns en av de två handledarna vid Ericsson
- alla handledare kommer inte att ha fullständig utbildning. I Ronneby har endast hälften av fordonshandledarna deltagit alla dagarna
- en viss dubblering av handledare behövs på företagen. Sjukdom, tjänsteresor och annat gör att företag som bara har en utbildad handledare inte kan garantera att handledaren finns tillgänglig när eleverna skall ut på APU
- på något företag har man inte fått fram handledare av det skälet att Metallfacket ställer krav på att handledarna skall ha viss facklig utbildning och de som varit påtänkta som handledare har inte velat genomgå denna.

Några större problem att komma överens om arvode för handledarutbildningen har det inte varit. Inga överenskommelser har träffats mellan kommunen/skolan å ena sidan och APU-företagen å den andra. Förhandlare för kommunerna har varit skolledare vid de berörda skolorna och viss samverkan eller i varje fall visst informationsutbyte har skett mellan skolorna. Någon enhetlig avtalsmodell för länet finns inte och de träffade avtalen kan sammanfattas enligt följande.

På FT-linjen har ersättning till de flesta företagen i Karlskrona och Ronneby utgått med 105 kr./tim eller 840 kr. för heldag. I några fall har handledarna inte deltagit under hela utbildningsdagarna, därav timarvodet. I enstaka fall har ett företag fått 950 kr. och i några fall har ersättningen varit lägre (600 kr. till flygflottiljen bl.a.). I Karlshamn har nio handledare representerande sju fö-

retag utbildats. Dagkostnaden har där varierat från 920 till 980 kr.

På IN-linjen har Ronneby betalat mellan 400 och 800 kr./dag, det lägre beloppet till ortens dominerande industri, Tarkett, och det högre till företaget med särskilt avancerad utrustning. Det vanligaste beloppet har varit 600 kr. I Karlskrona har ersättningen också med något enstaka undantag varit 600 kr./dag. Där har avtalsparterna varit överens om att företagets verkliga kostnad för produktionsbortfall varit ca 1 200 kr., ett belopp som man sedan delat lika mellan kommun och företag.

Inom länet förekommer försök även inom vårdsektorn. Här kom handledarutbildningen igång tidigt, det var lätt att rekrytera handledare - personal står på kö för att få vara med - och några ersättningar har inte utgått till de arbetsplatser som ställt upp. I vissa fall är landstinget huvudman för såväl skola som APU-arbetsplats och då spelar internersättningen mindre roll men landstingets vårdgymnasier har man gjort det utan att begära ersättning.

En enkel uppföljning av handledarutbildningen för fordonsutbildningen har gjorts av länsskolenämnden. Deltagarna i utbildningen har fått svara på några enkätfrågor och svaren kan sammanfattas enligt följande

Vad har varit bra:

- Auskultationer på skolan som gav en god uppfattning om skolans utrustning, resurser och arbetsform.
- Att under utbildningsdagarna diskutera med andra handledare.

Vad kan förbättras och vad finns behov av:

- För mycket komprimerad information under första utbildningsdagen.
- Mer kunskap om modulerna, modulernas utvärdering samt handledningens metodik.
- Samarbetet handledare-lärare, lärarens företagsbesök måste planeras så att det passar båda.
- Läraren skall ha mer tid för företagsbesök.
- Tätare kontakter med läraren för att stämma av modulerna samt bedömning av elevens prestationer.
- Alltid facklig information till eleven före arbetsplatsutbildningen.

Vad är det som saknas:

- Information om eleven innan han kommer till företaget.
- Speciella problem bör vara kända.

Vad bör tagas upp i utbildningen:

- Arbetsplatsens etik. Tänk på kunden och hans produkt. Eleven påverkas lätt, farligt med skitsnack.

Vad bör en komprimerad läroplan för nya handledare innehålla:

- Gymnasieskolans mål och riktlinjer.

- Handledningens metodik.
- Auskultationer.
- Samarbetet lärare-handledare.
- Moduler - vem gör vad.
- Godkänd modul.

6 Fordons- och transportteknisk linje i B-form

När ÖGY-försöken lades ut våren 1988 var avsikten att alla försök skulle baseras på hela intagningsklasser, dvs. med minst 16 eller 30 elever. Vid den slutliga utläggningen kom dock några skolor med som hade halvklassintagning och därmed B-formsstudier. En sådan försöksskola var Furulundsskolan i Sölvesborg som deltar i försöket med åtta elevplatser per årskurs på FT-linjen. I denna rapport beskrivs hur verksamheten är organiserad och genomförs mot bakgrund av läroplansbestämmelser samt lokala förutsättningar och ambitioner. Vidare redovisas erfarenheter från försöket liksom vissa synpunkter från berörd personal. Rapporten avslutas med sammanfattande kommentarer.

6.1 Elevantal

På linjen finns 8 intagningsplatser. Den aktuella fördelningen på årskurser är följande:

årskurs 1	6 elever
årskurs 2	9 elever
årskurs 3	4 elever
Summa	19 elever

6.2 Lärartjänster

För den nuvarande organisationen är den statliga grundresursen 43,2 veckotimmar. I denna ingår timmar för tillsyn och handledning vid specialarbete. Skolledningen har lagt ut sammanlagt 46,25 timmar. Dessa ligger på två lärare. En av dessa har heltidstjänst med nedsättning 1 vtr som specialfunktionär. I hans tjänst ingår 27 vtr av resursen och återstående 19,25 timmar ligger alltså på den andre läraren. Den senare svarar för all undervisning i årskurs 3 inklusive tillsyn vid arbetsplatsförlagd utbildning (APU) och handledning av specialarbeten. Båda lärarna är behöriga.

Gemensam undervisning för elever från skilda årskurser förekommer endast i årskurs 1-2. Viss delning på årskurser förekommer för att möjliggöra undervisning i fackteori. Denna delning bör vara tillräcklig med hänsyn till omfattningen men vissa timmar har fått något udda schemaplaceringar, som gör det svårt att utnyttja dem effektivt.

6.4 Arbetsplatsförlagd utbildning

Eleverna i årskurs 3 har APU under veckans tre första dagar. För tillsyn disponerar läraren två veckotimmar. Då antalet elever för tillfället är lågt och arbetsplatserna är geografiskt väl samlade, kan denna resurs i år vara tillräcklig, men den måste utökas under kommande läsår. Samarbetet med handledarna är mycket gott eftersom Furulundsskolan lagt ner stor ambition på att engagera och utbilda lämpliga handledare. Trots detta upplever man från skolan att elevernas nyinläring på arbetsplatserna inte är så stor, som den borde vara. Alltför mycket tid går åt till färdighetsträning på moment, som inlärts i skolan.

Eleverna i årskurs 1 har under höstterminen varit ute på arbetsplatser under en vecka. Ytterligare en vecka är aktuell under våren. För årskurs 2 är planerat 4-6 veckor och två av dessa har fullgjorts under hösten. Undervisningen i B-form försvårar möjligheten för läraren att i tillräcklig utsträckning besöka arbetsplatserna. Det är önskvärt att resurser anvisas för vikarieinsatser under perioder, när den ena årskursen arbetar utanför skolan. Då kan läraren disponera hela dagar för tillsynsverksamhet.

6.5 Allmänna ämnen

Vid ÖGY-försökets start 1988 fick FT-eleverna bilda egna avdelningar i de allmänna ämnena. Detta arrangemang är dock alltför resurskrävande och skolan går nu in för samläsning med tvååriga linjer. Från nästa läsår kommer därför all undervisning i allmänna ämnen att vara slutförd i årskurs 2. För att få en jämnare timfördelning kommer dock en del av idrottsämnet att koncentreras till årskurs 3.

Att de allmänna ämnena helt placeras i årskurs 1-2 anses också underlätta elevernas övergång till andra skolor vid grenval. Något egentligt pedagogiskt motiv finns däremot inte.

För handledning av specialarbeten svarar läraren i fordonsteknik och läraren i svenska tillsammans. Svenskämnet har inte tilldelats någon särskild resurs för detta, eftersom elevantalet är så

6.6 Modulsystemet

Av de pedagogiska problem, som finns på FT-linjen, kan huvuddelen hänföras till modulsystemet. Den i grunden positiva inställningen till systemet och de krav på kunskaper och färdigheter som det bygger på, kan inte dölja bekymmer med att praktiskt genomföra undervisningen. En elev kan inte alltför länge få disponera en viss utrustning och gemensamma genomgångar försvåras när eleverna är olika långt framme i kursen. Att själva registreringen av elevernas prestationer i de olika modulerna anses medföra en väldig pappersexercis, måste dock kunna avhjälpas genom en enkel rationalisering.

6.7 Sammanfattande kommentarer

ÖGY-försöket i Sølvesborg genomförs under gynnsamma förutsättningar i det avseendet att det finns möjlighet till APU i skolans närhet och att man har ett gott samarbete med företagen och handledarna. Ytterligare resurser för tillsyn bör dock tillföras verksamheten, inte minst för att kunna påverka innehållet i APU i riktning mot mer nyinlärning på färdighetsträningens bekostnad.

En begränsande faktor för ÖGY-försöket är utan tvekan B-formen. Med en bredare rekryteringsbas, som möjliggör helt årskullsskilda avdelningar, skulle det vara enklare att ordna tillsynen under APU i årskurs 1 och 2. Det borde också vara enklare att tillämpa modulsystemet om läraren kunde koncentrera sig på en årskurs i taget. De allmänna ämnena skulle kunna fördelas över samtliga tre årskurser, eftersom det i viss utsträckning skulle vara möjligt att bilda egna avdelningar.

7 VLBU och teoretisk komplettering

Försöksverksamheten med treårig VLBU-linje i Blekinge påbörjades 1988/89 vid Vägaskolan, Karlshamn och omfattar en 30-klass.

Det speciella med försöket i Karlshamn har varit att det redan från början inriktades mot varianten "Teoretisk komplettering" - nuvarande benämning är "komplettering HSE" - i åk 3. Denna inriktning har medfört vissa problem som här närmare redovisas.

Situationen för de elever som nått åk 3 blev dock en annan än den som från början avsågs, genom att SÖ vt 1990 även tilldelade Vägaskolan varianten barnomsorg, VLBUBO. Eftersom detta

besked kom sent och eleverna från början var inställda på den teoretiska varianten, var det endast sju elever som valde VLBU-BO, som för övrigt anordnas utan särskilda extra resurser, medan "komplettering HSE" valdes av 20 elever.

Det allmänna intrycket av VLBU-försöket i Karlshamn är positivt. De två barnavårdslärare som svarat för karaktärsämnen har engagerat sig helhjärtat, och eleverna har varit nöjda med utbildningen. De problem som uppstått har, förutom de svårigheter som alltid följer med en försöksverksamhet, närmast varit av organisatorisk art och hänger samman med den nämnda inriktningen i åk 3.

Rent allmänt kan konstateras att konstruktionen med teoretisk komplettering i åk 3 är problematisk. Den elev som väljer sådan komplettering avbryter större delen av sin yrkesutbildning för att nå en högre nivå, åk 3 på HSENT, i vissa ämnen. På "komplettering HSE" är dessa bl.a. svenska, engelska, historia - på "komplettering NT" bl.a. matematik, fysik, kemi. Eleven måste dessutom räkna med att få byta skola och, i många fall, skolort för att få sin komplettering.

Den teoretiska kompletteringen är i och för sig en krävande uppgift, särskilt som eleverna i åk 1-2 läst de avsevärt mindre och lättare kurserna i de aktuella ämnena. Mer därom nedan. Ändå kan eleverna inte helt koncentrera sig på de teoretiska ämnena utan kan på HSE-varianten parallellt få fortsätta med karaktärsämne/n/ och APU med upp till 14 av 38 vtr, ev. i ny omgivning.

Det är därför inte överraskande att ett mycket litet antal elever i landet, 69 på HSE och 51 på NT, valt kompletteringsvarianterna. I Blekinge har det inte förekommit på någon annan linje än VLBU.

Två förutsättningar torde krävas för att en elev skall klara av en teoretisk komplettering.

1. Eleven måste ha goda förutsättningar och intresse för de aktuella ämnena.
2. Eleven måste ha en stark motivation att välja teoretisk komplettering i stället för att avsluta den yrkesinriktade utbildningen på hemmaplan.

Ändå bör man inom skolsystemet tillhandahålla möjligheten till teoretisk komplettering (det vore också logiskt att det fanns en motsvarande möjlighet att komplettera en teoretisk linje med en yrkesutbildning). Men det lämpligaste förefaller vara att erbjuda detta som *vuxenutbildning*.

Problemet med VLBU i Karlshamn och "komplettering HSE" har varit mest påtagligt i engelska, där det visat sig svårt att i åk 1-2 ge eleverna tillräcklig förberedelse för den svårare kursen i åk 3. Till en början försökte läraren i åk 1 att hålla en "1:3-nivå" i engelska, men det visade sig alltför krävande. Följden blev att man i åk 1-2 gjorde en fast nivågruppering med två grupper som läste en lättare respektive svårare kurs.

Problemen i åk 3, där man bl.a. i det centrala provet för 2:3, har varit avsevärda, särskilt för de elever som i grundskolan haft allmän kurs och som i åk 1-2 följt den lättare kursen. Både lärare och elever är alltså oroliga för betygssättning och betygsnivå i åk 3.

Sannolikt kan liknande problem förekomma i de andra färdighetsämnen, svenska och matematik (NT). Slutsatsen blir att eleverna i så god tid som möjligt, helst redan från starten i åk 1, bör läsa en mera krävande kurs, t.ex. genom att delvis arbeta med individuella uppgifter, än den vanliga tvååriga kursen.

Frågor som gäller yrkeskompetensen har också diskuterats i samband med VLBU-försöket. Det har uttryckts farhågor för att de elever som väljer teoretisk komplettering inte blir behöriga att arbeta inom barnomsorgen. Enligt uppgift från de berörda skolorna har det emellertid klarlagts, att de två första åren på VLBU ger sådan behörighet. De övriga varianterna är då att betrakta som fördjupning av utbildningen inom olika delområden.

Slutligen borde det vara av intresse att följa upp de 20 eleverna i Karlshamn som går ut VLBU med "komplettering HSE" för att närmare kartlägga vad de ägnar sig åt efter gymnasieskolan.

8 Sammanfattning och diskussion

Organisationen av ÖGY-linjerna med grenar och varianter leder till att undervisningsgrupperna successivt decimeras. Med undantag av OM-linjen blir elevantalet i åk 3 litet inom resp. grenar och varianter. Till detta bidrar också att ett inte obetydligt antal elever avbryter sina studier.

Den arbetsplatsförlagda utbildningen fungerar tillfredsställande om skola och arbetsplats i första hand ser till övergripande utbildningsmål och inte strikt försöker modulindela APU-studierna. Verksamheten kräver betydande personalinsatser från skolans sida och innebär kostnader för företagen. Dessa ses dock som angelägen rekryteringskostnader. Överallt går det inte att företagslägga utbildningen och dessa delar, framförallt av fackteorikaraktär, måste alltid skolförläggas.

De modulorganiserade studierna står i viss konflikt till den traditionellt årskursindelade skolan och bland företrädare för skola och företag råder oklarhet beträffande den faktiska studietidens längd. Skall treåriga gymnasiestudier pågå tre år eller till dess att eleven har tillfredsställande kunskaper är en central fråga.

Utbildningen av handledare har gått bra, framför allt vad gäller större företag, men den kostar kommunerna en hel del. Om-sättningen på handledare är sådan att nyrekrytering och utbildning måste ske varje år. Små företag efterfrågar handledarutbildning på kvällstid.

Undervisning i B-form, dvs. när endast en halvklass elever antas varje år, för med sig speciella problem och kräver extra lärarinsatser.

SOU 1992: 25
Bilaga 2

Variantkursen teoretisk komplettering i sista årskursen måste förberedas så att eleverna i åk 1 och 2 inriktar sina studier i allmänna ämnen på den avslutande kursen i åk 3 annars blir det alltför krävande.

Försöket med OM-linje har varit relativt problemfritt och har gynnats av tidigare erfarenheter från vårdutbildningarna. Försöket pekar entydigt på att OM-linjen bör vara ogrenad.

I bilaga
resultat
konst
utgå
beräk
yrkesu
Rit
samb
skild
En
mitt
genom
prakti
en. A
kan b
bör d
observ
dera a
UG
mitt
neds
ning a

2

En sa
ker v
hand
vidta
i det
all ge
V
ta de
För a

22. Läsningen i Beträffande förordningen om
tas ut för att den ska kunna gälla som en
instans.
Vad beträffar förordningen om förordningen
förordningen för att förordningen ska gälla
måttligt samman förordningen förordningen
allierat samman
Förordningen om förordningen förordningen
gynnas av förordningen förordningen för
ket på den grund som förordningen förordningen

En samhällsekonomisk bedömning av den planerade utbyggnaden av gymnasieskolans yrkeslinjer med utgångspunkt från försöksverksamheten

Christer Wretborn

1 Bakgrund

I bilaga 4 till propositionen 1987/88:102 om utvecklingen av yrkesutbildningen i gymnasieskolan redovisas en samhällsekonomisk kostnadsintäktsanalys av propositionens huvudförslag. Analysen utgick från den modell för gymnasieskolans utbyggnad och det beräkningsunderlag som hade redovisats i betänkandet En treårig yrkesutbildning (SOU 1986:2) den s.k. ÖGY-utredningen.

Riksdagen beslöt att att pröva ÖGY:s förslag i en försöksverksamhet. Försöksverksamheten skulle göras till föremål för en särskild utvärdering.

En särskild utredare tillsattes för utredningsuppdraget. Kommittén - UGY - inledde sitt arbete i januari 1989. Kommittén har genom egna studier, enkäter m.m. insamlat material om bl.a. de praktiska och ekonomiska erfarenheterna från försöksverksamheten. Materialet antyder bl.a. att ÖGY i sin kostnadsberäkningar kan ha underskattat de faktiska kostnaderna för reformen. Det bör dock påpekas att utvärderingen bygger på ett begränsat antal observationer och att kommunerna i början av reformen kan tendera att överskatta de långsiktiga kostnaderna.

UGY har likväl ansett det angeläget att mot bakgrund av kommitténs egna uppgifter och den något annorlunda bild av kostnadsutvecklingen som det ger, utarbeta en ny ekonomisk bedömning av reformen. Den redovisas i det följande.

2 Vad innebär en samhällsekonomisk kostnads- och intäktskalkyl?

En samhällsekonomisk kalkyl kan sägas innebära att man försöker värdera i ekonomiska termer skillnaden mellan två alternativa handlingssätt. Vanligt är att jämföra en situation där en åtgärd vidtas med ett oförändrat läge. Det är den metoden som tillämpas i detta sammanhang. En utbyggd av gymnasieskolans yrkeslinjer till tre år jämförs med att linjerna förblir oförändrat två år.

Värderingen innebär att man försöker identifiera och uppskatta de samhälleliga kostnader och intäkter som följer av åtgärden. För att få ett jämförbart mått använder man sig i allmänhet av lö-

ner och priser som värdemätare dvs. samhällets inkomster och utgifter. Med inkomster menas då vanligtvis den ökning av den totala produktionen, BNP, som åtgärden åstadkommer. Kostnader na blir då den bästa alternativa användning av de resurser som mobiliseras för åtgärden. Det är alltså frågan om reala förändringar i ekonomin.

Det normala, i statsfinansiella sammanhang, är att man koncentrerar uppmärksamheten till vad en reform kostar i budgettermer. Eventuella samhällsekonomiska konsekvenser röner i allmänhet ett mindre intresse. I bästa fall nöjer man sig med några allmänna uttalanden om de positiva effekter en åtgärd kan väntas få för samhällsutvecklingen.

Det är lätt att konstatera att en förlängning av gymnasieskolans yrkeslinjer, allt annat lika, för med sig ökade reala kostnader för samhällsekonomin. Men den ger också intäkter. Dessa kostnader och intäkter påverkar inte bara den offentliga ekonomin utan också hushållens och företagens. I en samhällsekonomisk kalkyl beaktar man effekterna för hela samhällsekonomin varvid man också kan analysera konsekvenserna för olika aktörer, dvs. den offentliga sektorn, hushållen och företagen.

Samtidigt är det inte självklart att en åtgärd som redovisar ett samhällsekonomiskt överskott bör genomföras. Åtgärden kan visa sig ha sådana negativa effekter, som inte fångas i en ekonomisk kalkyl, exempelvis för miljön eller för resursfördelningen mellan olika grupper, att den inte bör genomföras.

Det oväntade kan naturligtvis också gälla dvs. en åtgärd som uppvisar samhällsekonomiskt underskott har så många andra positiva effekter att den ändå bör genomföras. Det kan t.ex. gälla en utbildningsreform som visserligen är dyrbar ur samhällsekonomisk synvinkel men ger vinster som inte kan marknadsvärderas. Det kan gälla sådant som att vidga människors delaktighet i det demokratiska samhället, stärka kulturdelaktigheten hos eftersatta grupper etc.

Av detta följer att en samhällsekonomisk kalkyl inte ensam kan ge svaret på frågan om en åtgärd bör genomföras eller inte. En väl genomförd kalkyl lyfter emellertid fram de direkta och indirekta konsekvenser en åtgärd kan ge upphov till och ger därigenom ett värdesfullt bidrag till beslutsunderlaget. Kalkylen kan också avslöja hur de samhällsekonomiska kostnaderna och intäkterna fördelar sig mellan stat, kommun, hushåll och företag och ger därigenom också underlag för eventuella fördelningspolitiska korrigeringar. Ytterst är det emellertid beslutsfattarens värderingar som bestämmer om en åtgärd skall genomföras eller inte.

3 Samhällsekonomiska effekter av ÖGY:s förslag

Reformens tyngsta samhällsekonomiska kostnad är förlängningen av de tvååriga yrkeslinjerna till tre år. Det innebär att livsarbetstiden för ungefär hälften av en åldersklass förkortas med ett år. Därutöver skall en väsentlig del av utbildningstiden arbetsplatsförläggas vilket kräver handledare på arbetsplatsen, tillgång till maskiner och utrustning m.m. på arbetsplatsen. Den alternativa användningen av dessa resurser blir reformens viktigaste kostnader. Även ett ökat behov av lärare i allmänna ämnen ger upphov till en samhällsekonomisk kostnad.

De viktigaste intäkterna skapas av den högre produktiviteten hos de ungdomar som fullföljt de nya yrkeslinjerna. Det tillhör den ekonomiska teorins svårare områden att påvisa sambanden mellan utbildning och produktivitet. Erfarenheter från studier av arbetsmarknadspolitiken kan ge ett visst underlag för en bedömning. Viktigt är också att arbetslivets företrädare har gett reformen ett starkt stöd. Det tyder på att de som arbetar i näringslivet anser att reformen kommer att bidra till en större produktionsökning än vad som går förlorad genom den förlängda studietiden.

Därutöver kan vissa indirekta intäkter uppstå. Bl.a. torde behovet av ungdomslag för åldersgruppen 18 till 19 år minska. Det är också rimligt att anta att en bättre utbildad generation kommer att ha en generellt högre sysselsättningsgrad än den som lämnar gymnasieskolan med kortare utbildning.

4 Beräkningsunderlaget

Den samhällsekonomiska beräkningen bygger på ÖGY:s modell för gymnasieskolans utbyggnad och som också prövats i försöksverksamheten. Beräkningarna utgår från ÖGY:s dimensioneringsantagande, dvs. att 60 000 elever kommer att gå det tredje året på gymnasiets yrkeslinjer.

UGY:s statistikmaterial användes för vissa kostnadsberäkningar. Det bygger på erfarenheterna från försöksverksamheten. Försöken inleddes höstterminen 1988 med 6 000 intagningsplatser, ökades på 1989/90 till 10 000 platser och till 11 200 intagningsplatser 1990/91. De elever som började på försökslinjerna ht 1988 lämnade gymnasieskolan våren 1991.

Försöksverksamheten startade innan UGY kom igång. Planering och uppläggning av försöksverksamheten har därför styrts av andra villkor och önskemål än de krav som en effektiv utvärdering av försöksverksamheten ställer. Bl.a. har urvalet av kommuner, skolor och linjer i försöket inte utgått från gängse statistiska metoder.

En väsentlig del av kostnadsanalysen bygger likväl på UGY:s enkäter till kommunerna. För att bedöma rimligheten i det insamlade materialet vägs uppgifterna där mot motsvarande uppgifter i UGY:s fördjupningsstudier. Ambitionen är att trots bristerna i planläggningen av försöksverksamheten dra generella slutsatser för samhällsekonomin.

Kostnadsuppgifterna omfattar treårsperioden 1988/89-1990/91. Det betyder att enkätuppgifterna från det sista läsåret avser planerade kostnader. Det är naturligtvis en svaghet men då det tredje året är centralt i utvärderingen kan det knappast utelämnas i beräkningen.

En annan svårighet är att bedöma hur stor andel av investeringarna i lokaler och utrustning som är en direkt följd av försöksverksamheten. Enligt UGY:s rapporter tycks många kommuner ha avvaktat med nyinvesteringar, som under alla omständigheter var nödvändiga att genomföra, till statsmakternas intentioner om den nya gymnasieskolan konkretiserats. Utnyttjar man kommunernas kostnadsuppgifter ograverat kan kostnaden för utbyggnaden av gymnasieskolan komma att överskattas.

De kostnadsuppgifter kommunerna anger uppvisar stora variationer. Förutsättningen att bedöma relevansen i de angivna kostnaderna begränsas av att det saknas jämförbara uppgifter från andra studier. Å andra sidan visar en uppräknig på total nivå av de angivna utgifterna för den arbetsplatsförlagda utbildningen att kommunernas uppskattningar ligger väl i linje med de kostnader för APU som beräknats i andra sammanhang. Även andra kontrollmöjligheter som stått till buds tyder på att uppgifterna i kommunenkäten inte är orimliga. Därav kan man inte dra slutsatsen att alla kostnadsuppgifter i UGY:s enkät ger en tillfredsställande spegling av totalkostnaden vid en fullt utbyggd treårighet. Men en viss indikation är det dock.

De kostnadsposter som UGY särskilt studerat är

- byggnader och lokaler
- utrustning
- den arbetsplatsförlagda utbildningen
- lärarfortbildning
- handledarutbildning
- administration, det vill säga samordning, planering och ledning av arbetslivskontakter m.m. på skolorna.

För att beräkna de indirekta effekterna av reformen är det bl.a. viktigt att notera att regelsystemet för ungdomslag för arbetslösa ungdomar har avvecklats och ersatts av ett system med särskilda inskolningsplatser. I den privata sektorn finns ett system med subventionerade inskolningsplatser för arbetslösa ungdomar.

I UGY:s rapport 1 påpekas att den produktion som eleverna på de tvååriga yrkeslinjerna utförde under sina praktikperioder bortfaller med den modell för APU som kommer att tillämpas i fortsättningen. Det skulle alltså minska intäkterna. Att det även

på några av de nya linjerna kommer att ske en del produktivt arbete under den arbetsplatsförlagda tiden får man nog utgå ifrån. En rimlig bedömning är att skillnaderna i realiteten är marginell.

Den samhällsekonomiska kalkylen påverkas av konjunkturläget för det år som beräkningen utförs. Kostnaderna blir lägre vid ett lågkonjunkturår med hög ungdomsarbetslöshet än i en högkonjunktur då en större andel av ungdomarna förvärvsarbetar. Förklaringen är att om arbetslösa ungdomar påbörjar en utbildning görs ingen samhällsekonomisk produktionsförlust. I beräkningen är utgångspunkten ett år med ett genomsnittligt konjunkturläge.

5 De samhällsekonomiska kostnaderna för en utbyggnad av gymnasieskolan

I det följande anges de viktigaste kostnadsposterna. Hur kostnaderna sedan fördelar sig mellan kommun, stat, hushåll och företag diskuteras senare.

- 1 En samhällsekonomisk kostnad uppstår till följd av minskad produktion när utbildningstiden förlängs med ett år. Livsarbets tiden minskar.
- 2 Ett produktionsbortfall uppstår när instruktörerna är på utbildning.
- 3 Ett produktionsbortfall uppstår när instruktörerna i stället för att arbeta ägnar sig åt handledning.
- 4 Behov av ytterligare lärare i gymnasieskolan.
- 5 Investeringar i byggnader och lokaler för att ta emot fler studerande i gymnasieskolan.
- 6 Investering i utrustning.
- 7 Investering i lärarfortbildning.
- 8 Administrativa kostnader för skolan för APU.
- 9 Administrativa kostnader för företagen för APU.

5.1 Minskad produktion till följd av minskad livsarbets tid

Enligt ÖGY:s beräkningar kommer 60 000 elever gå ett tredje år i gymnasieskolan. Av dessa går 12 000 redan ett tredje gymnasieår i påbyggnadsutbildning. Nettoökningen blir följaktligen 48 000 studerande.

Om samtliga dessa går direkt ut i arbetslivet efter avslutad två-årig gymnasieutbildning och där gör en fullvärdig arbetsinsats blir den samhällsekonomiska kostnaden vad denna grupp producerar under ett år.

I realiteten gör många ungdomar annat än förvärvsarbetar året efter avslutad gymnasieutbildning. En del studerar på högskolan,

andra är sjuka eller tar ett sabbatsår. Några gör militärtjänst som, när utbildningen blir treårig, förskjuts ett år.

Om man antager att de ungdomar som slutar gymnasieskolan efter två år har samma sysselsättningsgrad som genomsnittet för åldersgruppen 16-64 år, dvs. i genomsnitt över en konjunkturcykel ca 82 procent, betyder det att ca 39 400 har sysselsättning året efter avslutad gymnasieutbildning. Det betyder att 8 600 ungdomar gör något annat än arbetar eller utbildar sig efter en tvåårig gymnasieutbildning.

Antalet arbetslösa i den relevanta åldersuppen kan uppskattas till i genomsnitt ca 4 000. Det skulle betyda att i genomsnitt ca 4 600 ungdomar efter avslutad tvåårig yrkesutbildning gör något annat än förvärvsarbetar eller söker arbete.

Systemet med ungdomslag för arbetslösa ungdomar upphörde den 1 juli 1989 och ersattes med särskilda inskolningsplatser hos offentliga arbetsgivare. Statsbidrag utgår med 100 procent av den totala lönekostnaden samt ett administrationsbidrag med 5 procent.

Ungdomarna får lön enligt kollektivavtal. För 18-åringar uppgick lönen 1990 till 48 kr. per timme. Ungdomarna arbetar heltid men har rätt att lämna arbetsplatsen för att söka arbete.

Det goda arbetsmarknadsläget 1990 innebar att antalet ungdomar i ungdomslag/särskilda inskolningsplatser var mycket lågt. Under den senaste konjunkturcykeln var i genomsnitt 15 000 ungdomar i åldern 18-19 år i ungdomslag/särskilda inskolningsplatser. Kalkylen utgår från att hälften av dessa ungdomar eller ca 7 500 kommer att gå ett tredje år i gymnasiet i stället för att befinna sig i en arbetsmarknadspolitisk åtgärd.

Därutöver kan arbetslösa ungdomar erbjudas avtalade inskolningsplatser hos arbetsgivare inom den privata och den offentliga sektorn. Arbetsgivaren har rätt till statsbidrag om högst 50 procent av lönekostnaden under sex månaders anställning.

Åtgärden kom 1987 och har omfattat relativt få ungdomar. År 1990 sysselsattes ca 1 800 ungdomar i åldern 18-19 år. Åtgärdens begränsade omfattning gör att den inte beaktas i beräkningen.

Sammanfattningsvis kan man således anta att de 48 000 elever som i fortsättningen kommer att gå ett tredje år i gymnasieskolan för närvarande ägnar sig åt något av följande

Utanför arbetsmarknaden	4 600	
Arbetslösa	4 000	
Sysselsatta	39 400	
därav på inskolningsplatser		(7 500)
Summa	48 000	

Ca 31 900 ungdomar förvärvsarbetar således på den öppna arbetsmarknaden. Det är emellertid inte rimligt att utgå från att alla gör en helårsinsats. I allmänhet krävs en inskolningsperiod som varierar från bransch till bransch.

Industrins utredningsinstitut uppskattar den genomsnittliga inskolningsperioden för arbetare i industrin till 2,9 månader. För ungdomar som kommer direkt från skolan är den sannolikt längre. UGY:s material tyder på att företagens inskolningskostnad för ungdomar uppgår till mellan 50 000 och 100 000 kr för företagen vilket kan tyda på en längre period än för arbetare i genomsnitt. Beräkningarna i det följande utgår från en inskolningsperiod på 3 månader och att ungdomarna under den tiden inte bidrager till produktionen. Vidare antas att några ungdomar arbetar deltid. Mot den bakgrunden kan det årliga produktionsbortfallet från dessa 31 900 ungdomar uppskattas motsvara en helårsinsats av ca 22 000 arbetstagare.

För att beräkna produktionsvärdet av en arbetsinsats motsvarande 22 000 helårs/heltidsarbetande får man utgå från timlönen. Timlönen varierar mellan olika branscher men i allmänhet är ingångslönen ungefär densamma som genomsnittslönen. Inom Metallindustriarbetarförbundet räknar man med en ingångslön för ungdomar som kommer från gymnasiets tvååriga linjer på ca 60 kr. per timme vilket inklusive sociala avgifter ger en timkostnad på ca 84 kr.

Med dessa uppgifter kan värdet av produktionsbortfallet uppskattas till ca 3,3 miljarder kr. per år.

En särskild fråga är den produktion som skapas av de 7 500 ungdomarna på de särskilda inskolningsplatserna. Ersättningen är för 18-åringarna ca 48 kr. per timme vilket ger en timkostnad på ca 67 kr. Därtill kommer att varje inskolningsplats binder administrativa resurser motsvarande 5 procent av timkostnaden. Antar man att den genomsnittliga produktiviteten motsvarar ett värde av ungefär hälften av timkostnaden kan produktionsbortfallet uppskattas till ca 480 miljoner kr. Hänsyn har då tagits till administrationskostnaderna på 5 procent som här antas spegla de faktiskt reala kostnaderna för att administrera åtgärden.

5.2 Utbildning och handledare för APU

Enligt ÖGY:s beräkningar behövs 10 000 till 11 000 handledare för APU. Ca 2 000 skulle redan vara utbildade varför behovet uppskattas till ca 9 000. Utbildningen skall totalt omfatta en vecka plus två dagar dvs. totalt 7 arbetsdagar. Kostnaderna uppskattades till en engångskostnad på ca 25 miljoner kr. och en löpande kostnad på ca 4 miljoner kr. per år (1986 års prisnivå).

UGY:s material tyder på att behovet av handledare har underskattats. För det första tycks omsättningen bland handledarna vara betydande. För det andra önskar varje handledare instruera färre elever.

De långsiktiga kostnaderna för handledarutbildningen är osäkra. Den period som omfattas av undersökningen kännetecknas av

ett mycket gott arbetsmarknadsläge med hög personalomsättning. I ett annat läge kan personalomsättningen vara lägre.

Reformen är också i sin inledning. Efter några år bör läget ha stabiliserats. Personalomsättning kan väntas minska och handledarna har förmodligen fått sådana erfarenheter att de är beredda att ansvara för fler elever.

UGY:s enkätstudie skulle tyda på en årlig kostnad för kommunernas handledarutbildning på totalt ca 90 milj.kr. per år.

Alternativt kan man beräkna kostnaden på följande sätt. Enligt UGY:s rapporter bör man i genomsnitt räkna med endast en eller två elever (här antas två elever) per handledare och en omsättning på ca 25 procent årligen av handledarkadern. Med en utbildningstid av 7 dagar kan den årliga kostnaden i ett fortvarighetstillstånd uppskattas till ca 60 milj.kr. Beräkningen bygger på att endast ersättning för förlorad arbetsförtjänst, dvs. 7 dagars produktionsbortfall, är en kostnad. Övriga kostnader i form av lärartjänster, material, lokaler m.m. har inte beaktats. Läger man till dessa kostnader samt tar i beaktande att kostnaderna kan vara större i reformens inledning förefaller ett årligt belopp mellan 60 milj. och 90 milj.kr. för handledarutbildning inte orimligt. I kalkylen kommer beloppet 75 milj.kr. användas som ett mått på handledarutbildningens årliga samhällsekonomiska kostnader.

5.3 Minskad produktion under handledarnas handledning

Enligt förslaget skall handledarna göra en handledningsinsats motsvarande 2,5 veckotimmar per elev under det avslutande tredje året. APU skulle motsvara 60 procent av tiden det tredje året. För omkring 20 procent av eleverna skulle tredje året vara helt skolförlagt vilket innebär att 48 000 elever omfattas av den arbetsplatsförlagda undervisningen. De två första åren omfattar APU resp. år 10 procent av utbildningstiden.

Den huvudsakliga kostnaden för APU är den tid handledarna är borta från sin ordinarie produktion. Därtill kommer vissa kostnader för elevernas användning av utrustning och lokaler på arbetsplatsen. Kostnaderna för skolans administration behandlas separat. Administrationskostnaderna för företagen har inte kunnat uppskattas.

UGY:s rapporter tyder på att det kanske inte är möjligt med en så omfattande arbetsplatsförläggning som 60 procent. En större del av undervisningen måste sannolikt skolförläggas. Den samhällsekonomiska kalkylen påverkas dock inte under förutsättning att det är i stort sett samma kostnad för den lärarledda som den handledarledda undervisningen per elev.

Inte heller bör den samhällsekonomiska kalkylen påverkas av att en större andel skolförlagd undervisning ökar behovet av ut-

rustningsinvesteringar i skolan. I motsvarande mån minskar belastningen på företagens utrustning. Endast om eleverna i undervisningen kan utnyttja ledig kapacitet i företagen kan man tala om en ökad samhällsekonomisk kostnad om den skolförlagda delen ökar på bekostnad av APU. Så torde dock sällan vara fallet. Däremot kan det bli frågan om en annan kostnadsfördelningen mellan kommunerna och näringslivet vilket dock ligger utanför själva kalkylen.

Enligt UGY:s enkät kan kommunernas kostnader för APU, dvs. ersättning till företagen, uppskattas till ca 700 milj.kr. för en treårsperiod. Beloppet ligger väl i linje med vad som beräknats för APU i andra sammanhang. Som väntat är kostnaderna störst det tredje året. För de volymmässigt stora linjerna - IN, EL, FT och OM - är kostnaderna i stort sett desamma per klass vilket ger ett visst stöd för riktigheten i uppgifterna. Det stödjer också uppfattningen att det är ersättning för handledaren som är den tunga utgiften för APU.

Antar man att handledarinsatsen på arbetsplatsen är densamma per elev och vecka under de två första åren då 10 procent är arbetsplatsförlagd som det tredje året kan kostnaden för hela treårsperioden beräknas till totalt 550 milj.kr. Här ingår alltså inte kostnaden för utrustning, lokaler, administration m.m. Om dessa uppgifter är korrekta tyder de på att företagen under en treårsperiod erhåller ca 150 milj.kr. för andra utgifter i samband med APU än för handledarnas produktionsbortfall.

Samtidigt kan man anta att företagens kostnader för introduktion av ny arbetskraft minskar med den nya treåriga gymnasieutbildningen. Det bekräftas också av UGY:s utvärdering. De samhällsekonomiska kostnaderna, vilka i det här fallet sammanfaller med företagens kostnader för den arbetsplatsförlagda utbildningen, är således mindre än 700 milj.kr.

Den årliga kostnaden i samhällsekonomiska termer för APU uppskattas i beräkningarna till 700 milj.kr.

5.4 Ytterligare lärare i gymnasieskolan

Förlängningen av gymnasieutbildningen ökar behovet av lärare i allmänna ämnen. Behovet kan uppskattas till ca 800 lärare (21-timmars). Samhällskostnaden är dels utbildningskostnader, dels den produktion som dessa lärare skulle kunna göra på annat håll.

Om endast den senare alternativkostnaden beaktas, uppgår den årliga kostnadsökningen till ca 200 milj.kr.

Enligt UGY:s rapport 2 har försöksverksamheten initierat en kraftig investeringsökning i skolbyggnader och lokaler i kommunerna. Som framhålls i rapporten kan ökningen inte i sin helhet hänföras till försöksverksamheten. Kommunernas investeringar i byggnader och lokaler har släpat efter i avvaktan på den planerade reformen. Nu passar man på att göra även sådana investeringar som man ändå skulle tvingats att göra.

I UGY:s rapport 2 redovisas i en tabell (sid. 92) ett försök till att uppskatta hur stor andel av kostnaderna som kan hänföras enbart till försöksverksamheten. Uppgifterna tyder på att ca en tredjedel av investeringar i lokaler och byggnader kan hänföras till försöket, en inte orimlig ökning då andelen elever på gymnasieskolans yrkesinriktade linjer ökar med ungefär en halvårsklass.

Behovet av byggnader och lokaler varierar mellan linjerna och kommunerna. Utgår man från att försökskommunernas investeringsbehov ger en sannolik bild av läget i samtliga kommuner skulle totalinvesteringen i byggnader och lokaler i landet vid full utbyggnad av de treåriga yrkeslinjerna kunna uppskattas till ca 3,6 miljarder kr.

Av detta belopp bör alltså endast en tredjedel hänföras till reformeringen av gymnasieskolan. Det betyder att det krävs investeringar för ca 1,2 miljarder kr. i byggnader och lokaler för en full utbyggnad av de treåriga yrkeslinjerna. Med en avskrivningstid på 10 år, vilket är kort, kan den årliga kostnaden uppskattas till 120 milj.kr.

5.6 Investering i utrustning

Försöksverksamheten har också initierat en betydande nyinvestering i skolornas utrustning. I det här fallet är det svårare att avgöra vilka kostnader som skall hänföras till försöksverksamheten och vilka är en följd av ett allmänt upprustningsbehov.

Kommunerna har, bl.a. stimulerade av skolöverstyrelsens utrustningslistor, haft en hög ambition när det gällt att förse skolorna med modern utrustning. Det är möjligt att ambitionen varit för hög och att det lett till en viss "överinvestering" i utrustning. Vissa av UGY:s specialundersökningar tyder på det.

Samtidigt saknas underlag för att göra en bedömning av vad som skall anses vara en rimlig utrustningsnivå. UGY:s rapport tyder på en utbyggnad av de treåriga gymnasielinjerna till full kapacitet i hela landet skulle dra med sig en utrustningskostnad på ca 2,7 miljarder kr. Det största beloppet skulle gå till IN-linjen som svarar för ca 50 procent av hela investeringsbehovet. FT, EL och NB är också investeringstunga linjer som tillsammans drar en tredjedel av investeringsbehovet.

IN-linjen har också det största utrustningsbehovet sett per klass, tätt följd av PT. Även NB, EL och FT är utrustningstunga beräknat per klass medan OM-linjen har ett mycket litet utrustningsbehov.

Fördelningen av utrustningsinvesteringarna mellan linjerna är ungefär som man skulle kunna vänta sig. Däremot är det naturligtvis svårare att bedöma om nivån ger en rimlig bild av kostnaderna. Det går heller inte att uttala sig om hur stor andel av investeringarna som är att hänföra till utbyggnaden av gymnasieskolan och hur stor andel som skulle ha genomförts under alla omständigheter. Det är dock inte bara frågan om en förlängning av de yrkesinriktade linjerna. Reformen betyder också en allmän standardhöjning.

I det följande antas att drygt hälften av investeringarna, dvs. 1,4 miljarder kr. kan anses vara en direkt följd av reformen. Med en avskrivningsperiod på 5 år betyder det en årlig samhällsekonomisk kostnad på ca 300 milj.kr.

5.7 Fortbildning av lärare

Försökskommunernas utgifter för fortbildning av lärare bekräftar att linjerna IN, EL, NB och FT har prioriterats av kommunerna. Fortbildningskostnader, uppräknat till hela landet, ligger på ca 85 milj.kr.

Om all fortbildning för lärarna kan genomföras under elevernas arbetsplatsförlagda tid skulle fortbildningskostnaderna bli försumbara. Eftersom ett av resultaten från utvärderingsstudien är att det på många håll visat sig svårt att genomföra APU i den omfattning som planerats utgår kalkylen från en kostnad på 85 milj. kr. per år för fortbildning, vilket då huvudsakligen få anses bestå av vikariatskostnader.

5.8 Administrativa kostnader för skolan

I försöksverksamheten redovisar kommunerna betydande kostnader av administrativ natur för planering m.m. av den arbetsplatsförlagda utbildningen och för kontakter med arbetslivet. I genomsnitt uppgår kostnaderna i försöket till drygt 210 000 kr. per klass under treårsperioden. Kostnaderna är relativt jämfört fördelade mellan linjerna beräknat per klass vilket ger ett visst stöd för att de på ett acceptabelt sätt speglar den faktiska kostnaden för att planera, organisera m.m. verksamheten.

Om de kostnader som kommunerna anger för administration av APU m.m. skulle visa sig spegla de långsiktiga kostnaderna skulle reformen medföra årliga administrationskostnader för landets skolor på ca 210 miljoner kr. per år, ett belopp som motsva-

rar ca 800 lärartjänster. Det är emellertid rimligt att anta att efter några års erfarenhet kommer de administrativa kostnaderna att minska.

I beräkningar antas likväl administrationskostnaderna uppgå till 210 milj.kr. årligen.

5.9 Administrativa och andra kostnader m.m. för företagen

Även företagen kan antas ha administrativa kostnader för kontakter med skolor och lärare. Några uppgifter som belyser det faktiska förhållandet föreligger dock inte. Inte heller i vilken utsträckning företagen har särskilda kostnader för att kunna ta emot elever på arbetsplatsen.

Om företagen har kostnader av det här slaget bör de ingå i den samhällsekonomiska kalkylen. Eftersom företagen kompenseras för mer än handledarnas lönekostnader tycks man dock ha utgått från att vissa sådana kostnader föreligger.

6 Samhällsekonomiska intäkter

De samhällsekonomiska intäkter som följer av en utbildningsreform är både empiriskt och teoretiskt komplicerat att klarlägga. Det beror på att sambandet mellan investering i utbildning och höjd produktivitet är svårångat.

Det är dock rimligt att anta att den vikt som näringslivet nu fäster vid de anställdas utbildning och kompetens tyder på att det empiriskt finns ett starkt och nära samband. Det stöd som ÖGY:s förslag fått från arbetslivets företrädare tyder också på att det ligger i linje med vad arbetslivet uppfattar som produktivitetshöjande utbildning.

De viktigaste samhällsekonomiska intäkterna är:

- högre arbetsproduktivitet efter ytterligare ett års utbildning
- minskad arbetslöshet efter ett tredje gymnasieår
- minskad arbetslöshet hos andra grupper.

6.1 Högre arbetsproduktivitet

Det kan diskuteras hur mycket högre produktivitet de ungdomar har som genomgått ett tredje gymnasieår på de yrkesinriktade linjerna jämfört med de ungdomar som har en tvåårig utbildning.

I fackliga sammanhang har talats om en löneökning på mellan 5 och 10 procent för de ungdomar som genomgått ett tredje gymnasieår, främst kanske därför att de direkt kan genomföra mer

kvalificerade arbetsuppgifter. Det skulle implicera en produktivitetshöjning med samma procentsatser.

SOU 1992: 25
Bilaga 3

De samhällsekonomiska studier som gjorts av genomgången arbetsmarknadsutbildning tyder på produktivitetsökningar på mellan 5 och 11 procent. Det tredje gymnasieåret uppvisar också stora likheter med den utbildning som ges inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen.

Beräkningarna bygger på att produktiviteten ökar med mellan 5 och 10 procent hos de ungdomar som genomgått det tredje gymnasieåret. Både empiriska erfarenheter och forskningsresultat tyder på att detta är ett rimligt antagande.

6.2 Minskad arbetslöshet efter ett tredje gymnasieår

En bättre utbildning borde leda till mindre framtida risk för arbetslöshet. Utbildning öppnar för valfrihet, lättare att anpassa sig efter ändrade förhållanden etc. som minskar sannolikheten för framtida arbetslöshet eller, om arbetslöshet uppstår, kortare perioder av arbetslöshet.

Den förlängda yrkesutbildningen bör således ha en sysselsättningseffekt, dvs. höja sysselsättningsgraden under den yrkesaktiva tiden. I studier av arbetsmarknadsutbildning har sysselsättningseffekten uppskattats till 18 procent. Det förefaller väl högt. Här görs det försiktiga antagandet att för de 48 000 ungdomar som genomgår det tredje året kommer arbetslöshet och annan frånvaro minska i en omfattning att det motsvarar en långsiktigt höjd sysselsättningsgrad som ligger 2 procentenheter högre än den nuvarande genomsnittliga för samtliga sysselsatta.

Beräkningen i det följande bygger på att 40 800 av de 48 000 som förlänger sin gymnasieutbildning kommer att vara långsiktigt sysselsatta. Samtliga arbetar helår och heltid. Av dessa kan alltså ca 900 hänföras till en direkt sysselsättningseffekt.

6.3 Minskad arbetslöshet hos andra grupper

När 48 000 ungdomar väljer att studera ett tredje år minskar utbudet på arbetsmarknaden. Minskningen är permanent. Om man utgår från att företagens nyrekryteringsbehov är oförändrat, kan olika effekter väntas uppstå. I ett läge med full sysselsättning kan konkurrensen om arbetskraften driva upp löner och priser. I ett läge med arbetslöshet bör det vara möjligt att öka sysselsättningen.

Sysselsättningseffekterna kan väntas vara starkast för åldersgruppen omedelbart över gymnasieåldern. I genomsnitt under en konjunkturcykel kan man räkna med att ca 25 000 ungdomar i åldern 19–24 år är arbetslösa. Ca 15 000 i åldersgruppen är i arbets-

marknadsutbildning eller i beredskapsarbete och 7 500 i ungdoms-
lag/särskilda inskolningsplatser. I genomsnitt är således bortåt
50 000 ungdomar arbetslösa eller i arbetsmarknadspolitiska åtgär-
der. En försiktig uppskattning är att ca 10 000 av dessa ungdo-
mar, dvs. mindre än hälften av det minskade utbudet från gymna-
sieskolan av helårsarbetskraft till den öppna arbetsmarknaden er-
sätts med rekrytering av ungdomar i åldern 19-24 som är arbets-
lösa eller i åtgärder.

Det betyder ett produktionstillskott som kompenserar en del
av den produktionsförlust som det tredje gymnasieåret ger upp-
hov till. Om vi antar att dessa 10 000 ungdomar arbetar heltid
och helår och det i övrigt inte krävs några särskilda insatser för
deras anställning kan det årliga produktionstillskottet uppskattas
till ca 800 milj.kr.

7 Val av diskonteringsränta

I beräkningarna används två olika reala diskonteringsräntor 4
resp. 6 procent. Det ger möjlighet att påvisa kalkylens känslighet
för valet av diskonteringsränta. Ungefär samma räntesatser har
tillämpats vid samhällsekonomiska beräkningar av arbetsmark-
nadsutbildningens kostnader och intäkter.

Räntesatsen uttrycker hur en beslutsfattare värderar inkomster
och utgifter som uppstår vid olika tidpunkter. En hög räntesats
innebär en högre värdering av inkomster som ligger nära i tiden
än sådana som uppstår senare. En låg räntesats innebär följaktli-
gen att det är mindre viktigt när intäkterna realiserar. För kostna-
der gäller det omvända resonemanget.

För att visa kalkylens känslighet för valet av ränta genomförs
beräkningen för båda räntesatserna.

8 Sammanställning av de samhällseliga kostnaderna och intäkterna

Kostnadsberäkningarna ovan sammanställs i tabell 1.

**Tabell 1 De årliga samhällsekonomiska kostnaderna av förlängd gym-
nasial yrkesutbildning (miljoner kr.).**

Minskad livsarbets-tid	3 300
Minskad prod. i inskoln.plats	480
Utbildning av handledare	75
APU	700
Fler lärare	200
Byggnader och lokaler	120
Utrustning	300
Fortbildning	85
Administration	210
Summa	5 470

De totala samhällseliga kostnaderna per år för att förlänga den gymnasiala yrkesutbildningen ett år med föreslagna förändringarna och ambitionshöjningarna uppgår till ca 5,5 miljarder kr. I samhällsekonomska termer är den största kostnaden de produktionsförluster som uppstår till följd av att livsarbetstiden förkortas.

De övriga kostnaderna, exklusive minskad produktion i inskolningsplatser, uppgår till ca 1,7 miljarder kr., ett belopp som förvånansvärt väl stämmer med den kostnad som anges i propositionen "Växa med kunskaper" (1990/91:85). Kostnadsposterna är dock inte desamma. I den samhällsekonomska beräkningen ingår bara reala kostnader, dvs. förbrukning av arbete och kapital. Propositionens kostnadsberäkning tar även upp finansiella kostnader vilka i vissa fall kan sammanfalla med de reala kostnaderna, dock inte alltid. Ett exempel belyser skillnaden. I propositionens kostnadsberäkning ingår ökade studiestöds-kostnader med 400 milj.kr. I en samhällsekonomska beräkning är detta ingen kostnad utan endast en omfördelning mellan yrkesverksamma och studerande. Endast om själva transaktionen drar kostnader, t.ex. administrationskostnader, är det frågan om en real kostnad.

I tabell 2 sammanställs de samhällseliga intäkterna. Intäkter i form av ökad produktivitet och höjd sysselsättningsgrad uppstår för dem som har gått det tredje året under en längre tid; i princip under hela den yrkesverksamma perioden. Här antas att effekten kvarstår i 10 år. Intäkterna har diskonterats till år 1.

Tabell 2a Det samhällsekonomska intäkterna diskonterade till år 1. Produktiviteten (p) = 10 procent och diskonteringsräntan (r) = 4 resp. 6 procent. Miljoner kr.

	Alt 1 $r = 4$	Alt 2 $r = 6$
Produktivitetsökning	9 400	7 700
Sysselsättningsökning	200	175
Minskad arbetslöshet för andra	800	800
Summa	10 400	8 675

Tabell 2b Samma som tabell 2a men $p = 5$ procent. Miljoner kr.

	Alt 1 $r = 4$	Alt 2 $r = 6$
Produktivitetsökning	6 500	5 400
Sysselsättningsökning	200	170
Minskad arbetslöshet för andra	800	800
Summa	7 500	6 370

En sammanställning av resultaten från tabellerna 1 och 2 ger följande nettoresultat.

Tabell 3 Sammanställning av kostnader och intäkter för olika alternativ. Miljoner kr.

p=10 r= 4	p=10 r= 6	p=5 r=4	p=5 r=6
4 930	3 205	2 030	900

Sammanställningen i tabell anger att samtliga här beräknade alternativ ger ett positivt bidrag till samhällsekonomin. Bidraget varierar mellan 0,9 och 5,0 miljarder kr. årligen. Även i det minst gynnsamma fallet med en produktivitetsökning på endast 5 procent och en så pass hög real samhällsränta som 6 procent ger en utbyggnad av yrkeslinjerna ett årligt tillskott till tillväxten på närmare en miljard kr. Det är ett viktigt resultat av kalkylen.

Men kalkylens värde ligger också i att frågeställningen strukturerats på ett sätt som gör det möjligt att identifiera olika inkomst- och kostnadsposter och därigenom få en uppfattning om hur reformen påverkar den totala samhällsekonomin. Särskilt viktigt är att beslutsfattaren får möjlighet att bedöma inkomnsidan av reformen och inte, som är det mest vanliga, enbart kostnadssidan. Vad som till sist bestämmer om en reform skall genomföras eller inte är dock, som tidigare framhållits, inte den samhällsekonomiska kalkylens resultat utan beslutsfattarens värderingar.

9 Vem "tjänar" på reformen

En förlängning av yrkeslinjerna på gymnasiet ger således upphov till samhällsekonomiska intäkter och kostnader. En fråga som därvid kan vara av intresse är hur intäkterna och kostnaderna fördelar sig mellan olika grupper i samhället. Är det någon grupp som förlorar och någon som tjänar på reformen eller går den jämnt upp för alla som på något sätt påverkas av reformen?

I samhällsekonomiska sammanhang är det vanligt att studera fördelningseffekterna för tre storheter, nämligen hushållen, företagen och den offentliga sektorn. Ytterligare indelning kan göras. När det gäller den här aktuella reformen skulle man t.ex. kunna analysera effekten för hushåll med resp. utan barn i gymnasieskolan, för företag som har resp. inte har APU och för den offentliga sektorn hur kostnader och intäkter fördelas mellan stat och kommun.

Hur kostnader och intäkter för reformen fördelar sig mellan företag, hushåll och offentlig sektor bestäms av skatte-, avgifts- och transfereringssystemet. I reformen ingår också vissa kompensatoriska åtgärder från statens sida riktade till företagen och kommunerna för några identifierbara kostnader.

Generellt kan sägas att eftersom reformen skapar ett överskott kommer både stat och kommun automatiskt tillföras ökade resurser genom skatte- och avgiftssystemet. Hur stor andel som tillfal-

ler kommunerna resp. staten bestäms dessutom av faktorer som hur överskottet fördelas mellan arbete och kapital, hur stor andel av tillskottet som sparas resp. konsumeras m.m. Överslagsvis kan man räkna med att mellan 150 milj.kr. och 600 milj.kr. tillfaller kommunerna i ökade skatteinkomster medan staten via inkomstskatt och moms tillförs mellan 150 och 500 miljoner beroende på kalkylalternativ. Därtill kommer naturligtvis ökade intäkter genom löneanknutna skatter och avgifter.

9.1 Företagens intäkter och kostnader

Det produktionsbortfall som uppstår när yrkeslinjerna blir treåriga kan sägas drabba alla företag lika. Det företag som medverkar i den arbetsplatsförlagda utbildningen tar därutöver på sig en real kostnad för handledare och handledarutbildning. Även kostnader för lokaler och utrustning belastar företagen.

Företagen kompenseras för det produktionsbortfall som uppstår när handledarna utbildar eleverna och när handledarna är på utbildning. Enligt beräkningen tidigare är compensationen väl tilltagen. Tekniskt är den del av reformen finansierad genom en avgift på lönesumman som betalas av alla företag. Det arbete som eleverna kan utföra under sin APU kan åtminstone i några företag nå en viss omfattning och minskar alltså företagens kostnader för APU.

Den ökade produktivitet hos de ungdomar som går ett tredje gymnasieår ger en intäkt som i princip tillfaller hela näringslivet. I realiteten torde de företag där ungdomarna genomfört sin APU ha ett försteg vid rekryteringen av ungdomarna. För dessa företag torde också inskolningskostnaderna vara försumbara när ungdomarna anställs.

Generellt kan således sägas att alla företag är med och betalar ungdomarnas APU men att de företag som ställer upp med platser till den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen kommer att "tjäna" mest på reformen. Det är troligt att reformen därmed gynnar större och moderna företag framför små företag med enklare produktionsteknik.

9.2 Hushållens intäkter och kostnader

Förlängningen av yrkeslinjerna med ett år innebär ett produktionsbortfall för samhällsekonomin som sett från det andra hållet är en inkomst för de ungdomar som i stället för att utbilda sig ett tredje år förvärvsarbetar. Produktionsbortfallet motsvarar en inkomst efter skatt per förvärvsarbetande ungdom på ca 35 000 kr. Till detta skall läggas de ungdomar som istället för en ungdomsplat/inskolningsplats kommer att gå ett tredje år i gymnasiesko-

lan. För dessa hushåll blir bortfallet ca 40 000 kr. efter skatt omräknat till helår.

Hushållen kompenseras inom studiehjälpsystemet för kostnaderna under det tredje gymnasieåret. Bidraget uppgår till ca 9 000 kr. per år. I normalfallet gör således de hushåll vars barn i stället för att förvärvsarbeta fortsätter ett tredje år i gymnasiet en förlust på mellan 25 000 och 30 000 kr.

Det normala är att ungdomar i den här åldern bor hemma hos sina föräldrar under utbildningstiden. I allmänhet är det föräldrarna som får ta de ökade utgifterna.

Högre produktivitet, ger högre lön, ger högre inkomst efter skatt. De ungdomar som gått det tredje året får en högre livsinkomst. Det sker således en omfördelning från föräldragenerationen till den yngre generationen när gymnasieskolan förlängs med ett år. Den kan påverka föräldrarnas attityd till att låta sina barn fortsätta i gymnasieskolan efter avslutad grundskola.

9.3 Den offentliga sektorns inkomster och utgifter

Den offentliga sektorn förlorar skatteinkomster när ungdomarnas arbetstid förkortas med ett år. Samtidigt ger den högre produktiviteten, den långsiktigt högre sysselsättningsgraden och lägre arbetslösheten skatteinkomster som väsentligt överstiger dessa förluster. Det är också de väsentligaste samhällsekonomiska kostnaderna och intäkterna av reformen. Som ovan påpekats får både stat och kommun ökade skatteintäkter genom reformen. I vilken utsträckning båda "vinner" på reformen bestäms av hur reformens kostnader fördelas.

Först kan konstateras att företagens kostnader för APU och handledarnas utbildning, frånvaron från arbete, täcks av näringslivet självt genom en avgift på lönesumman. Troligt är att de företag som medverkar i utbildningen får en viss överkompensation. Men denna del av reformen påverkar inte kostnads- och intäktsfördelningen mellan stat och kommun. Övriga kostnader som föreligger enligt UGY:s material är ökade lärarkostnader, ökade kostnader för byggnader, lokaler och utrustning, fortbildning samt administration av arbetslivskontakter m.m. på skolorna. Sammanlagt en kostnad på 915 miljoner kr.

Detta belopp är i första hand en kostnad för kommunerna enligt den kostnadsfördelning som gäller mellan stat och kommun. Kostnaderna för ökad lärarmedverkan bör dock antas falla på staten men i övrigt är kommunernas kostnader drygt 700 milj.kr. Kommunens kostnader bör dock kunna minska efter några år, främst för administrationen av arbetslivskontakterna, men kommer även på sikt att vara betydande.

Dessutom sker en viss övervältring från hushållen på kommunerna. Det gäller främst ökade utgifter för måltider, skollunchen, som hushållen nu själva bär för den aktuella åldersgruppen.

Kommunens intäkter på sikt från reformen kommer huvudsakligen genom ökade skatteinkomster. Därutöver genom eventuellt ökade statsbidrag.

För staten uppkommer egentligen inga större direkta reala kostnader, förutom 200 miljoner kr. för ökat lärarbehov. En kostnad som inte beaktas i sammanhanget är en mindre kostnadsökning för lärarutbildning.

För staten ökar utgifterna med 400 milj.kr. i studiehjälpssystemet. Som tidigare påpekats är det främst frågan om en omfördelning av kostnaderna mellan hushållen och staten.

Indirekt uppkommer en betydande vinst för staten om, som antas i kalkylen, i genomsnitt 10 000 ungdomar som går arbetslösa eller är i arbetsmarknadspolitiska åtgärder får lättare att hitta ett arbete på den öppna marknaden när en större andel ungdomar kommer att gå kvar i skolan ytterligare ett år.

Staten gör också en direkt vinst. Behovet av särskilda inskolningsplatser för ungdomar i åldrarna 18 och 19 år minskar med ca 7 500 enligt det tidigare resonemanget. För staten betyder det minskade utgifter över arbetsmarknadsbudgeten på drygt 900 miljoner kr. (Staten betalar hela kostnaden.)

9.4 Sammanfattning av kostnads-intäktsfördelning

Sammanställs resonemanget ovan kan konstateras att för företagen torde reformen ge en vinst, speciellt för de företag som medverkar i den arbetsplatsförlagda utbildningen. För hushållen ökar utgifterna samtidigt som en omfördelning sker till de ungdomar som genomgår den nya utbildningen.

För den offentliga sektorn liksom för hela samhället ger reformen en långsiktig vinst. Fördelningen av kostnaderna och intäkterna mellan stat och kommun visar att det krävs ett betydligt mindre totalt överskott för att staten skall få ett positivt netto än för kommunerna. UGY:s material tyder på att kommunerna får bära en betydande del av kostnaderna för reformen samtidigt som kommunernas intäkter av reformen blir förhållandevis små. Det betyder att om resursfördelningen mellan stat och kommun skall förbli oförändrad krävs en överflyttning av medel från staten till kommunerna.

Kostnader för försöksverksamheten i Gävleborgs län

SOU 1992: 25
Bilaga 4

Inledning

I denna PM redovisas några preliminära resultat från en studie av kostnader för försöksverksamheten med treåriga yrkesinriktade utbildningar i gymnasieskolan i Gävleborgs län. Studien har genomförts i samarbete mellan "utredningen angående utvärdering av försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan" (UGY) och länskolnämnden i Gävleborgs län.

Datainsamlingar har gjorts av lokala utvärderare med hjälp av ett i förväg utarbetat formulär med instruktioner kring vilka uppgifter som skulle samlas in (jfr bilaga e). Anders Bergsten har, på uppdrag av länskolnämnden i Gävleborgs län, ansvarat för samordning av datainsamlingar och sammanställning av data.

Berörda kommuner och linjer framgår av översikten nedan, liksom antalet elever i försöksverksamhet.

Kommun	Linje	Antal elever		
		År 1	År 2	År 3
Bollnäs	IN	31	43	74
Gävle	IN	12	36	65
	ELIA	16	32	45
	IN	8	23	33
Hofors	IN	8	23	33
Hudiksvall	IN	41	61	93
	ELIE	15	31	47
	FT	22	30	43
Ljusdal	IN	16	33	51
	FT	23	36	44
Sandviken	IN	27	52	71
	EL(alla)	44	85	127
	FT		32	51
	VT		8	16
Söderhamn	ELIE		16	31
	FT	27	57	78
Totalt		282	575	869

Avsikten med studien har varit att teckna en bild av kostnader av olika slag (jfr bilaga e) med mer direkt anknytning till försöksverksamheten. Även om det många gånger kan vara svårt att avgöra om kostnader, för t.ex. utrustning, "bara" hänger samman försöksverksamheten, har detta dock, genom de instruktioner som gavs inför datainsamlingar, varit en strävan. Det innebär att de kostnader som vi redogör för utgör en del av de totala kostnaderna för utbildningarna. Kostnader för undervisning, lokaler, skolmältider etc. tillkommer och de siffror som redovisas bör sättas in i sitt sammanhang. Här nöjer vi oss dock huvudsakligen med en redovisning av "primärmaterialet" dvs. en redovisning av de kostnader skolorna i Gävleborgs län uppgett sig ha haft i samband med försöksverksamheten. Den bild vi redovisar blir därmed ock-

så främst en beskrivning och inte en slutgiltig bedömning av kostnader.

Framhållas bör också att våra resultat sannolikt inte är så "precisa" som siffror ibland ger intryck av att vara. Enligt de lokala utvärderare som genomfört datainsamlingarna har det inte alltid varit lätt att ta fram de uppgifter som efterfrågats. Bland annat har kommunernas och skolornas "konton" inte överallt överensstämmt med de kostnadsposter vi arbetat med i detta sammanhang. Man har ibland också känt osäkerhet inför om de uppgifter som lämnats verkligen överensstämmt med faktiska kostnader och intäkter. Trots detta är den bedömning vi gjort tillsammans med de lokala utvärderarna att materialet har sådan kvalitet att det också är värt att redovisa, men att viss försiktighet måste iaktas kring enskilda värden.

Några huvudresultat

Det siffermaterial som föreligger är relativt omfattande och möjligt att redovisa på olika sätt. I denna PM redovisar vi en översikt över hela länet samt en mer detaljerad bild av de kostnader som Hudiksvalls kommun haft. I bilaga finns utförligare sammanställningar av de resultat som erhållits.

En strävan har varit att räkna fram en kostnad per elev och år. Vi har skiljt på kapital- och driftkostnader. Till de förra räknar vi kostnader under treårsperioden som har karaktär av "investeringar" och med en "avskrivningstid" på sju år (utrustning, anpassningar av lokaler, initialkostnader, initial fortbildning och handledarutbildning (humankapital)). Till driftkostnader räknar vi kostnader som återkommer varje år, typ ledning, utvärdering etc.

Erfarenheterna från de tre åren av försöksverksamheten har sedan använts så att totala kapitalkostnaderna dividerats med "avskrivningstiden" och aktuellt antal intagningsplatser och de totala driftkostnader med antal elever år tre och sedan med tre. Ersättning för arbetsplatsförlagd utbildning har analogt med detta beräknats genom att kostnaderna år tre dividerats med antal elever år tre. Summan av de tre kostnadsposterna utgör totalsumman per år och elev. Genom detta sätt att räkna får vi fram en kostnad per elev och år som bygger på antagandet att de "investeringar" som gjorts under försöksperioden gör det möjligt att bedriva undervisning i alla tre årskurserna samtidigt och att driftkostnader motsvarar ungefär genomsnittskostnaden över de tre åren.

I tabell 1 redovisas kostnader för försöksverksamheten i hela länet beräknade på ovan angett sätt. Som påpekats ovan saknas i översikten kostnader för bl.a. lokaler och undervisning.

Tabell 1 Kostnader för försöksverksamheten i Gävleborgs län.

SOU 1992: 25
Bilaga 4

Linje/ kommun	Kostnad per elev och år (tusentals kr)						Totalt totalt stat	
	Kapital		Drift		APU			
	totalt	stat	totalt	stat	totalt	stat		
IN								
Bollnäs	18,01	2,76	2,39	0,51	6,15	6,15	26,55	9,42
Gävle	9,59	5,14	0,64	0,28	4,02	4,02	14,25	9,44
Hofors	13,58	7,61	1,76	0,70	5,21	5,21	20,55	13,52
Hudiksvall	10,92	4,46	7,66	0,17	7,74	7,74	26,32	12,37
Ljusdal	26,45	6,77	1,78	0,24	5,67	5,67	33,90	12,67
Sandviken	12,68	5,89	5,01	0,25	5,88	5,88	23,58	12,02
EL								
Hudiksvall	20,53	5,08	5,02	0,18	2,28	2,28	27,82	7,53
Gävle	27,08	10,74	0,88	0,21	1,87	1,87	29,83	12,82
Sandviken	10,51	5,30	4,24	0,20	0	0	14,74	5,50
Södehamn	10,47	3,25	5,10	0,44	2,90	2,90	18,47	6,59
FT								
Hudiksvall	14,24	3,16	5,36	0,53	6,14	6,14	25,74	9,83
Ljusdal	9,77	2,09	2,75	0,29	7,09	7,09	19,61	9,47
Sandviken	12,96	2,98	5,76	0,16	3,82	3,82	22,55	6,08
Söderhamn	9,51	3,54	3,77	0,25	9,68	9,68	22,96	13,47
VT								
Sandviken	15,68	2,61	3,67	0,08	2,69	2,69	22,03	4,88

Av tabell 1 framgår att det finns variationer i kostnader mellan linjer och inom linjer mellan kommuner. Den största kostnads-posten utgörs av kapitalkostnader. Medelkostnaden samt högsta och lägsta kostnad framgår av tabell 2.

Tabell 2 Medel, högsta och lägsta kostnad för försöksverksamheten på olika linjer i Gävleborgs län (tusentals kr.).

Linje	Totalkostnad		Medel		Högsta	
	Lägsta totalt	stat	totalt	stat	totalt	stat
IN	14,25	9,42	24,19	11,57	26,55	13,52
EL	14,74	5,50	22,72	8,11	29,83	12,82
FT	19,61	9,47	22,72	9,71	25,74	13,47
VT	22,03	4,88	22,03	4,88	22,03	4,88

Genomsnittskostnaderna för försöksverksamheten ligger, som framgår, runt 23 000 kr. per elev och år för samtliga aktuella linjer med det sätt att räkna som vi använder här. Variationerna mellan högsta och lägsta kostnad är betydande och beror framför allt på variationer i kapitalkostnader. Andelen av kostnaderna som betalas av statliga medel varierar mellan olika linjer. Grovt sett täcks drygt 40 procent av kostnaderna av statliga bidrag (vi bortser från VT då endast ett försök finns på den linjen).

Med samma beräkningsmetod redovisas nedan de kostnader som Hudiksvalls kommun uppger sig haft för försöksverksamheten, men först en tabell där totalkostnaderna anges i tusentals kronor utan hänsynstagande till antalet elever etc. Tabell 3 visar alltså hur mycket försöksverksamheten kostat över den treårspe-

Tabell 3 Kostnader för försöksverksamheten i Hudiksvalls kommun över treårsperioden (tusentals kronor).

	Kapital		Drift		APU		Totalt	
	totalt	stat	totalt	stat	totalt	stat	totalt	stat
IN	3669	1499	2139	48	1022	1022	6830	2569
EL	2299	569	708	25	234	234	3241	828
FT	2392	531	692	68	413	413	3497	1012
Summa	8360	2599	3539	141	1669	1669	13568	4409

Totalkostnaderna i Hudiksvalls kommun över de tre åren uppgår till ca 13,6 milj.kr. varav staten bidragit med 4,4 milj. eller drygt 30 %.

I tabell 4 redovisas kostnader per elev på olika linjer i Hudiksvalls kommun. Siffrorna i kolumnen "Totalt" utgör inte summan av de siffror som anges i kolumnerna till vänster om denna, utan beräkningarna är gjorda på det sätt som angetts inledningsvis i detta avsnitt. Den uppskattning som "Total"siffrorna utgör innebär bl.a. att vi räknar med att driftkostnader blir lägre efter några års etableringsfas medan kapitalkostnader/investeringar gjorts över flera år. Möjligen kan detta innebära en underskattning av det vi kallat driftkostnader då exempelvis relativt stora läromedelskostnader ingår i dessa kostnader.

Tabell 4 Kostnader för försöksverksamheten i Hudiksvalls kommun (tusentals kronor).

	Kostnad per elev (tusentals kronor)						"Totalt"	
	År 1		År 2		År 3			
	Tot.	Proc. stbg.	Tot.	Proc. stbg.	Tot.	Proc. stbg.	Tot.	Proc. stbg.
IN								
Kapital	3,10	26	6,01	56	1,81	17	10,92	41
Drift	16,00	5	10,90	7	9,65	5	7,66	2
APU	2,27	100	3,43	100	7,74	100	7,74	100
Totalt	21,37	22	20,34	48	19,20	39	26,32	47
ELIE								
Kapital	2,64	43	2,99	67	14,89	13	20,53	25
Drift	12,07	7	7,65	11	6,96	7	5,02	4
APU	2,07	100	3,10	100	2,28	100	2,28	100
Totalt	16,78	33	13,73	52	24,13	17	27,82	27
FT								
Kapital	3,92	37	4,96	29	5,36	5	14,24	22
Drift	8,50	10	6,97	12	6,88	8	5,36	10
APU	2,14	100	3,40	100	6,14	100	6,14	100
Totalt	14,55	34	15,33	32	18,34	23	25,74	38

I de tabeller som följer nedan redovisar vi kostnaderna för försöksverksamheten uppdelad på olika kostnadsposter. Här är beräkningarna gjorda så att kostnaderna över de tre försöksåren är summerade och summan sedan dividerad med "totalt" antal ele-

ver under åren. I anslutning till tabellerna anges medelvärden och medelkostnad per år. Det sist nämnda utgör en tredjedel av av det medelvärde som beräknats över kommunerna för samtliga linjer.

Tabell 5 Kostnader för utrustning över tre år.

Kommun	Kostnad per elev (tusentals kronor)			
	Linje IN	FT	EL	VT
Bollnäs	50,43			
Gävle	22,94		48,33	
Hofors	63,64			
Hudiksvall	32,58	23,30	41,60	
Ljusdal	72,61	33,89		
Sandviken	32,51	47,47	18,28	15,44
Söderhamn		17,59	23,94	
Medelvärde	45,79	30,56	33,04	15,44
Medelvärde samtliga kommuner/linjer				31,21
Medelkostnad per år				10,40

Kostnader för utrustning skall enligt normer för försöksverksamheten delas mellan stat och kommun så att 40 % av kostnaderna utgår i form av statsbidrag. Erfarenheterna från Gävleborgs län pekar mot att kommunernas andel av utrustningskostnaderna för flertalet utbildningar överstiger normen.

Tabell 6 Kostnader för lokaler över tre år.

Kommun	Kostnad per elev (tusentals kronor)			
	Linje IN	FT	EL	VT
Bollnäs	0,00			
Gävle	3,69		10,68	
Hofors	0,00			
Hudiksvall	0,00	23,86	0,00	
Ljusdal	8,78	0,00		
Sandviken	0,00	2,23	1,91	34,38
Söderhamn		27,76	8,48	
Medelvärde	2,08	13,46	5,27	34,38
Medelvärde samtliga kommuner/linjer				13,80
Medelkostnad per år				4,60

Kostnader för lokaler, i detta samhang främst ombyggnader och kompletteringar, är en kommunal kostnad. Inget statsbidrag utgår heller till kostnader för läromedel, som redovisas i tabell 7.

Kommun	Kostnad per elev (tusentals kronor)			
	Linje IN	FT	EL	VT
Bollnäs	2,29			
Gävle	0,33		1,40	
Hofors	0,61			
Hudiksvall	18,21	10,04	10,60	
Ljusdal	1,14	2,23		
Sandviken	10,50	8,54	10,45	7,79
Söderhamn		9,70	7,91	
Medelvärde	5,51	7,63	7,59	7,79
Medelvärde samtliga kommuner/linjer				7,13
Medelkostnad per år				2,38

Till kostnader för handledarutbildning liksom arbetsplatsförlagd utbildning, som framgår av tabellerna 8 respektive 9, utgår statsbidrag. Här handlar det alltså framför allt om statliga kostnader, även om det förekommer att också kommuner bidrar till en del.

Tabell 8 Kostnader för handledarutbildning över tre år.

Kommun	Kostnad per elev (tusentals kronor)			
	Linje IN	FT	EL	VT
Bollnäs	2,80			
Gävle	3,01		2,70	
Hofors	1,97			
Hudiksvall	2,60	2,72	2,46	
Ljusdal	0,40	0,47		
Sandviken	1,50	0,84	0,94	0,79
Söderhamn		1,54	1,47	
Medelvärde	2,04	1,39	1,89	0,79
Medelvärde samtliga kommuner/linjer				1,53
Medelkostnad per år				0,51

Tabell 9 Kostnader för arbetsplatsförlagd utbildning över tre år.

Kommun	Kostnad per elev (tusentals kronor)			
	Linje IN	FT	EL	VT
Bollnäs	8,28			
Gävle	5,82		3,87	
Hofors	7,46			
Hudiksvall	10,99	9,60	4,96	
Ljusdal	8,67	10,79		
Sandviken	8,45	4,76		5,33
Söderhamn		13,02	4,40	
Medelvärde	8,28	9,54	4,41	5,33
Medelvärde samtliga kommuner/linjer				6,89
Medelkostnad per år				2,30

De kostnader som redovisats ovan har gällt försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad gymnasieutbildning i Gävleborgs län. Fyra olika linjer har varit möjliga att studera, nämligen IN, EL, FT och VT. Totalt har 869 elever och sju kommuner berörts. Vi har behandlat linjerna som helhet och i de beräkningar som gjorts bortsett från variationer mellan olika grenar och varianter. Syftet har varit att teckna en grov bild av kostnaderna med hjälp av tillgängliga data och lokala utvärderare.

Erfarenheter som gjorts i samband med datainsamlingar tyder på att de kostnader som redovisas bör tolkas med viss försiktighet. Uppgifter har inte alltid gått att få fram och siffror har ibland förfallit osäkra. Sammantaget är dock bedömningen att de resultat vi redovisar bygger på material som har relativt god kvalitet och att kostnaderna knappast överskattats.

Den bild av kostnaderna som studien gett är också i "slutändan" relativt enhetlig. Kostnaden per elev ligger runt 23 000 kr. per år för samtliga linjer, vilket förefaller rimligt. Totalt har försöksverksamheten i Gävleborgs län kostat ungefär 55,5 milj.kr. över de tre försöksåren. Antalet elever under år tre, dvs. då flertalet linjer haft elever i alla tre årskurser, uppgick till 869 och andelen statsbidrag som utgått har täckt ca 40 % av kostnaderna. Av de kostnadsposter vi studerat i denna undersökning utgör kostnader för utrustning den största.

Studiens uttalade inriktning mot att skatta kostnader för just försöksverksamheten innebär att de utbildningskostnader per elev på olika linjer som angivits inte utgör totalkostnaden för utbildningen. "Tunga" poster som undervisningskostnader dvs. kostnader för lärare och lokalkostnader tillkommer och de utgör uppskattningvis minst 60 % av totalkostnaden.

Sedan denna studie gjordes har bl.a. det skett att ett nytt statsbidragssystem införts som gäller från och med läsåret 1991/92. Systemet innebär bl.a. att kommunerna har ett helhetsansvar för utbildningarna och att statsbidrag utgår i form av en "klumpsumma" beräknad bl.a. på antalet elever i kommunen. Interkommunala ersättningar kommer också att hanteras på nytt sätt. Mottagande kommun förväntas ta ut hela kostnaden för utbildning av en elev från annan kommun. Med detta har följt ett behov av att beräkna kostnaderna för olika utbildningsvägar så "realistiskt" som möjligt. I många kommuner har detta gjorts och det gör det möjligt för oss att i detta sammanhang ställa de kostnader vi redovisat mot beräkningar som gjorts inom några kommuner.

För att få ett jämförbart tal från Gävleborgs län har vi utgått från medeltal och att de kostnader vi redovisat utgör 40 % av den totala kostnaden för en utbildning. Detta grundar vi på beräkningar som gjorts och som pekar mot att ca 60 % av kostnaderna för en utbildning utgörs av kostnader för undervisning och för lo-

kaler. Detta är poster vi inte har med i denna studie. Kanske borde också kostnader för gemensam administration och skolmåltider föras till, men vi avstår från detta och utgår därmed från att kostnaderna inte överskattas. För jämförelsens skull har vi i översikten nedan också med kostnader som beräknades av ÖGY 1984.

Tabell 10 Beräknade kostnader för några gymnasielinjer i Stockholm, Karlstad och Gävleborg.

Linje	Totalkostnader per elev och år			ÖGY 1984
	Stockholm	Karlstad	Gävleborg	
IN	78 804	68 650	60 475	43 700(Ve)
EL	69 631	75 356	56 800	36 900(Et)
FT	76 170(Fo)	63 946	56 800	42 000(Fo)
VT		73 724	55 075	

I tabellen ovan hänför sig vissa värden från tvååriga utbildningar. Det har markerats med linjens förkortning inom parentes efter kostnadsuppgiften. Observeras bör också att de siffror som redovisats av ÖGY inte räknats upp till dagens penningvärde. Tabellen ger stöd för vår förmodan att de kostnader vi redovisat kring försöksverksamheten i Gävleborg inte är överskattningar. Kostnaderna kan jämföras med genomsnittliga kostnaden per elev i gymnasieskolan som ligger runt 40–50 000 kr./elev. Nämnas kan också att kostnaden för en plats i barnomsorgen ligger på 55–80 000 kr. per barn.

År 1
Kontrollat

100 000
0 0
10 000
15 0
0 000
220 000

0 0
0 0
0 0
0 0
0 0
10 000
0 0
20 000

0 000
200 000

100 0
0 0
20 0
30 0
0 000
200 000

0 0
20 0
10 000
0 0
0 0
0 0
20 000
10 000

0 000
100 000

0 0
10 000
15 0
0 000
220 000

0 0
0 0
0 0
0 0
0 0
10 000
0 0
20 000

0 000
200 000

100 0
0 0
20 0
30 0
0 000
200 000

0 0
20 0
10 000
0 0
0 0
0 0
20 000
10 000

0 000
100 000

0 0
10 000
15 0
0 000
220 000

0 0
0 0
0 0
0 0
0 0
10 000
0 0
20 000

0 000
200 000

100 0
0 0
20 0
30 0
0 000
200 000

0 0
20 0
10 000
0 0
0 0
0 0
20 000
10 000

0 000
100 000

0 0
10 000
15 0
0 000
220 000

0 0
0 0
0 0
0 0
0 0
10 000
0 0
20 000

0 000
200 000

100 0
0 0
20 0
30 0
0 000
200 000

0 0
20 0
10 000
0 0
0 0
0 0
20 000
10 000

0 000
100 000

0 0
10 000
15 0
0 000
220 000

0 0
0 0
0 0
0 0
0 0
10 000
0 0
20 000

0 000
200 000

100 0
0 0
20 0
30 0
0 000
200 000

0 0
20 0
10 000
0 0
0 0
0 0
20 000
10 000

0 000
100 000

0 0
10 000
15 0
0 000
220 000

0 0
0 0
0 0
0 0
0 0
10 000
0 0
20 000

0 000
200 000

100 0
0 0
20 0
30 0
0 000
200 000

0 0
20 0
10 000
0 0
0 0
0 0
20 000
10 000

0 000
100 000

0 0
10 000
15 0
0 000
220 000

0 0
0 0
0 0
0 0
0 0
10 000
0 0
20 000

0 000
200 000

100 0
0 0
20 0
30 0
0 000
200 000

0 0
20 0
10 000
0 0
0 0
0 0
20 000
10 000

0 000
100 000

0 0
10 000
15 0
0 000
220 000

0 0
0 0
0 0
0 0
0 0
10 000
0 0
20 000

0 000
200 000

100 0
0 0
20 0
30 0
0 000
200 000

0 0
20 0
10 000
0 0
0 0
0 0
20 000
10 000

0 000
100 000

0 0
10 000
15 0
0 000
220 000

0 0
0 0
0 0
0 0
0 0
10 000
0 0
20 000

0 000
200 000

100 0
0 0
20 0
30 0
0 000
200 000

0 0
20 0
10 000
0 0
0 0
0 0
20 000
10 000

0 000
100 000

KOSTNADER FÖRSÖKSVERKSAMHETEN (KKr)

	År 1			År 2			År 3
	kommun	stat	totalt	kommun	stat	totalt	kommun
GÄIN							
Intag/elever	32	65					
Kapitalkostnader:							
Utrustning	0	225	225	415	560	975	186
Lokaler	0	0	0	240	0	240	0
Initialkost	34	6	40	56	18	74	30
Fortbildning	15	10	25	6	0	6	15
Handledutbildn	0	28	28	0	79	79	0
Summa	49	269	318	717	657	1374	231
Drift:							
Projledning	0	0	0	0	0	0	0
Utvärdering	10	3	13	10	3	13	29
Skolledning	0	2	2	0	7	7	0
Information	0	1	1	0	0	0	0
Läromedel	7	0	7	8	0	8	6
Ped insatser	0	2	2	0	9	9	0
Övrigt	0	0	0	0	0	0	0
Summa	17	8	25	18	19	37	35
APU-ersättning	0	22	22	0	96	96	0
Totalt	66	299	365	735	772	1507	266
HU IN							
Intag/elever	32	93					
Kapitalkostnader:							
Utrustning	622	208	830	760	1040	1800	400
Lokaler	0	0	0	0	0	0	0
Initialkost	57	0	57	76	0	76	78
Fortbildning	90	10	100	56	0	56	30
Handledutbildn	0	54	54	1	87	88	0
Summa	769	272	1041	893	1127	2020	508
Drift:							
Projledning	63	0	63	119	0	119	123
Utvärdering	14	0	14	15	0	15	25
Skolledning	15	9	24	13	13	26	11
Information	0	1	1	0	0	0	0
Läromedel	530	0	530	469	0	469	694
Ped insatser	0	2	2	0	2	2	0
Övrigt	0	23	23	0	34	34	0
Summa	622	35	657	616	49	665	853
APU-ersättning	0	93	93	0	209	209	0
Totalt	1391	400	1791	1509	1385	2894	1361

stat	totalt	Summa S:a 3 år	statbg	Kostn/intagnplats alt. ant elever	Per år (avsk 7)	Stat
105	291	1491	890			
0	0	240	0			
33	63	177	57	67,16	9,59	5,14
0	15	46	10			
88	88	195	195			
226	457	2149	1152			

0	0	0	0			
0	29	55	6			
13	13	22	22			
5	5	6	6			
0	6	21	0			
10	10	21	21			
0	0	0	0	0,64	0,64	0,28
28	63	125	55	4,02	4,02	4,02
261	261	379	379			
515	781	2653	1586	Tot/år o elev	14,25	9,44

				Kostn/intagnplats alt. ant elever	Per år (avsk 7)	Stat
0	400	3030	1248			
0	0	0	0			
0	78	211	0			
0	30	186	10			
100	100	242	241	114,66	16,38	6,69
100	608	3669	1499			
0	123	305	0			
0	25	54	0			
19	30	80	41			
0	0	1	1			
0	694	1693	0			
2	2	6	6			
23	23	80	80	7,67	7,67	0,17
44	897	2139	48	7,74	7,74	7,74
720	720	1022	1022			
864	2225	6830	2569	Tot/år o elev	31,79	14,61

KOSTNADER FÖRSÖKSVERKSAMHETEN (KKr)

	År 1			År 2			År 3
	kommun	stat	totalt	kommun	stat	totalt	kommun
BN IN	32		74				
Kapitalkostnader:							
Utrustning	1911	0	1911	1371	450	1821	0
Lokaler	0	0	0	0	0	0	0
Initialkost	0	0	0	0	0	0	0
Fortbildning	75	8	83	12	0	12	0
Handledutbildn	42	31	73	5	36	41	0
Summa	2028	39	2067	1388	486	1874	0
Drift:							
Projledning	140	30	170	70	22	92	0
Utvärdering	0	9	9	0	9	9	12
Skolledning	0	25	25	0	9	9	12
Information	5	0	5	0	0	0	0
Läromedel	68	0	68	60	0	60	42
Ped insatser	8	0	8	0	10	10	0
Övrigt	1	0	1	1	0	1	0
Summa	222	64	286	131	50	181	66
APU-ersättning	0	38	38	0	119	119	0
Totalt	2250	141	2391	1519	655	2174	66
HU IN	48		93				
Kapitalkostnader:							
Utrustning	622	208	830	760	1040	1800	400
Lokaler	0	0	0	0	0	0	0
Initialkost	57	0	57	76	0	76	78
Fortbildning	90	10	100	56	0	56	30
Handledutbildn	0	54	54	1	87	88	0
Summa	769	272	1041	893	1127	2020	508
Drift:							
Projledning	63	0	63	119	0	119	123
Utvärdering	14	0	14	15	0	15	25
Skolledning	15	9	24	13	13	26	11
Information	0	0	0	0	0	0	0
Läromedel	530	0	530	469	0	469	694
Ped insatser	0	2	2	0	2	2	0
Övrigt	0	23	23	0	34	34	0
Summa	622	34	656	616	49	665	853
APU-ersättning	0	93	93	0	209	209	0
Totalt	1391	399	1790	1509	1385	2894	1361

stat totalt	Summa S:a	statbg	Kostn/intagnplats alt. ant elever	Per år (avsk 7)	Stat
	3 år				
0	0	3732	450		
0	0	0	0		
0	0	0	0	126,06	18,01 2,76
0	0	95	8		
93	93	207	160		
93	93	4034	618		
0	0	262	52		
0	12	30	18		
0	12	46	34		
0	0	5	0		
0	42	170	0		
0	0	18	10		
0	0	2	0	2,39	2,39 0,51
0	66	531	114	6,15	6,15 6,15
455	455	612	612		
548	614	5177	1344	Tot/år o elev	26,55 9,42

				Kostn/intagnplats alt. ant elever	Per år (avsk 7)	Stat
0	400	3030	1248			
0	0	0	0			
0	78	211	0			
0	30	186	10			
100	100	242	241	76,44	10,92 4,46	
100	608	3669	1499			
0	123	305	0			
0	25	54	0			
19	30	80	41			
0	0	0	0			
0	694	1693	0			
2	2	6	6			
23	23	80	80	7,66	7,66 0,17	
44	897	2138	47	7,74	7,74 7,74	
720	720	1022	1022			
864	2225	6829	2568	Tot/år o elev	26,32 12,37	

KOSTNADER FÖRSÖKSVERKSAMHETEN (KKr)

	År 1		År 2			År 3	
	kommun	stat	totalt	kommun	stat	totalt	kommun
LJ IN	24		51				
Kapitalkostnader:							
Utrustning	70	0	70	1275	1040	2315	1318
Lokaler	0	0	0	68	0	68	380
Initialkost	0	0	0	42	0	42	76
Fortbildning	22	22	44	35	35	70	21
Handledutbildn	0	0	0	0	0	0	0
Summa	92	22	114	1420	1075	2495	1795
Drift:							
Projledning	14	0	14	14	0	14	14
Utvärdering	0	5	5	0	5	5	0
Skolledning	0	3	3	0	6	6	0
Information	0	0	0	4	0	4	6
Läromedel	4	0	4	30	0	30	24
Ped insatser	12	0	12	72	0	72	42
Övrigt	0	0	0	0	0	0	0
Summa	30	8	38	120	11	131	86
APU-ersättning	0	58	58	0	96	96	0
Totalt	122	88	210	1540	1182	2722	1881
SA IN	32		67				
Kapitalkostnader:							
Utrustning	444	100	544	0	1040	1040	725
Lokaler	0	0	0	0	0	0	0
Initialkost	67	7	74	66	13	79	97
Fortbildning	55	0	55	34	35	69	34
Handledutbildn	0	22	22	0	45	45	0
Summa	566	129	695	100	1133	1233	856
Drift:							
Projledning	61	0	61	61	5	66	40
Utvärdering	1	5	6	1	11	12	20
Skolledning	0	5	5	0	11	11	0
Information	0	0	0	0	0	0	25
Läromedel	140	0	140	280	0	280	326
Ped insatser	0	0	0	0	0	0	3
Övrigt	0	7	7	0	0	0	0
Summa	202	17	219	342	27	369	414
APU-ersättning	0	52	52	0	154	154	0
Totalt	768	198	966	442	1314	1756	1270

stat	totalt	Summa	S:a	statbg	Kostn/intagnplats alt. ant elever	Per år (avsk 7)	Stat
		3 år					
0	1318	3703		1040			
0	380	448		0	185,17	26,45	6,77
0	76	118		0			
20	41	155		77			
20	20	20		20			
40	1835	4444		1137			
0	14	42		0			
7	7	17		17			
10	10	19		19			
0	6	10		0			
0	24	58		0			
0	42	126		0			
0	0	0		0	1,78	1,78	0,24
17	103	272		36			
289	289	443		443	5,67	5,67	5,67
346	2227	5159		1616	Tot/år o elev	33,90	12,67
					Kostn/intagnplats alt. ant elever	Per år (avsk 7)	Stat
0	725	2309		1140			
0	0	0		0			
17	114	267		37			
0	34	158		35			
40	40	107		107	88,78	12,68	5,89
57	913	2841		1319			
0	40	167		5			
0	20	38		16			
13	13	29		29			
0	25	25		0			
0	326	746		0			
0	3	3		0			
0	0	7		7	5,01	5,01	0,25
13	427	1008		50			
394	394	600		600	5,88	5,88	5,88
464	1734	4449		1969	Tot/år o elev	23,58	12,02

KOSTNADER FÖRSÖKSVERKSAMHETEN (KKr)

	År 1			År 2			År 3
	kommun	stat	totalt	kommun	stat	totalt	kommun
HO IN	24		33				
Kapitalkostnader:							
Utrustning	250	100	350	540	560	1100	150
Lokaler	0	0	0	0	0	0	0
Initialkost	15	10	25	8	11	19	8
Fortbildning	10	16	26	0	15	15	0
Handledutbildn	14	25	39	6	19	25	1
Summa	289	151	440	554	605	1159	159
Drift:							
Projledning	20	5	25	8	11	19	8
Utvärdering	3	7	10	2	9	11	14
Skolledning	8	2	10	5	5	10	0
Information	10	0	10	5	0	5	2
Läromedel	8	0	8	8	0	8	4
Ped insatser	0	0	0	0	0	0	0
Övrigt	0	0	0	0	0	0	0
Summa	49	14	63	28	25	53	28
APU-ersättning	0	8	8	0	67	67	0
Totalt	338	173	511	582	697	1279	187

stat	totalt	Summa 3 år	S:a statbg	Kostn/intagn alt. ant elever	Per år (avsk 7)	Stat
500	650	2100		1160		
0	0	0		0	95,04	7,61
5	13	57		26		
18	18	59		49		
0	1	65		44		
523	682	2281		1279		
5	13	57		21		
0	14	35		16		
10	10	30		17		
0	2	17		0		
0	4	20		0		
15	15	15		15	1,76	0,70
0	0	0		0		
30	58	174		69	5,21	5,21
172	172	247		247		
725	912	2702		1595	Tot/år o elev	20,55

KOSTNADER FÖRSÖKSVERKSAMHETEN EL & VT (KKr)

	År 1		År 2			År 3		
	kommun	stat	stat	kommun	stat	kommun	stat	
GÄ ELIA								
Intag/elever	16	45						
Kapitalkostnader:								
Utrustning	150	100	250	255	170	425	700	800
Lokaler	0	0	0	0	0	0	481	0
Initialkost	42	0	42	42	9	51	81	0
Fortbildning	31	0	31	20	3	23	28	0
Handledutbildn	0	20	20	0	42	42	0	59
Summa	223	120	343	317	224	541	1290	859
Drift:								
Projledning	0	0	0	0	0	0	0	0
Utvärdering	7	0	7	6	9	15	15	0
Skolledning	0	0	0	0	0	0	0	0
Information	0	1	1	0	0	0	0	5
Läromedel	16	0	16	17	0	17	30	0
Ped insatser	0	2	2	0	5	5	0	6
Övrigt	0	0	0	0	0	0	0	0
Summa	23	3	26	23	14	37	45	11
APU-ersättning	0	19	19	0	70	70	0	84
Totalt	246	142	388	340	308	648	1335	954
HU ELIE								
Intag/elever	16	47						
Kapitalkostnader:								
Utrustning	121	104	225	0	180	180	1384	166
Lokaler	0	0	0	0	0	0	0	0
Initialkost	19	0	19	63	0	63	47	0
Fortbildning	30	4	34	47	0	47	18	0
Handledutbildn	0	18	18	1	44	45	0	53
Summa	170	126	296	111	224	335	1449	219
Drift:								
Projledning	21	0	21	60	0	60	62	0
Utvärdering	5	0	5	7	0	7	12	0
Skolledning	5	3	8	7	7	14	5	9
Information	0	0	0	0	0	0	0	0
Läromedel	137	0	137	137	0	137	225	0
Ped insatser	0	2	2	0	2	2	0	2
Övrigt	0	8	8	0	17	17	0	12
Summa	168	13	181	211	26	237	304	23
APU-ersättning	0	31	31	0	96	96	0	107
Totalt	338	170	508	322	346	668	1753	349

totalt	Summa S:a statbg 3 år	S:a statbg	Kostn/intagnplats alt. ant elever	Per år (avsk 7)	Stat
1500	2175	1070			
481	481	0	189,56	27,08	10,74
81	174	9			
28	82	3			
59	121	121			
2149	3033	1203			
0	0	0			
15	37	9			
0	0	0			
5	6	6			
30	63	0			
6	13	13			
0	0	0	0,88	0,88	0,21
56	119	28	1,87	1,87	1,87
84	173	173			
2289	3325	1404	Tot/år o elev	29,83	12,82
			Kostn/intagnplats alt. ant elever	Per år (avsk 7)	Stat
1550	1955	450			
0	0	0			
47	129	0			
18	99	4			
53	116	115	143,69	20,53	5,08
1668	2299	569			
62	143	0			
12	24	0			
14	36	19			
0	0	0			
225	499	0			
2	6	6			
12	37	37	5,02	5,02	0,18
327	708	25	2,28	2,28	2,28
107	234	234			
2102	3241	828	Tot/år o elev	27,82	7,53

KOSTNADER FÖRSÖKSVERKSAMHETEN EL & VT (KKr)

	År 1			År 2			År 3	
	kommun	stat	totalt	kommun	stat	totalt	kommun	stat
SÖ ELIE	16		31					
Kapitalkostnader:								
Utrustning	0	0	0	150	104	254	308	180
Lokaler	0	0	0	128	0	128	135	0
Initialkost	0	0	0	22	8	30	44	16
Fortbildning	0	0	0	15	10	25	7	0
Handledutbildn	0	0	0	0	16	16	0	30
Summa	0	0	0	315	138	453	494	226
Drift:								
Projledning	0	0	0	20	0	20	20	0
Utvärdering	0	0	0	0	9	9	0	9
Skolledning	0	0	0	0	3	3	0	6
Information	0	0	0	2	0	2	2	0
Läromedel	0	0	0	82	0	82	163	0
Ped insatser	0	0	0	0	0	0	0	0
Övrigt	0	0	0	1	0	1	1	0
Summa	0	0	0	105	12	117	186	15
APU-ersättning	0	0	0	0	46	46	0	90
Totalt	0	0	0	420	196	616	680	331
SA EL	48		127					
Kapitalkostnader:								
Utrustning	532	270	802	207	530	737	274	509
Lokaler	0	0	0	243	0	243	0	0
Initialkost	97	11	108	96	22	118	138	32
Fortbildning	125	94	219	0	193	193	38	0
Handledutbildn	0	36	36	0	34	34	0	49
Summa	754	411	1165	546	779	1325	450	590
Drift:								
Projledning	61	0	61	61	5	66	40	0
Utvärdering	1	5	6	1	11	12	20	0
Skolledning	0	9	9	0	23	23	0	25
Information	0	0	0	0	0	0	25	0
Läromedel	210	0	210	710	0	710	407	0
Ped insatser	0	0	0	0	0	0	0	0
Övrigt	0	0	0	0	0	0	0	0
Summa	272	14	286	772	39	811	492	25
APU-ersättning	0	0	0	0	0	0	0	0
Totalt	1026	425	1451	1318	818	2136	942	615

totalt	Summa S:a statbg 3 år		Kostn/intagnplats alt. ant elever	Per år (avsk 7)	Stat
488	742	284			
135	263	0			
60	90	24	73,31	10,47	3,25
7	32	10			
30	46	46			
720	1173	364			
20	40	0			
9	18	18			
6	9	9			
2	4	0			
163	245	0			
0	0	0			
1	2	0	5,10	5,10	0,44
201	316	27			
90	136	136	2,90	2,90	2,90
1011	1625	527	Tot/år o elev	18,47	6,59
			Kostn/intagnplats alt. ant elever	Per år (avsk 7)	Stat
783	2322	1309			
0	243	0			
170	396	65			
38	450	287			
49	119	119	73,54	10,51	5,30
1040	3530	1780			
40	167	5			
20	38	16			
25	57	57			
25	25	0			
407	1327	0			
0	0	0			
0	0	0	4,24	4,24	0,20
517	1614	78			
0	0	0	0	0	0
1557	5144	1858	Tot/år o elev	14,74	5,50

KOSTNADER FÖRSÖKSVERKSAMHETEN EL & VT (KKr)

	År 1		År 2			År 3	
	kommun	stat totalt	kommun	stat totalt	kommun	stat	
SA VT	8	16					
Kapitalkostnader:							
Utrustning	0	0	54	70	124	54	70
Lokaler	0	0	275	0	275	275	0
Initialkost	0	0	23	3	26	23	3
Fortbildning	0	0	8	0	8	8	0
Handledutbildn	0	0	6	0	6	6	0
Summa	0	0	366	73	439	366	73
Drift:							
Projledning	0	0	18	0	18	18	0
Utvärdering	0	0	6	0	6	6	0
Skolledning	0	0	0	2	2	0	2
Information	0	0	0	0	0	0	0
Läromedel	0	0	62	0	62	62	0
Ped insatser	0	0	0	0	0	0	0
Övrigt	0	0	10	0	10	10	0
Summa	0	0	96	2	98	96	2
APU-ersättning	0	0	8	35	43	8	35
Totalt	0	0	470	110	580	470	110

totalt	Summa S:a	statbg	Kostn/intagnplats	Per år (avsk 7)	Stat
	3 år		alt. ant elever		
124	248	140			
275	550	0	109,75	15,68	2,61
26	52	6			
8	16	0			
6	12	0			
439	878	146			
18	36	0			
6	12	0			
2	4	4			
0	0	0			
62	124	0			
0	0	0			
10	20	0	3,67	3,67	0,08
98	176	4	2,69	2,69	2,19
43	86	70			
580	1140	220	Tot/år o elev	22,03	4,88

KOSTNADER FÖRSÖKSVERKSAMHETEN - FT (KKr)

	År 1			År 2		
	kommun	stat	totalt	kommun	stat	totalt
HU FT						
Intag/elever	24	43				
Kapitalkostnader:						
Utrustning	319	208	527	175	200	375
Lokaler	0	0	0	338	0	338
Initialkost	38	0	38	44	0	44
Fortbildning	60	6	66	33	0	33
Handledutbildning	0	27	27	1	43	44
Summa	417	241	658	591	243	834
Drift:						
Projledning	32	0	32	58	0	58
Utvärdering	7	0	7	7	0	7
Skolledning	8	5	13	7	7	14
Information	0	0	0	0	0	0
Läromedel	121	0	121	111	0	111
Ped insatser	0	2	2	0	2	2
Övrigt	0	12	12	0	17	17
Summa	168	19	187	183	26	209
APU-ersättning	0	47	47	0	102	102
Totalt	585	307	892	774	371	1145
LJU FT						
Kapitalkostnader:						
Utrustning	70	0	70	1061	0	1061
Lokaler	0	0	0	0	0	0
Initialkost	0	0	0	0	0	0
Fortbildning	25	25	50	19	19	38
Handledutbildning	0	0	0	0	0	0
Summa	95	25	120	1080	19	1099
Drift:						
Projledning	14	0	14	21	0	21
Utvärdering	0	5	5	0	5	5
Skolledning	0	5	5	0	7	7
Information	0	0	0	4	0	4
Läromedel	10	0	10	49	0	49
Ped insatser	35	0	35	98	0	98
Övrigt	0	0	0	0	0	0
Summa	59	10	69	172	12	184
APU-ersättning	0	67	67	0	96	96
Totalt	154	102	256	1252	127	1379

År 3 kommun	stat	totalt	Summa 3 år	S:a statbg	Kostn/int alt. ant	Per år elever	(avsk 7) Stat
100	0	100	1002	408	99,67	14,24	3,16
688	0	688	1026	0			
47	0	47	129	0			
18	0	18	117	6			
0	47	47	118	117			
853	47	900	2392	531			
57	0	57	147	0			
11	0	11	25	0			
5	9	14	41	21			
0	0	0	0	0			
200	0	200	432	0			
0	3	3	7	7			
0	11	11	40	40	5,36	5,36	0,53
273	23	296	692	68	6,14	6,14	6,14
0	264	264	413	413			
1126	334	1460	3497	1012	Tot/	25,74	9,83
80	280	360	1491	280			
0	0	0	0	0			
28	0	28	28	0			
7	7	14	102	51			
0	20	20	20	20	68,38	9,77	2,09
115	307	422	1641	351			
21	0	21	56	0			
0	7	7	17	17			
0	9	9	21	21			
6	0	6	10	0			
39	0	39	98	0			
28	0	28	161	0			
0	0	0	0	0	2,75	2,75	0,29
94	16	110	363	38	7,09	7,09	7,09
0	312	312	475	475			
209	635	844	2479	864	Tot/	19,61	9,47

KOSTNADER FÖRSÖKSVERKSAMHETEN - FT (KKr)

	År 1			År 2		
	kommun	stat	totalt	kommun	stat	totalt
SA FT	32	51				
Kapitalkostnader:						
Utrustning	0	0	0	699	208	907
Lokaler	0	0	0	143	0	143
Initialkost	0	0	0	72	8	80
Fortbildning	0	0	0	44	22	66
Handledutbildning	0	0	0	25	0	25
Summa	0	0	0	983	238	1221
Drift:						
Projledning	0	0	0	27	0	27
Utvärdering	0	0	0	11	0	11
Skolledning	0	0	0	0	6	6
Information	0	0	0	0	0	0
Läromedel	0	0	0	136	0	136
Ped insatser	0	0	0	0	0	0
Övrigt	0	0	0	20	0	20
Summa	0	0	0	194	6	200
APU-ersättning	0	0	0	75	93	168
Totalt	0	0	0	1252	337	1589
SÖ FT	32	78				
Kapitalkostnader:						
Utrustning	380	192	572	200	200	400
Lokaler	0	0	0	0	0	0
Initialkost	66	14	80	111	29	140
Fortbildning	26	0	26	25	0	25
Handledutbildning	0	22	22	0	67	67
Summa	472	228	700	336	296	632
Drift:						
Projledning	20	0	20	20	0	20
Utvärdering	0	9	9	0	9	9
Skolledning	0	5	5	0	11	11
Information	3	0	3	3	0	3
Läromedel	126	0	126	266	0	266
Ped insatser	0	0	0	0	0	0
Övrigt	2	0	2	2	0	2
Summa	151	14	165	291	20	311
APU-ersättning	0	39	39	0	221	221
Totalt	623	281	904	627	537	1164

År 3 kommun	stat	totalt	Summa 3 år	S:a statbg	Kostn/int alt. ant	Per år elever	(avsk 7) Stat
1098	416	1514	2421	624	90,75	12,96	2,98
0	0	0	143	0			
54	6	60	140	14			
83	8	91	157	30			
18	0	18	43	0			
1253	430	1683	2904	668			
50	0	50	77	0			
27	0	27	38	0			
0	10	10	16	16			
3	0	3	3	0			
300	0	300	436	0			
18	0	18	18	0			
0	0	0	20	0	5,76	5,76	0,16
398	10	408	588	16	3,82	3,82	2,94
45	150	195	363	243			
1696	590	2286	3855	927	Tot/	22,55	6,08

Kostn/int Per år (avsk 7)
alt. ant elever Stat

200	200	400	1372	592			
253	0	253	253	0			
61	38	99	319	81			
15	0	15	66	0			
0	32	32	121	121	66,59	9,51	3,54
529	270	799	2131	794			
20	0	20	60	0			
0	9	9	27	27			
0	15	15	31	31			
2	0	2	8	0			
364	0	364	756	0			
0	0	0	0	0			
2	0	2	6	0	3,77	3,77	0,25
388	24	412	882	58	9,68	9,68	9,68
0	755	755	1015	1015			
917	1049	1966	4028	1867	Tot/	22,96	13,47

KOSTNADER FÖRSÖKSVERKSAMHETEN (KKr)

HU FT	Intagnpl Ant elever		Intagnpl Ant elever					Intagnpl Ant elever				
	24	22	24	24	24	24	30	30	30	30	30	
	År 1 kommun	stat	totalt	per elev el.plats	proc statsbr	År 2 kommun	stat	totalt	per elev el.plats	proc statsbr		
Kapitalkostnader:												
Utrustning	319	208	527	3,14	39,47	175	200	375	2,23	53,33		
Lokaler	0	0	0	0		338	0	338	2,01	0		
Initialkost	38	0	38	0,23	0	44	0	44	0,26	0		
Fortbildning	60	6	66	0,39	9,09	33	0	33	0,20	0		
Handledutbildning	0	27	27	0,16	100	1	43	44	0,26	97,73		
Summa	417	241	658	3,92	36,63	591	243	834	4,96	29,14		
Drift:												
Projledning	32	0	32	1,45	0	58	0	58	1,93	0		
Utvärdering	7	0	7	0,32	0	7	0	7	0,23	0		
Skolledning	8	5	13	0,59	38,46	7	7	14	0,47	50		
Information	0	0	0	0		0	0	0	0			
Läromedel	121	0	121	5,50	0	111	0	111	3,70	0		
Ped insatser	0	2	2	0,09	100	0	2	2	0,07	100		
Övrigt	0	12	12	0,55	100	0	17	17	0,57	100		
Summa	168	19	187	8,50	10,16	183	26	209	6,97	12,44		
APU-ersättning	0	47	47	2,14	100	0	102	102	3,40	100		
Totalt	585	307	892	14,55	34,42	774	371	1145	15,33	32,40		
HU ELIE	16	15				16	31					
Kapitalkostnader:												
Utrustning	121	104	225	2,01	46,22	0	180	180	1,61	100		
Lokaler	0	0	0	0		0	0	0	0			
Initialkost	19	0	19	0,17	0	63	0	63	0,56	0		
Fortbildning	30	4	34	0,30	11,76	47	0	47	0,42	0		
Handledutbildning	0	18	18	0,16	100	1	44	45	0,40	97,78		
Summa	170	126	296	2,64	42,57	111	224	335	2,99	66,87		
Drift:												
Projledning	21	0	21	1,40	0	60	0	60	1,94	0		
Utvärdering	5	0	5	0,33	0	7	0	7	0,23	0		
Skolledning	5	3	8	0,53	37,50	7	7	14	0,45	50		
Information	0	0	0	0		0	0	0	0			
Läromedel	137	0	137	9,13	0	137	0	137	4,42	0		
Ped insatser	0	2	2	0,13	100	0	2	2	0,06	100		
Övrigt	0	8	8	0,53	100	0	17	17	0,55	100		
Summa	168	13	181	12,07	7,18	211	26	237	7,65	10,97		
APU-ersättning	0	31	31	2,07	100	0	96	96	3,10	100		
Totalt	338	170	508	16,78	33,46	322	346	668	13,73	51,80		
HU IN	32	41				32	61					
Kapitalkostnader:												
Utrustning	622	208	830	3,71	25,06	760	1040	1800	8,04	57,78		
Lokaler	0	0	0	0		0	0	0	0			
Initialkost	57	0	57	0,25	0	76	0	76	0,34	0		
Fortbildning	90	10	100	0,45	10	56	0	56	0,25	0		
Handledutbildning	0	54	54	0,24	100	1	87	88	0,39	98,86		
Summa	769	272	1041	4,65	26,13	893	1127	2020	9,02	55,79		
Drift:												
Projledning	63	0	63	1,54	0	119	0	119	1,95	0		
Utvärdering	14	0	14	0,34	0	15	0	15	0,25	0		
Skolledning	15	9	24	0,59	37,50	13	13	26	0,43	50		
Information	0	1	1	0,02	0	0	0	0	0			
Läromedel	530	0	530	12,93	0	469	0	469	7,69	0		
Ped insatser	0	2	2	0,05	100	0	2	2	0,03	100		
Övrigt	0	23	23	0,56	100	0	34	34	0,56	100		
Summa	622	35	657	16,02	5,33	616	49	665	10,90	7,37		
APU-ersättning	0	93	93	2,27	100	0	209	209	3,43	100		
Totalt	1391	400	1791	22,94	22,33	1509	1385	2894	23,35	47,86		
HU IN	48	41				48	61					
Kapitalkostnader:												
Utrustning	622	208	830	2,47	25,06	760	1040	1800	5,36	57,78		
Lokaler	0	0	0	0		0	0	0	0			
Initialkost	57	0	57	0,17	0	76	0	76	0,23	0		
Fortbildning	90	10	100	0,30	10	56	0	56	0,17	0		
Handledutbildning	0	54	54	0,16	100	1	87	88	0,26	98,86		
Summa	769	272	1041	3,10	26,13	893	1127	2020	6,01	55,79		

Intagnpl		Ant elever		Intagnpl		Ant elever					
24		43		24		43					
Ar 3 kommun	stat	totalt	per elev el.plats	proc statsbr	Summa 3 år	S:a stat 3 år	Kostnad per int.pl/elev och år (7 år)	totalt	stat	Procent stats- bidrag	
100	0	100	0,60	0	1002	408	5,96		2,43	40,72	
688	0	688	4,10	0	1026	0	6,11		0	0	
47	0	47	0,28	0	129	0	0,77		0	0	
18	0	18	0,11	0	117	6	0,70		0,04	5,13	
0	47	47	0,28	100	118	117	0,70		0,70	99,15	
853	47	900	5,36	5,22	2392	531	14,24		3,16	22,20	
57	0	57	1,33	0	147	0	1,14		0	0	
11	0	11	0,26	0	25	0	0,19		0	0	
5	9	14	0,33	64,29	41	21	0,32		0,16	51,22	
0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	
200	0	200	4,65	0	432	0	3,35		0	0	
0	3	3	0,07	100	7	7	0,05		0,05	100	
0	11	11	0,26	100	40	40	0,31		0,31	100	
273	23	296	6,88	7,77	692	68	5,36		0,53	9,83	
0	264	264	6,14	100	413	413	6,14		6,14	100	
1126	334	1460	18,38	22,88	3497	1012	25,74		9,83	38,18	
16	47				16	47					
1384	166	1550	13,84	10,71	1955	450	17,46		4,02	23,02	
0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	
47	0	47	0,42	0	129	0	1,15		0	0	
18	0	18	0,16	0	99	4	0,88		0,04	4,04	
0	53	53	0,47	100	116	115	1,04		1,03	99,14	
1449	219	1668	14,89	13,13	2299	569	20,53		5,08	24,75	
62	0	62	1,32	0	143	0	1,01		0	0	
12	0	12	0,26	0	24	0	0,17		0	0	
5	9	14	0,30	64,29	36	19	0,26		0,13	52,78	
0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	
225	0	225	4,79	0	499	0	3,54		0	0	
0	2	2	0,04	100	6	6	0,04		0,04	100	
0	12	12	0,26	100	37	37	0,26		0,26	100	
304	23	327	6,96	7,03	708	25	5,02		0,18	3,53	
0	107	107	2,28	100	234	234	2,28		2,28	100	
1753	349	2102	24,13	16,60	3241	828	27,82		7,53	27,08	
32	93				32	93					
400	0	400	1,79	0	3030	1248	13,53		5,57	41,19	
0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	
78	0	78	0,35	0	211	0	0,94		0	0	
30	0	30	0,13	0	186	10	0,83		0,04	5,38	
0	100	100	0,45	100	242	241	1,08		1,08	99,59	
508	100	608	2,71	16,45	3669	1499	16,38		6,69	40,86	
123	0	123	1,32	0	305	0	1,09		0	0	
25	0	25	0,27	0	54	0	0,19		0	0	
11	19	30	0,32	63,33	80	41	0,29		0,15	51,25	
0	0	0	0	0	1	1	0,00		0,00	100	
694	0	694	7,46	0	1693	0	6,07		0	0	
0	2	2	0,02	100	6	6	0,02		0,02	100	
0	23	23	0,25	100	80	80	0,29		0,29	100	
853	44	897	9,65	4,91	2139	48	7,67		0,17	2,24	
0	720	720	7,74	100	1022	1022	7,74		7,74	100	
1361	864	2225	20,10	38,83	6830	2569	31,79		14,61	45,95	
48	93				48	93					
400	0	400	1,19	0	3030	1248	9,02		3,71	41,19	
0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	
78	0	78	0,23	0	211	0	0,63		0	0	
30	0	30	0,09	0	186	10	0,55		0,03	5,38	
0	100	100	0,30	100	242	241	0,72		0,72	99,59	
508	100	608	1,81	16,45	3669	1499	10,92		4,46	40,86	

KOSTNADER FÖRSÖKSVERKSAMHETEN (KKr)
Intagnpl Ant elever
HU FT 24 22

Intagnpl Ant elever
24 30

	År 1					År 2				
	kommun	stat	totalt	per elev el.plats	proc statsbr	kommun	stat	totalt	per elev el.plats	proc statsbr
Drift:										
Projledning	63	0	63	1,54	0	119	0	119	1,95	0
Utvärdering	14	0	14	0,34	0	15	0	15	0,25	0
Skolledning	15	9	24	0,59	37,50	13	13	26	0,43	50
Information	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Läromedel	530	0	530	12,93	0	469	0	469	7,69	0
Ped insatser	0	2	2	0,05	100	0	2	2	0,03	100
Övrigt	0	23	23	0,56	100	0	34	34	0,56	100
Summa	622	34	656	16	5,18	616	49	665	10,90	7,37
APU-ersättning	0	93	93	2,27	100	0	209	209	3,43	100
Totalt	1391	399	1790	21,37	22,29	1509	1385	2894	20,34	47,86

Intagnpl 24	Ant elever		per elev el.plats	proc statsbr	Intagnpl 24	Ant elever		Kostnad per int.pl/elev och år (7 år) totalt	stat	Procent stats- bidrag
	stat	totalt				Summa 3 år	S:a stat 3 år			
123	0	123	1,32	0	305	0	1,09	0	0	
25	0	25	0,27	0	54	0	0,19	0	0	
11	19	30	0,32	63,33	80	41	0,29	0,15	51,25	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
694	0	694	7,46	0	1693	0	6,07	0	0	
0	2	2	0,02	100	6	6	0,02	0,02	100	
0	23	23	0,25	100	80	80	0,29	0,29	100	
853	44	897	9,65	4,91	2138	47	7,66	0,17	2,20	
0	720	720	7,74	100	1022	1022	7,74	7,74	100	
1361	864	2225	19,20	38,83	6829	2568	26,32	12,37	47,00	

2 Lokaler

3 Initialkostnader

Förskolans inrättning
på kostnader. Lärare
ingår här, omsett om
sökaren. Initialkostnad
för förskolans 2-3 var

4 Projektledning

Nedsättning i tjänst, e
Platsanskaffning.

5 Utvärdering

Nedsättning i tjänst, arve
derarnas lärströffer ingår

6 Skolläsningsresur

Extra skolläsningsresurs
försöksverksamheten m.m.
extra skolläsningsresurs.

Underbilaga e
Länsskolnämnden
ÖGY - Ekonomisk utvärdering
Anders Bergsten

AVSKRIFT
/1990-12-05/

SOU 1992: 25
Bilaga 4

Till lokala utvärderarna!

Vid träffen i Söderhamn 901204 kunde inte alla utvärderare närvara, varför jag översänder reviderade anvisningar utifrån de diskussioner som fördes under dagen.

Förteckning över de företag som kommer att delta i den enkät Sten Pettersson administrerar kommer att översändas till alla utvärderare.

I övrigt konstaterades att tidsplanen ligger fast och att Gunilla rekommenderade utvärderarna att efterhand sammanställa "delrapporter". Till symposiet 18-19 mars 1991 är det bra om vi utarbetar PM med aktuella frågeställningar etc.

Med vänlig hälsning

Anders Bergsten
Skolkontoret, Box 511, 826 01 Söderhamn
tft 0270-754 13, 750 00

1 Utrustning

Maskininvesteringar, fordon m.m. till följd av försöket. Gäller hela satsningen, dvs. ej bara statsbidragsgrundad kompletteringsutrustning. Ange faktiska kostnader t.o.m. HT 90 och beräknade kostnader t.o.m. VT 91. Det kan avse beställda varor som ej levererats osv. Om underlag för beräknade kostnader VT 91 ej förligger, är stoppdatum för samtliga kostnader 901231.

2 Lokaler

Ny-, om- eller tillbyggnad av lokaler avsedda för försöksverksamheten. Häre ingår även hyror för lokaler som förhyrts speciellt för försökets räkning.

3 Initialkostnader

Försökets igångsättning, planering m.m. Nedsättning i tjänst, övriga kostnader. Lärare utöver projektledare som haft nedsättning ingår här, oavsett om nedsättningen varit lika stor alla tre försöksåren. "Initialkostnaderna" omfattar alltså även kostnaderna för försöksåren 2-3 vad avser lärares nedsättning i tjänst.

4 Projektledning

Nedsättning i tjänst, extraresurs för fast projektledning m.m. Platsanskaffning.

5 Utvärdering

Nedsättning i tjänst, arvode m.m. Resor, traktamenten vid utvärderarnas länsträffar ingår här.

6 Skolledningsresurs

Extra skolledningsresurs som en följd av skolans engagemang i försöksverksamheten m.m. Statsbidraget har varit 300 kr./elev för extra skolledningsresurs.

7 Fortbildning

SOU 1992: 25

Bilaga 4

Särskild fortbildning till följd av försöksverksamheten. Anges i antal dagar med ev. schablonkostnad. Här inbegrips även projektledares och lokala utvärderares fortbildning (högskolekurser).

8 Läromedel

Tryckta läromedel. Egen läromedelsprod. Förbrukningsmtrl. vid studieplatserna.

9 Information

Intern och extern information med anledning av försöket.

10 Handledarutbildning

Reguljär utbildning, kompletterande utb. Eftersom utbildningen för olika linjers handledare ibland är gemensam och ofta bokförs på gemensamt konto, kan kostnaderna för resp. linje kostnadsberäknas proportionellt utifrån elevantalet.

11 APU-ersättning

Ersättningar till företag för arbetsplatsförlagd utbildning.

12 Pedagogiska insatser

Samverkan yrkeslärare/ämneslärare. Stödundervisning, planeringskonferenser m.m. Lärarnas tillsyn vid APU såvitt denna föranlett extrakostnader. (Normalt sker tillsynen när hela klassen är ute i APU samtidigt).

13 Övriga kostnader

Kostnader vilka ej inrymmes inom ovanstående ramar. Ex. transportkostnader för elever i APU.

Det kan finnas ett lokalt intresse av att kommentera resp. kostnadspost. Kommentarerna redovisas på särskild bilaga.

Skilj på statsbidrag via SÖ och via andra statliga organ, exempelvis glesbygdstöd, Bergslagsdelegationsstöd etc.

Vårtern...
ärkt...
te till...
fortsätta

De...
betyg...
som h...
stud...
...

1 Det har...
na i rek...
otika gr...
med ot...
grundsk...
Enskild...
trakta...
gör kan...

2 Tyvärr...
bekom...
Skillnad...
1988 kost...
ka social...
och andra...
stadskom...

Linje.....

Gren.....

Läsår..... År 1	Egna medel	Statsbidrag	TOTALT
1 UTRUSTNING			
2 LOKALER			
3 INITIALKOSTN.			
4 PROJEKTLEDN			
5 UTVÄRDERING			
6 SKOLLEDNING			
7 FORTBILDNING			
8 LÄROMEDEL			
9 INFORMATION			
10 HANDELDARUTB.			
11 APU-ERSÄTTNING			
12 PEDAGOGISKA IN.			
13 ÖVRIGA KOSTNADER			
TOTALT			

Rekryteringen till gymnasiets 3-åriga yrkesförberedande försökslinjer

Mikael Palme

I det följande skall rekryteringen till de 3-åriga yrkesförberedande försökslinjerna belysas. I centrum står frågan om dessa linjer, när de infördes hösten 1988, tog emot samma slags elever som de 2-åriga yrkesorienterade linjer de var tänkta att ersätta eller om rekryteringsmönstren förändrades. Drog de 3-åriga utbildningarna till sig nya elevgrupper? För att den frågan skall kunna besvaras, måste försökslinjerna emellertid ses i relation till hela gymnasieskolan. Först då blir särdragen i rekryteringen till dem fullt synliga.¹

Diskussionen bygger på rekryteringsprofiler hos gymnasieskolans linjer (årskurs 1) höstterminen 1988, vilka framtagits med hjälp av skilda SCB-register. Det bör understrykas att dessa rekryteringsprofiler dock bara grundar sig på hur årskurs 9-elever, som slutat grundskolan våren 1988, fördelade sig på gymnasieskolans linjer. Dessa utgjorde ungefär 84 procent av alla gymnasieelever. De jämförelser som görs i det följande utgår med andra ord från ett bestämt perspektiv: hur fördelade sig årskurs 9-elever av olika kön, med olika mått av skolframgång och med olika socialt ursprung i gymnasieskolan?²

1 Årskurs 9-elever: avhoppare och fortsättare

Vårterminen 1988 gick drygt hundratusen elever ut grundskolans årskurs 9. De flesta av dem, cirka nittio procent (88,5 %), fortsatte till gymnasiet. De övriga (11,5 %) sökte dit, men valde att inte fortsätta studierna, i varje fall inte direkt.

De som avbröt studierna hade oftast två saker gemensamt: låga betyg och lågt socialt ursprung. Hela 32,5 procent av de elever som hade ett betygsgenomsnitt på mindre än 2,5 i åk 9 avbröt studierna, vilket kan jämföras med de knappa 2 procent av års-

¹ Det finns skäl att insistera på detta relationella perspektiv. Skillnaderna i rekryteringen till gymnasieskolans linjer är uttryck för det värde olika grupper av elever (flickor och pojkar med olika socialt ursprung, med olika geografisk hemvist och med olika mått av skolframgång i grundskolan) tillmäter - och är i stånd att tillmäta - gymnasiets linjer. Enskilda linjers rekryteringsprofiler blir begripliga först när linjerna betraktas tillsammans med de alternativa linjer mot vilka dessa elevstrategier kan vara inriktade.

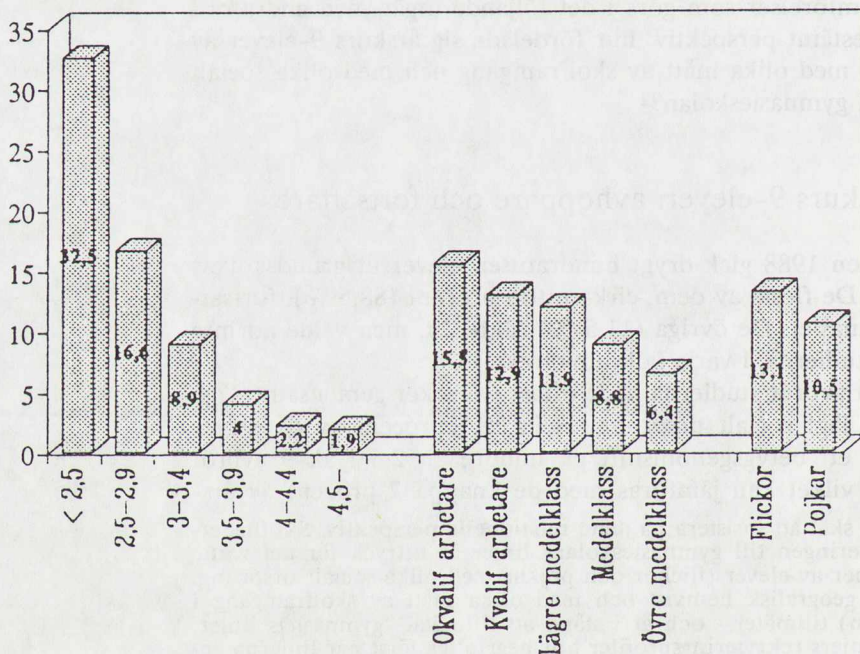
² Tyvärr har en viktig dimension av de utbildningsstrategier som ligger bakom valet till gymnasiet inte kunnat behandlas här: den geografiska. Skillnaderna mellan exempelvis Värmland (där försöksverksamheten 1988 kom närmare fullskalighet än någon annanstans), och den specifika sociala och ekonomiska strukturen i vilken skolan där är inplacerad, och andra län, eller mellan exempelvis glesbygdskommuner och storstadskommuner, osynliggörs därmed.

kurs 9-eleverna med ett betygs-genomsnitt på minst 4,5 som inte fortsatte direkt till gymnasiet. Avhopparna fördelade sig heller inte jämnt mellan de sociala klasserna. 15,5 procent av alla barn till okvalificerade arbetare valde att inte fortsätta till gymnasiet. Andelen för barn uppvuxna i övremedelklasshem var mindre än hälften så stor, 6,4 procent.

Vidare var det vanligare att flickor avbröt studierna efter årskurs 9 än att pojkar gjorde det. 13,1 procent av de flickor som slutade årskurs 9 slutade också skolan, vilket skall jämföras med 10,5 procent för pojkarna. Skillnaden i absoluta tal var cirka 1 000 elever.

Störst benägenhet att avbryta skolan efter årskurs 9 hade med andra ord elever med särskilt dåliga skolresultat och med särskilt lågt socialt ursprung, samt flickor. De hade oftare än andra inte kommit in på sitt förstahandsval och de var oftare än andra inriktade mot att, om de började gymnasiet, söka sig till yrkesinriktade linjer.³

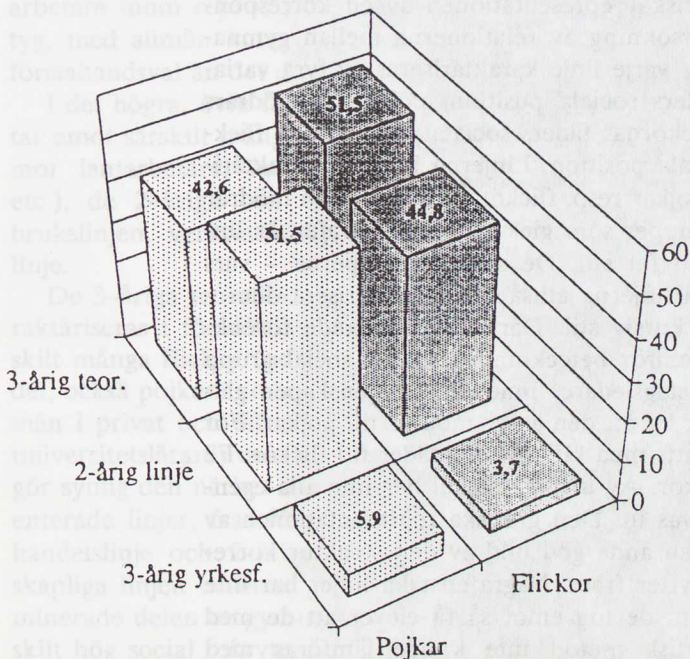
Diagram 1 Andel årskurs 9-elever vt 1988 i olika betygs-kategorier, med olika socialt ursprung och av olika kön som inte gick vidare direkt till gymnasiet ht 1988 (avhoppare). Procent av gruppen.

³ Det bör för säkerhets skull påpekas att detta är en grov beskrivning. Att de flesta av avbrytarna tycks ha varit grundskolans förlorare behöver inte betyda att valet att avbryta skolstudierna bara var negativt. De kan exempelvis ha gjort ett kortare uppehåll, bestämt sig för att satsa på komvux eller inte velat förlora fler år i skolan när avlönade arbeten väntade på dem. En liten del av avbrytarna - därom vittnar indikatorer som höga medelbetyg och ett högt socialt ursprung - gjorde sannolikt bara kortare uppehåll eller sökte sig till andra skolor än de offentliga svenska gymnasieskolorna.

Hösten 1988 kom 49 642 pojkar och 45 511 flickor direkt från grundskolan till gymnasiet. Av pojkarna gick 42,6 procent till de teoretiska linjerna, 51,5 procent till de 2-åriga linjerna och 5,9 procent till de 3-åriga försökslinjerna. För flickorna var motsvarande fördelning 51,5 procent för de 3-åriga teoretiska linjerna, 44,8 procent för de 2-åriga yrkesinriktade linjerna och 3,7 procent för de 3-åriga yrkesinriktade försökslinjerna.

Diagram 2 Fördelningen av årskurs 9-avslutare (fortsättare) på gymnasieskolans linjer efter kön. Procent av gruppen.

Dessa skillnader bör sättas i relation till andelen flickor och pojkar som avbröt studierna efter grundskolan, med andra ord till den överrepresentation av flickor som där kan konstateras. Att pojkarna oftare än flickorna söker sig till yrkesinriktade linjer tycks tyda på att pojkar ur arbetarklass som lämnar skolan med förhållandevis låga betyg ändå uppfattar det som meningsfullt att gå på en tvååriga eller treårig praktisk linje, under det att flickor i motsvarande situation mer sällan bedömer saken på samma sätt och i stället väljer att sluta. Detta kan antagligen tolkas på två, varandra inte oberoende sätt: antingen så att gymnasieskolans yrkesinriktade linjer inte är anpassade till just dessa flickors behov eller så att livscykeln för dessa flickor ser annorlunda. Kanske är de redan i denna unga ålder inriktade på familjebildning och där-

2 En sammanfattande bild av försökslinjernas positioner inom gymnasieskolans sociala struktur

Korrespondensanalysen erbjuder en möjlighet att i förtätad form beskriva relationerna mellan gymnasieskolans linjer med utgångspunkt från deras könsmissiga och sociala rekrytering.⁴

Graf 1 är den grafiska representationen av en korrespondensanalytisk undersökning av relationerna mellan gymnasieskolans linjer när varje linje karaktäriseras av fyra variabler: pojkarnas fäders sociala position, pojkarnas mödrars sociala position, flickornas fäders sociala position och flickornas mödrars sociala position. Linjerna har fått karaktäriseras av det antal pojkar resp. flickor med fäder och mödrar inom 31 sociala grupper som gick på dem. I grafen är linjerna utmärkta med fet stil. De sociala grupperna - vars mått av närvaro på linjerna alltså fått karaktärisera dem - har återgivits med kursiv stil. Därvid har följande förenklningar gjorts: P1 framför beteckningen för en social grupp (exempelvis P1 företagsledare) innebär att egenskapen gäller fäder till pojkar, P2 att den avser mödrar till pojkar. För flickor har "P" ersatts med "F": F1 för fäder till flickor, F2 för mödrar till flickor. Av utrymmesskäl har inte alla egenskaper kunnat skrivas ut. Den grafiska representationen av analysen ger dock en ändå god bild av den struktur korrespondensanalysen lyfter fram. Några enstaka linjer har inte medtagits i analysen; de tog emot så få elever att de med korrespondensanalytisk metod inte kunde jämföras med andra linjer.

I den grafiska representationen i Graf 1 har dessutom vissa supplementära variabler lagts in, dvs. egenskaper som inte medverkat när strukturen i grafen utarbetats utan placerats in i efterhand, när relationerna mellan linjerna redan var bestämda. Dessa är satta i normal stil (exempelvis "betyg flickor < 2,5"). De supplementära variablarna är följande: betyg (uppdelat efter kön och fyra underkategorier), intagen på förstahandsval eller andrahandsval (efter kön), allmän eller särskild kurs i engelska och matematik i åk 9 (efter kön).

Korrespondensanalysens resultat är inte förvånande. Den pekar ut två fundamentala motsatsställningar mellan gymnasieskolans linjer. Å ena sidan står kvinnodominerade linjer i grafens vänstra del mot mansdominerade linjer i dess högra. Å andra sidan sär-

⁴ För en diskussion av korrespondensanalys, se D. Broady: Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin. HLS förlag: Stockholm 1991, pp 492-534.

skiljer sig de teoretiska linjerna samt vissa yrkesförberedande linjer i grafens nedre del från yrkesorienterade linjer i dess övre.

I grafens vänstra del finner vi de av flickor dominerade linjerna, hierarkiskt ordnade efter karaktären i deras sociala rekrytering (föräldrars sociala positioner): uppe i vänstra hörnet sociala servicelinjen och konsumtionslinjen, längre ner social linje och 2-årig ekonomisk, i nedre vänstra delen de 3-åriga teoretiska linjerna. Ju längre upp mot grafens vänstra hörn vi rör oss, desto mer utmärks linjerna av att de tar emot flickor med lågt socialt ursprung (far okvalificerad arbetare inom service, mor okvalificerad arbetare inom reproduktion, far lantarbetare, etc.), med låga betyg, med allmän kurs i engelska och matematik och med andra förstahandsval än det de kommit in på.

I det högra, övre hörnet återfinns linjer som utmärks av att de tar emot särskilt många pojkar med lågt socialt ursprung (far och mor lantarbetare, far okvalificerad arbetare inom produktion, etc.), de 2-åriga och 3-åriga yrkesorienterade linjerna: skogsbrukslinjen, verkstadsteknisk, fordonsteknisk, industriell teknisk linje.

De 3-åriga teoretiska linjerna i grafens nedre vänstra hörn karaktäriseras i förhållande till andra linjer av att de tar emot särskilt många flickor (och, i jämförelse med linjerna i grafens övre del, också pojkar) ur högre sociala skikt (döttrar till högre tjänstemän i privat och offentlig sektor, jurister, civilingenjörer, läkare, universitetslärare) och fler elever med relativt höga betyg. Grafen gör synlig den närhet till dessa linjer som utmärker vissa yrkesorienterade linjer, framför allt 2-årig musiklinje, men också 3-årig handelslinje och 2-årig estetisk-praktisk linje. Den naturvetenskapliga linjen befinner sig i gränsområdet till den av pojkar dominerade delen av gymnasieskolan, men utmärks också av en särskilt hög social rekrytering och av särskilt höga betyg hos de elever som söker sig dit.

Grafens högra nedre hörn, slutligen, där linjerna utmärks av en relativt hög social profil (pojkers fäder företagsledare, officerer, högre tjänstemän, etc.) och av att de befolkas främst av pojkar, domineras av en enda linje, den 4-åriga tekniska. Korrespondensanalysen antyder en något lägre social rekrytering än till naturvetenskaplig linje och något lägre betyg hos eleverna.

Korrespondensanalysen återger i grova drag gymnasieskolans struktur när hänsyn bara tas till elevernas sociala ursprung och till deras kön. Den gör därmed också de 3-åriga försökslinjernas positioner i förhållande till andra linjer synliga. Om vi först håller oss till de flickdominerade linjerna, antyder analysen att ingen nämnvärd förändring inträffat när den 2-åriga beklädnadstekniska linjen inom försöksverksamheten ersattes med den 3-åriga textiltekniska. Däremot tycks en viss skillnad i rekryteringen föreligga mellan 2-årig vårdlinje och 3-årig omvårdnadslinje. Vi kan också konstatera att den nya 3-åriga handelslinjen placerat sig i en inte

oväntad mellanposition mellan de 2-åriga yrkesorienterade linjerna och de 3-åriga teoretiska. Den har en betydligt högre social rekrytering än sin 2-åriga motsvarighet och befinner sig i de två dimensioner som grafen återger nära den 3-åriga ekonomiska linjen.

Bland de pojkdominerade 3-åriga försökslinjerna tycks naturbrukslinjen fått en något förhöjd social rekrytering i förhållande till de 2-åriga linjer som integrerats in i den (trädgårds-, jordbruks- och skogsbrukslinjerna). Den tog också emot fler flickor än den helt pojkdominerade skogsbrukslinjen, men färre än jordbruks- och trädgårdslinjerna.⁵ Samma sak tycks gälla för industriell teknisk linje i förhållande till 2-årig verkstadsteknisk. Korrespondensanalysen antyder dock att inga skillnader inträffat vad gäller 3-årig fordonsteknisk, 3-årig byggteknisk och 3-årig el- och teleteknisk linje.

Det bör tilläggas att de två dimensioner i gymnasieskolans struktur som här beskrivits inte är de enda. En tredje dimension värd att lyfta fram består i en motsatsställning mellan å ena sidan linjer som utmärks av att de rekryterar särskilt många barn ur grupper vars sociala ställning framför allt bygger på utbildningskapital och kulturella tillgångar (universitetslärare, läkare, ämneslärare, konstproducenter) och vilka tenderar att arbeta i offentlig sektor (exempelvis högre tjänstemän i offentlig sektor) och å andra sidan utbildningar som karaktäriseras av en överrepresentation av barn från grupper vars positioner i hög grad vilar på ekonomiska tillgångar och på närhet till samhällets ekonomiska sfär (företagsledare, högre tjänstemän i privat sektor, handelsmän, handelsanställda). Denna polaritet är framför allt en motsatsställning mellan naturvetenskaplig linje – den elitlinje framför andra som utövar särskilt stark attraktionskraft på barn ur grupper med starkt utbildningskapital, exempelvis universitetslärarbarn – och ekonomiska utbildningar (2- och 3-årig ekonomisk linje, 3-åriga handelslinjen).⁶ Denna tredje dimension i gymnasieskolan belyses av diagram 2 och 3.

Sammanfattningsvis ger korrespondensanalysen vid handen att i några fall mindre förskjutningar och i andra fall inga förändringar alls har skett i linjernas positioner i gymnasieskolans sociala struktur. Ett undantag utgör den 3-åriga handelslinjen som kommit att inta en mellanposition mellan de yrkesförberedande och de teoretiska linjerna. Dessa skillnader skall granskas närmare nedan, samtidigt med att de 3-åriga försökslinjernas attraktionskraft på elever med olika grad av skolframgång i grundskolan diskuteras.

⁵ Naturbrukslinjen består av flera inriktningar, vilka emellertid inte kunnat särskiljas i det material som ligger till grund för denna analys. Med all sannolikhet återfinns starka skillnader i könsrekryteringen bland dessa varianter.

⁶ Denna polaritet äger sin motsvarighet inom högskolan; se M. Palme: *Högskolefältet i Sverige. En empirisk lägesrapport*. UHA/

. flickor betyg < 2,5-----		-----	
	flickor betyg 2,5-2,9		
	flickor alla kurs eng		
	flickor 2:handsval		pojkar betyg < 2,5
	flickor alla kurs matem		
			pojkar matem alla kurs
social service			pojkar engel alla kurs
konsumtion			pojkar betyg 2,5-2,9
	Flokv arb serv		pojkar 2:ahandsval
beklädnad vårdF2okvarbrepr		jordbruk	P1lantarbet P2lantarbet
textil3år F1lantarbet distr o kont		trädgård	skogsbruk
	ovårdnad3 Flokv arb prod		processteknisk verkstadetekn
	Fismåfor Flkv arb serv handel3 livsmedel		naturbruk Flokvarbprod fordonstekn2o3år
	F1formanF2okvarbrepr		PismåforetP1kvarbprod byggtekn 2o3år
	F1bonde ekonom12		P2kvarbserv indust tekn 3 år
	social2		P1forman P1kvarbserv
	F1sjuk o hals F2polis		drift o underh
-----estetisk-F2kontoransst pr-----		-----P2handelsman P2forman-----	al- o telet 2o3 år 644
F1oF2kontorsans pr handel3		P1handelsman P1kontorsanst teknisk 2år	
F2sjuk o hälsv Fltekn pr ekonomi3		P1sjukohälssov P1polis	
humanistisk Fltekn off F2tekn pr			pojkar 1:handsval
Fkonstpr flickor 1:handsval		P2sjukohälssov P1tekniker pr	
F2tjm mln samhällsvet musik		P1tjmnln P2tjmnln P1tekniker off	
F1journ Flklass1		P1klasslär P2tekniker pr	
F1hgtrtjm fl mat särsk kurs		P1konstprod teknisk 4 år pojk särs kurs eng	
F2journF2klasslärF1civing		F1hgtrtjmpr F2hgtrtjmpr pojkar matem särs kurs	
	P1journ P1foretagsled P1officer		
F1Ämneslär naturvetenskap		F1hgtrtjmoff	
F1jurist		F2hgtrtjmoff P1Ämneslär	
F2jurist	P2juristP1jurist	pojkar betyg 3,0-3,4	
F1läkare			
fl bet 4,0-4,4 F2civ ing	F2univlärP1Ämneslär		
F1univlär	P1läkareP1univlär		
F2läkare	P2läkare		
		P2civ ing	
		pojkar betyg 4,0-4,5	
flickor betyg >4,4			
	pojkar betyg >4,4		

Försöksverksamhetens första år, 1988, omfattade åtta 3-åriga yrkesförberedande linjer. Rekryteringen till dem skall här kortfattat kommenteras. Motsvarande 2-åriga linjer är satta inom parentes.

3-årig industriell teknisk linje (2-årig verkstadsteknisk). En liten, men märkbar förskjutning kan konstateras mot en högre social rekrytering. Vidare tog linjen emot 5 procent fler flickor än sin 2-åriga motsvarighet (8 procent mot 3 procent). Den största skillnaden gäller grundskolebetygen: 36 procent av eleverna hade ett medelbetyg på under 2,5, vilka bara var hälften så många som på verkstadsteknisk linje (63 procent), och 26 procent hade 3,0 eller högre mot 11 procent på den 2-åriga linjen.

3-årig el- och teleteknisk linje. Ingen skillnad kan konstateras mellan den 3-åriga och den 2-åriga linjen. Båda utgör prestigelinjer bland de yrkesförberedande linjerna, om det mått som används är elevernas sociala ursprung och deras medelbetyg från grundskolan. Exempelvis hade 75 procent av eleverna på den 3-åriga linjen och 72 procent på den 2-åriga ett medelbetyg i årskurs 9 på minst 3,0. 2 resp. 4 procent hade ett betygsgenomsnitt under 2,5. Andelen flickor bland nybörjarna (åk 9-avslutare) på de två linjerna var ungefär lika liten (2 resp. 3 procent). Linjernas status markeras av att 4-årig teknisk linje, att döma av förstahands- och andrahandsvalen, i horisonten av tänkbara alternativ ligger närmare el- och teleteknisk linje än traditionellt pojkdominerade 2-åriga yrkesförberedande linjer.

3-årig fordons- och transportteknisk linje (2-årig fordonsteknisk linje). Betygsgenomsnittet hos eleverna på den 3-åriga linjen var något högre än för den 2-åriga, i övrigt tycks ingen skillnad föreligga i rekryteringen: 27 procent av eleverna tillhörde de årskurs 9-elever som fått ett betyg under 2,5, att jämföra med 37 procent av eleverna på den 2-åriga linjen; 24 procent resp. 18 procent hade minst 3,0. Andelen flickor var i båda fallen mycket låg (4 procent för den 3-åriga linjen, 3 för den 2-åriga).

3-årig bygg- och anläggningsteknisk linje (2-årig bygg- och anläggningsteknisk linje). Små skillnader kan konstateras så till vida som att den sociala rekryteringsprofilen och betygsprofilen på den 3-åriga linjen något höjts. 45 procent av eleverna på den 3-åriga linjen hade ett genomsnittsbetyg på 3,0 och över mot 34 på den 2-åriga. 5 procent hade under 2,5 mot 18 procent på den 2-åriga linjen. Andelen flickor var låg (0 procent resp. 2).

3-årig handelslinje (2-årig handels- och kontorslinje, 2-årig distributions- och kontorslinje). Den sociala rekryteringen har i påfallande grad höjts, i synnerhet i jämförelse med rekryteringen till 2-årig distributions- och kontorslinje. 45 procent av eleverna på den 3-åriga linjen hade sitt ursprung i övre medelklassen eller medelklassen, vilket skall jämföras med 28 procent på 2-årig han-

delslinje och 24 procent på distributions- och kontorslinjen. Samma förändring kan konstateras vad gäller elevernas grundskolebetyg: 84 procent av nybörjarna (fortsättare från åk 9) på den 3-åriga handelslinjen hade minst 3,0 i betygsgenomsnitt mot 52 procent för eleverna på 2-årig handelslinje och 32 procent för nybörjarna på distributions- och kontorslinjen. 1 procent resp. 10 och 27 procent hade ett betygsgenomsnitt under 2,5. Ingen skillnad kan konstateras i andelen flickor, vilken utgjorde drygt 30 procent (31 resp. 34 och 33). Något fler elever på den 3-åriga linjen (74 procent) än på de 2-åriga hade kommit in på sitt förstahandsval. Det är talande att 23 procent av nybörjarna på den 3-åriga linjen hade 3-årig ekonomisk linje som andrahandsval, mot 16 procent för den 2-åriga handelslinjen och 10 procent för distributions- och kontorslinjen.

3-årig naturbrukslinje (2-årig jordbrukslinje, 2-årig skogsbrukslinje samt 2-årig trädgårdslinje). De 2-åriga linjerna motsvaras av varianter inom den 3-åriga naturbrukslinjen som här tyvärr inte kunnat särskiljas. Det gör en direkt jämförelse mellan rekryteringsprofilerna på linjenivå vanskelig. Betygsprofilen hos nybörjarna på den 3-åriga linjen är dock något högre än hos nybörjarna på någon av de 2-åriga linjerna (på 3-åriga naturbrukslinjen hade 23 procent av eleverna ett betyg under 2,5 att jämföras med 30 procent på trädgårdslinjen, 36 procent på skogsbrukslinjen och 40 procent på jordbrukslinjen; andelen nybörjare med medelbetyg på 3,0 och över var 48, 38, 34 resp. 33). I jämförelse med de 2-åriga jordbruks- och trädgårdslinjerna hade vidare andelen flickor minskat radikalt, från 42 procent till 29 procent på naturbrukslinjen. Detta torde dock hänga samman med att den starkt pojkdominerade skogsbrukslinjen (0 procent flickor bland nybörjarna) också räknats in i den 3-åriga naturbrukslinjen. Det har befarats att den traditionella rekryteringsbasen till den 2-åriga jordbrukslinjen, barn till bönder och lantarbetare, skulle ha försvunnit med införandet av den 3-åriga naturbrukslinjen. Så förefaller dock inte vara fallet. Elever från dessa grupper är proportionellt sett lika överrepresenterade på den 3-åriga linjen som de var på den 2-åriga.

3-årig omvårdnadslinje (2-årig vårdlinje, 2-årig social servicelinje). Den 3-åriga omvårdnadslinjen hade en rekryteringsprofil som låg nära den hos den 2-åriga vårdlinjen, med skillnaden att medelbetyget hos eleverna var något högre och att andelen pojkar var fyra procent större (13 procent mot 9 procent). Den skilde sig däremot i alla avseenden mer från den 2-åriga sociala servicelinjen: eleverna där eleverna i regel hade lägre socialt ursprung och betydligt lägre grundskolebetyg och ännu mer sällan var pojkar (7 procent). 10 procent av eleverna på 3-årig omvårdnadslinje hade ett avgångsbetyg i årskurs 9 som understeg 2,5, mot 11 procent av eleverna på 2-årig vårdlinje och hela 45 procent av dem på den sociala servicelinjen. Andelen elever med ett genomsnittsbetyg på

3,0 och över var 72, 63 resp. 15 procent. Dessa skillnader ger med andra ord vid handen att elevkåren på 3-årig omvårdnadslinje är heterogen: å ena sidan de elever med lägre socialt ursprung och lägre betyg som traditionellt sökt sig till 2-årig social servicelinje, å andra sidan dem med jämförelsevis högre socialt ursprung och med högre betyg som tidigare sökt sig till 2-årig vårdlinje. Att en hierarkisk relation råder mellan de 2-åriga linjerna antyds av förstahandsvalen. Mot de drygt 90 procent av eleverna på 2-årig vårdlinje som tagits in på sitt förstaval stod 59 procent på sociala servicelinjen.

3-årig textilteknisk linje (2-årig beklädnadsteknisk linje). Ingen skillnad kan konstateras i rekryteringen - med ett undantag: andelen pojkar steg från 4 procent på den 2-åriga till 7 procent på den 3-åriga linjen. 13 procent av nybörjarna från årskurs 9 på 3-årig textilteknisk linje hade ett avgångsbetyg under 2,5 mot 13 procent av dem på 2-årig beklädnadsteknisk linje; andelen elever med ett betyg på 3,0, eller över var 66 resp. 60 procent.

4 Sammanfattande diskussion av mönster i årskurs 9-elevernas val av de 3-åriga yrkesinriktade försökslinjerna

De diagram som redovisats för de 3-åriga försökslinjerna och deras 2-åriga motsvarigheter antyder att vissa förändringar har skett i rekryteringen till vissa av linjerna. För det första gäller för flertalet linjer att betygsgenomsnittet från årskurs 9 hos de elever som tagits in på de 3-åriga försökslinjerna var högre än för de elever som kommit till motsvarande 2-åriga linjer. Detta bör antagligen tydas så att perspektivet att behöva gå en 3-årig gymnasieutbildning inte varit särskilt tilltalande för de elever med jämförelsevis låga betyg vilka traditionellt söker sig till de yrkesorienterade 2-åriga linjerna. Dessa elever har därför undvikit att söka sig till de 3-åriga försökslinjerna. I motsvarande grad har de 3-åriga linjerna blivit mer attraktiva för elever med något högre betyg, kanske för att de i mindre utsträckning avskräckts inför perspektivet att tillbringa ytterligare 3 år i skolan, och kanske också för att de tilltalats av den möjlighet till fortsatta postgymnasiala studier som de 3-åriga linjerna öppnar. Att viss förändring i rekryteringen skett i denna riktning tycks gälla för 3-årig industriell teknisk linje, för 3-årig byggtknisk, för 3-årig naturbrukslinje och för 3-årig omvårdnadslinje, och i synnerhet, för 3-årig handelslinje. Det förefaller däremot inte gälla för 3-årig el- och teleteknisk linje, vilken redan tidigare hade en position i gymnasieskolan som stod närmare de 3-åriga linjerna än de flesta andra 2-åriga linjer hade, och inte heller för 3-årig fordonsteknisk linje eller för 3-årig textilteknisk.

Vidare tycks för några 3-åriga linjer en viss förändring ha inträffat så till vida som att profilen i den sociala rekryteringen något höjts i förhållande till deras 2-åriga motsvarigheter. Detta gäller 3-årig industriell teknisk linje, i mycket liten påvisbar grad 3-årig bygg- och anläggningsteknisk linje, i mycket tydlig utsträckning 3-årig handelslinje och i någon liten grad 3-årig naturbrukslinje. 3-årig el- och teleteknisk linje och 3-årig omvårdnadslinje tycks ha behållit den närhet till de 3- och 4-åriga teoretiska linjerna som deras 2-åriga motsvarigheter traditionellt haft vad gäller social rekrytering (i omvårdnadslinjens fall den 2-åriga vårdlinjen). Den karta över gymnasieskolans sociala struktur som konstruerades med hjälp av korrespondensanalys (Graf) visar att den 3-åriga försökslinje som mer än andra inneburit en strukturell positionsförändring för linjen (i förhållande till dess 2-åriga motsvarigheter) är handelslinjen. Den 3-åriga handelslinjen har kommit att inta en mellanliggande position mellan de yrkesinriktade linjerna och de teoretiska som är strukturellt parallell med de positioner 2-årig social linje och 2-årig estetisk linje intagit.

Det ligger inte inom ramen för denna rapports syften att ta ställning till om de antydda, ganska blygsamma, förändringarna är önskvärda eller inte. Ett förhållande bör emellertid påpekas. Att flera 3-åriga försökslinjer fått en delvis "högre" rekrytering – nämligen om elevernas sociala ursprung, och framför allt, deras betygsnivå tas i beaktande – än sina 2-åriga motsvarigheter innebär möjligtvis att dessa linjer öppnat ytterligare en utbildningsväg för vissa kategorier av elever. De kan ha blivit ett alternativ för åtminstone en del elever ur lägre sociala grupper med inte alltför dåliga betyg från grundskolan, vilka önskade gå en klart yrkesorienterad linje men ändå ville behålla möjligheterna att fortsätta i högskolan. Detta är svårt att bedöma, eftersom valet mellan 2-åriga och 3-åriga linjer ofta inte var ett val i den meningen att båda varianterna av en linje var möjliga att välja inom en och samma kommun. Däremot bör man inte glömma att de elever som antagligen *aktivt valde bort* de 3-åriga försökslinjerna (därom vittnar de skillnader i betygsgenomsnitt som redovisats och, i mindre utsträckning, skillnader i social rekrytering), dvs. elever med särskilt låga betyg och ofta med särskilt lågt socialt ursprung, inte upphör att existera. När – och om – alla 2-åriga yrkesinriktade linjer blir 3-åriga, kommer de att bli så illa tvungna att befinna sig bland dem som studerar på dessa linjer. Detta betyder rimligtvis att de skillnader i rekrytering till dessa linjer som här diskuterats åter kommer att försvinna.

Utvärdering av försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan

Dir. 1988:62

Beslut vid regeringssammanträde 1988-09-15

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Lennart Bodström, anför.

Mitt förslag

Jag föreslår att en särskild utredare tillkallas med uppgift att utvärdera försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan.

Bakgrund

I prop. 1987/88:102 om utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan aviserade jag min avsikt att vid sidan av den uppföljning och utvärdering som normalt åligger den statliga skoladministrationen även få till stånd en särskild utvärdering av vissa frågor. Denna utvärdering skall i första hand knyta an till mina förslag att i ökad utsträckning utnyttja arbetslivet som resurs för yrkesutbildning. Riksdagen behandlade den 6 juni 1988 denna fråga och framhöll vikten av att de politiska partierna får insyn i utvärderingsarbetet (UbU 1987/88:32, rskr. 366). Därför bör till detta arbete knytas en grupp bestående av företrädare för de politiska partierna.

Riktlinjer

I propositionen angav jag att bl.a. följande frågor är väsentligt att få belysta i en sådan utvärdering:

- Hur påverkas tillgången på platser för arbetsplatsförlagd utbildning av konjunkturläge och ortens storlek och näringsstruktur?
- Vilka effekter får en förlängd utbildning på rekryteringen av elever till yrkesinriktad utbildning?

- Är det möjligt att arbetsplatsförlägga stora delar av utbildningen och samtidigt ha högt ställda krav på kvalitet?
- Tillhandahåller arbetsplatserna utbildade handledare?
- Hur fungerar samarbetet mellan arbetslivet och skolan?
- Träffas de avtal som behövs dels mellan skolhuvudmän och arbetsgivare, dels mellan arbetsgivare och arbetstagare?
- Vilka kostnader uppstår för staten, skolhuvudmännen och arbetsgivarna?

I det följande kommer jag att ytterligare beröra några av dessa frågor.

Arbetsförlagd utbildning

Redan i dag anordnas viss reguljär yrkesutbildning i form av arbetsplatsförlagd utbildning. Denna har emellertid totalt sett relativt liten omfattning och varierar starkt mellan olika studievägar.

I den aktuella försöksverksamheten skall prövas en arbetsplatsförlagd utbildning av stor omfattning. För verksamheten gäller förordningen (SÖ-FS 1988:84) om försöksverksamhet med treåriga yrkesinriktade studievägar i gymnasieskolan 1988/89-1990/91.

En arbetsplatsförlagd utbildning av den typ och omfattning som skall prövas i försöksverksamheten förutsätter ett brett engagemang från arbetslivets sida. I försöksverksamheten skall prövas hur man genom en utökning av den arbetsplatsförlagda utbildningen kan höja kvaliteten i yrkesutbildningen. Kursplanerna skall indelas i moduler. Dessa skall utgöra pedagogiskt väl avgränsade avsnitt som - vart och ett - skall ge en kompetens som svarar mot ett behov i arbetslivet. Det är skolhuvudmannen som - efter samråd med berört yrkesråd eller motsvarande - avgör vilka moduler som skall förläggas till arbetsplatser inom de ramar som anges i den av skolöverstyrelsen fastställda kursplanen.

Det har framhållits att möjligheterna att genomföra arbetsplatsförläggning av utbildning är beroende av många olika faktorer, flera normalt utom skolans möjligheter att påverka. I försöksverksamheten skall prövas hur arbetsplatsförlagd utbildning fungerar på orter med särskilda näringsgeografiska, arbetsmarknads- mässiga och konjunkturella betingelser. Det har ankommit på skolöverstyrelsen att med detta perspektiv besluta om fördelningen av utbildningsplatser på orter och studievägar.

I försöksverksamheten skall den arbetsplatsförlagda delen av yrkesutbildningen i årskurserna 1 och 2 omfatta minst 10 procent av den totala studietiden under dessa årskurser. Motsvarande andel skall i årskurs 3 normalt uppgå till 60 procent. Därvid skall grundprincipen vara att olika utbildningsmoment skall äga rum där de bästa resultaten kan uppnås med hänsyn till utbildningen i dess helhet. Skolhuvudmannen skall utöva tillsyn även över de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen.

Att förlänga en yrkesinriktad utbildning och öka inslaget av allmänna ämnen samt att förlägga delar av den till arbetsplatser kan inverka på elevrekryteringen på flera sätt. Så t.ex. kan förlängningen och det ökade inslaget av allmänna ämnen, som ger en förbättrade grund för vidare studier, locka elever som i dag väljer mer teoretiska studiealternativ. Flickor kan möjligen tilltalas av det ökade innehållet av allmänna ämnen men kanske tveka inför perspektivet av tidigt i utbildningen hamna på mansdominerade arbetsplatser, något som gör handledarnas roll central. Skoltrötta ungdomar kan komma att tveka inför en förlängd utbildningstid men lockas av de arbetsplatsförlagda inslagen. En förlängd utbildning förskjuter tidpunkten för då ungdomar lämnar familjeekonomi och kan bli självförsörjande. Exempelen kan mångfaldigas.

Förnyelsen av den yrkesinriktade utbildningen ställer krav på en omfattande lärarfortbildning. En yrkesutbildning med ökade inslag av arbetsplatsförlagd utbildning ger lärarna i årskurs 1 och 2 tid till sådan återkommande fortbildning. Detta kräver dock att den arbetsplatsförlagda utbildningen organiseras på ett sådant sätt att fortbildningsinslag kan genomföras.

I utvärderingen bör de frågor rörande arbetsplatsförlagd utbildning som jag här berört, belysas.

Handledarfrågor

Den ökade arbetsplatsförläggningen av utbildningen förutsätter tillgång på handledare och att dessa måste vara väl förtrodda med såväl utbildningens mål som det aktuella yrkesområdet. För detta behövs handledarutbildning som skall vara obligatorisk. Utformningen av denna utbildning liksom dess längd och innehåll bör få prövas och växa fram i försöksverksamhet med början redan läsåret 1988/89. En kursplan för utbildning av handledare har fastställts av regeringen den 9 juni 1988 (FÖ-FS 1988:84, bilaga 2).

Det är angeläget att utredaren utförligt belyser tillgången på handledare och hur handledarutbildningen genomförs i praktiken.

Vissa kostnadsfrågor

Den finansieringsmodell som är avsedd att tillämpas i försöksverksamheten leder till en förändrad kostnadsfördelning mellan staten, skolhuvudmännen och arbetsgivarna. Särskilt statsbidrag skall utgå till de arbetsplatser som tar emot elever. Bidrag lämnas med ett visst fastställt belopp per timme och elev.

De statliga kostnaderna för de skolförlagda delarna av utbildningen ökas, medan statens kostnader för åtgärder inom det kommunala uppföljningsansvaret, ungdomslag och rekryteringsstöd

förväntas minska. Detta kostnadssamband är det viktigt att få närmare belyst.

SOU 1992: 25
Bilaga 6

Skolhuvudmännen beräknas få vissa ökade kostnader vad gäller lokaler, läromedel, utrustning m.m. för sitt deltagande i försöksverksamheten. Under försöksperioden kommer därför medel i form av en särskild genomföranderesurs att ställas till kommunernas förfogande. För arbetsgivarnas del ändras vissa kostnader för inskolningsplatser, handledning m.m.

Det bör ankomma på utredaren att noggrant redovisa den totala kostnadsbilden för såväl staten, skolhuvudmännen som arbetsgivarna.

Ramar för utredarens arbete

Utvärderingen skall ske successivt under hela försöksperioden. Avrapportering skall ske årligen den 1 september. En samlad utvärdering av försöksverksamheten skall redovisas senast den 1 september 1991.

För insyn och information skall till utvärderingsarbetet knytas en referensgrupp bestående av företrädare för de politiska partierna.

Utredaren skall samråda med skolhuvudmännen, berörda myndigheter, kommittéer och organisationer.

Utredaren skall beakta dels kommittédirektiven (Dir. 1984:5) till samtliga kommittéer och särskilda utredare, dels kommittédirektiven (Dir. 1988:43) till kommittéer och särskilda utredare angående beaktande av EG-aspekter i utredningsverksamheten.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för utbildningsdepartementet

att tillkalla en särskild utredare – omfattad av kommittéförordningen (1976:119) – med uppdrag att utvärdera försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan,

att besluta om sakkunniga, referensgrupper, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta åttonde huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Regeringen ansluter sig till föredragandens övervägande och bifaller hans hemställan.

(Utbildningsdepartementet)

Ordförande:

Landshövding Claes Elmstedt

Huvudsekreterare:

Docent Kerstin Mattsson

Sekretariat:

Fil.kand. Solveig Berggren

Fil.lic. Sonja Jansson

Docent Kerstin Mattsson

Fil.dr Sten Pettersson

Experter:

Skolinspektör Sigrid André Eklund

SSA-sekreterare Anders Bergsten

Fil.dr Donald Broady

Skolinspektör Nils Hansson

Fil.kand. Ingrid Heyman

Syokonsulent Carl-Henrik Nilsson

Fil.kand. Mikael Palme

Departementsråd Christer Wretborn

Sakkunnig:

Professor Ulf P. Lundgren

Parlamentarisk referensgrupp:

Göran Allmér m

Sinikka Bohlin s

Helena Egerlid mp

Lahja Exner s

Isa Halvarsson fp

Larz Johansson c

Ylva Johansson v

Ingvar Johnsson s

Sven-Åke Nygårds s

Lars Svensson s

Sekretariatets adress:

UGY, Institutionen för pedagogik

Högskolan för lärarutbildning i Stockholm

Box 34 103, 100 26 STOCKHOLM

Tel.: 08/737 56 01

Telefax: 08/656 90 95

Statens offentliga utredningar 1992

Kronologisk förteckning

1. Frihet – ansvar – kompetens. Grundutbildningens villkor i högskolan. U.
2. Regler för risker. Ett seminarium om varför vi tillåter mer föroreningar inne än ute. M.
3. Psykiskt stördas situation i kommunerna –en probleminventering ur socialtjänstens perspektiv. S.
4. Psykiatri i Norden –ett jämförande perspektiv. S.
5. Koncession för försäkringssammanslutningar. Fi.
6. Ny mervärdesskattelag.
– Motiv. Del 1.
– Författningstext och bilagor. Del 2. Fi.
7. Kompetensutveckling - en nationell strategi. A.
8. Fastighetstaxering m.m. – Bostadsrätter. Fi.
9. Ekonomi och rätt i kyrkan. C.
10. Ett nytt bolag för rundradiosändningar. Ku.
11. Fastighetsskatt. Fi.
12. Konstnärlig högskoleutbildning. U.
13. Bundna aktier. Ju.
14. Mindre kadmium i handelsgödsel. Jo.
15. Ledning och ledarskap i högskolan – några perspektiv och möjligheter. U.
16. Kroppen efter döden. S.
17. Den sista undersökningen – obduktionen i ett psykologiskt perspektiv. S.
18. Tvångsvård i socialtjänsten – ansvar och innehåll. S.
19. Långtidsutredningen 1992. Fi.
20. Statens hundskola. Ombildning från myndighet till aktiebolag. S.
21. Bostadsstöd till pensionärer. S.
22. EES-anpassning av kreditupplysningslagen. Ju.
23. Kontrollfrågor i tulldatoriseringen m.m. Fi.
24. Avreglerad bostadsmarknad. Fi.
25. Utvärdering av försöksverksamheten med 3-årig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. U.

Statens offentliga utredningar 1992

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Bundna aktier. [13]
EES-anpassning av kreditupplysningslagen. [22]

Socialdepartementet

- Psyiskt stördas situation i kommunerna
– en probleminventering ur socialtjänstens perspektiv. [3]
Psykiatri i Norden – ett jämförande perspektiv. [4]
Kroppen efter döden. [16]
Den sista undersökningen – obduktionen i ett
psykologiskt perspektiv. [17]
Tvärgård i socialtjänsten – ansvar och innehåll. [18]
Statens hundscola. Ombildning från myndighet till
aktiebolag. [20]
Bostadsstöd till pensionärer. [21]

Finansdepartementet

- Koncession för försäkringssammanslutningar. [5]
Ny mervärdesskattelag.
– Motiv. Del 1.
– Författningstext och bilagor. Del 2. [6]
Fastighetstaxering m.m. – Bostadsrätter. [8]
Fastighetsskatt. [11]
Långtidsutredningen 1992. [19]
Kontrollfrågor i tuldatoriseringen m.m. [23]
Avreglerad bostadsmarknad. [24]

Utbildningsdepartementet

- Frihet – ansvar – kompetens. Grundutbildningens villkor
i högskolan. [1]
Konstnärlig högskoleutbildning. [12]
Ledning och ledarskap i högskolan – några perspektiv
och möjligheter. [15]
Utvärdering av försöksverksamheten med 3-årig
yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. [25]

Jordbruksdepartementet

- Mindre kadmium i handelsgödsel. [14]

Kulturdepartementet

- Ett nytt bolag för rundradiosändningar. [10]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Kompetensutveckling - en nationell strategi. [7]

Civildepartementet

- Ekonomi och rätt i kyrkan. [9]

Miljö- och naturresursdepartementet

- Regler för risker. Ett seminarium om varför vi tillåter
mer föroreningar inne än ute. [2]

JAN 20 1964
80-70-557
HUNTERS

PLATE 10
1907-1908
1909-1910

ALLMÄNNA FÖRLAGET

BESTÄLLNINGAR: ALLMÄNNA FÖRLAGET, KUNDTJÄNST, 106 47 STOCKHOLM,
TEL: 08-739 96 30, FAX: 08-739 95 48
INFORMATIONSBOKHANDELN, MALMTORGSGATAN 5 (VID BRUNKEBERGSTORG), STOCKHOLM

ISBN 91-38-13010-6
ISSN 0375-250X